

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

З м і с т :

П. Самотній: Весняні поєві	321	Йосип Повичанюк: Короткі оповідання	353
Варфоломій Кириленко: Чарівна пісня ночі	321	В. Чебрець: Остання путь	356
П. Самотній: Прощальне	322	Павло Миргородський: На могилі Шевченковій	360
Варфоломій Кириленко: Життя	322	Инж. к. М. Колесник: Перелюднення земної кулі	362
: При- вабний фільм	322	Володимир Куліш: Загибель вальдшнепа	365
Михайло Гопало: Пісні ва брат.	323	Проф. Б. Мартос: Василь Доманицький	368
Н. Н.: Зима	324	Ол. Флоринський: Український чи „малоросійський“?	376
Микола Зеров: На смерть сина.	324	Ю. Кошельник: У глухому куті.	377
: З васланя	324	М. Куренівець: Літературні й українстичні матеріали по газетах	379
Н. Н.: Кубань:	324	Хроніка	382
: Філософ	324		
Наталена Королева: Хрест	325		
В. Чапленко: Стара вчителька.	339		
Іван Деснянський: Полісея	349		
П. Самотній: Вони приходили знову...	351		

Ч Е Р В Е Н Ь

КНИЖКА 6 (119)

РІЧНИК X.

ПРАГА 1943

ЦІНА 1.— RM

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редагує Колегія під проводом Д-ра Степана Росохи, Прага II, Гавлічкова 22/I. — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігав собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція не повертає. — Передплата в Протектораті Чехія й Моравія 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, чвертьрічно 3.— RM, за границею 150.— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Щадниці в Празі 201.699., в Німеччині

Postscheckkonto Nr. 122-124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ієн. Іубєрн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10-020
Nastup Zeitschrift in Prag.

„П Р О В О Ј Е М“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce nakladem Ukrajinského nakladatelství „Probojem“ v Praze. — Vydavatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII., Havlíčkova 8. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162-545-III a 1939. — Dohlédací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Praha II., Havlíčkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Říndresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріяли просимо слати на адресу:

„П Р О В О Ј Е М“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

Весняні поезії

I.

Коли погасне сонце за горою
І ніч п'явка сховає світ у млі
Тривогу дня і муки неспокою
Сльозами дню припавши до землі.
Німує все. Лиш чую — в тишині —
Як серце в грудях дико шаленіє
Докір за що?! Пуста вудьга?, чи ні,
Чи може вчуло щось і в трепеті п'яліє.
І жде все, жде... Чого, не знаю сам!..
Куда той лет — так важко розгадати...
Св'ятілий силою іду навустріч дням,
Життю, борні!.. Не плакати, а співати!..

18. 4. 43.

Та ще більше навчивсь розуміть...
Гей шуміть же, лісів верховини,
Хоч не рідно, та щиро, шуміть!
Вам одним тільки в силі акаліти
Днів невільних із серця вагу.
О природи замріяні діти,
А для мене брати дорогі,
Що давно, як ще був я дитина
В серце жар свій змогли перелити
І той жар, наче світла перлина
В дні важкі дає силу любити.
Я не падаю духом в зневіру!
Час гремить громовий у борні!
І тому посвячу свою ліру,
Хто за все найдороччий мені!

18. 4. 43.

II.

Цвіточок сивий!.. Привесить!
Я вчора бачив його в місті...
Невже весна? Пташки, блакять...
Чого ж думки так душу стисли?!
Чого так важко? Місяць, рік...
Весна не йде, весни немає
А я все жду; мій юний вік
Поволі гасне, погасає...
Чи скоро ж прийдеш ти? гукніть!
Нема, не чуть. Пітьма — не днів...
Так нащо ж ви, васніть, васніть
Мої пробуджені надії.

13. 4. 43.

III.

Ліс. Дерева. Одан і не знаю,
Де цій пісні початок увяць,
Бо цю весну так щиро кохаю,
Як вже може не буду кохати.
Я приходжу сюди тільки часом,
Як натомлюють мислі сумні,
Щоб в одвічних соснах разом
Заспівати вічно-юній весні!
Знаю, я забагато загинув,

IV.

Хитаються сосни верхами
Ліс тихо і мрійно шумить...
Чогось мені хочеться з вами
По щирому знов говорити.
Скажіть мені сосни зелені,
Що шепчуть вам вітри буйні?
Чого ж ви глузуєте з мене,
Як падають слівом сумні.
Признайтесь, скажіть! Не багато
В цій загадці хочу відкрити,
Я знаю, що є в мене Мати,
Чого ж моя Мати мовчить!
Чи мо' вже на світі немає
І з нею не стрітись мені?
В пустелі верідного краю
Погасну в нерівній борні?!
І пісня не валита з серця
Не буде ніколи авчати!..
Чом словом одним не овнешся
О, Мамо, доволі мовчати!..
Немає одвіту до мене.
Ліс тихо, безжурно шумить
Хитаються сосни зелені...
А серце болять та болять!

ВАРФОЛОМІЙ КИРИЛЕНКО

Чарівна пісня ночі

(на чужий мотив)

В глибокій тиші парк старий дримає.
Проходить ніч, і марять м'ялоно став.
Ще сяйво місяць щедро розливає,
Проте світанок вже прокинувся, устан...

То пісня ллється скривь про щастя і кохання...
Заплющ очі ти на мить лише одну:
З природою відчуєш враз єднання,
Почувши музику прекрасну, чарівну.

І враз повітря хвалі сколахнулось,
То гамі новому дню співав соловей...
Як срібла двій ті звуки розвітнулось,
І серце радісно знов рветься із грудей.

Відчуєш ти, що серце щастям повне,
Пісень чарівних там мелодії бреньять...
Природа ж звуки віжні, невямовні,
У височинь, до неба аж летять! 1943.

Прощальне

Білим цвітом убрані сади,
Соловійові пісні на зорі,
Мальовничі столітні дуби
На крутій, на високій горі,
А подаль густі вишники
І між ними маленьке село . . .
Тут проходили тихо роки,
Тут юнацтво моє протекло ! . . .
Ось і школа, в яку я ходив !
Клези гордо вітають мене !
Тут на кожному кроці сліди,
Де летіло дитяцтво сумне . . .
Зупиняюсь постояти мить.
Дати волю далеким агадкам.
Хай душа заболить-ващемить,
Хай слюва обірветься гіркі !
Завтра я не прийду вже сюди
І мене не побачать в селі
Понесуть крізь степя поїзда
Дальш і дальш від цієї землі,
Де в садах розцвітають вишні
І гремлять солов'ї під вікном,
Де тужливі дівочі пісні
Вечорами над тихим селом ! . . .
І так смутно, так жаль на людей
— Брат на брата вневагу таїть,
Там он мати вигонить дітей . . .
Тяжко-важко самотньому жити !
Я тут був сиротою одним
І чужим і далеким для всіх
І не в пору зробився сумням
Повний вражін'я і мислей сумних !

22. 4. 1942.

с. Слобідка, на Роменщині,

Життя

Життя — це змагання завзяте,
Тяжка праця щоденна й борня.
В житті радощів так небагато,
Так, як сонця зимового дня :

Тільки блисне, васяє — й за хмари
Заховається знов на увесь день . . .
Завдає життя часто удара,
В житті стогону більш, ніж пісень.

Життя — це страшна дуже кавка,
Ніби й дане на глум і на сміх . . .
Ось прислухайсь : косою вже бряка
Та, що косить без жалю усіх.

Так навіщо ж марнуєш даремно
Оці ранки погоди і дні ?
Уперед подивися : як темно !
Уже гаснуть і в серці огні . . .

1943.

ЮРКО ЧОРНИЙ

* * *

Хмарки в порожняках космічних
Неначе вітраї волоті
Плявуть у обр'ях лірачних
Ключем, як коники морські.

А навкруги блукає косо
Йолопузатий вартівник,
Іх валицьальники сивоносії
Чубатий місяць-чарівник.

Квітень 1943.

ВАРФОЛОМІЙ КИРИЛЕНКО

Привабний фільм . . .

Усе тут близьке, рідне і знайоме :
Бузенька річка, квіти й неба синь,
Усе як там, усе — як десь там дома . . .
І думки враз пірнули в глибочинь,

І вже забув про Пісню Лебедину,
І що життя поволі одцвіта . . .
Перед очима плавно й тихо плине
Привабний фільм — вся юність золота.

Недавно так, неначе тільки вчора,
В пісках сипучих, в спеку, за селом,
Блукали ми, не знаючи аб'єсім горя,
З братеником, Кресановим Петром.

У далечинь вабливу, півкно-свау
Щодень удвох, бувало, ідемо . . .
В полі курінь зробивши собі в хмиру,
Ми цілий день у ньому сидимо.

Читавмо про „Біву“ й „Бруслана“,
Про подвиги авіаційні і діла,
А ввечері — щасливі, мрійно-п'яні,
Простувмо тихенько до села.

Уранці знов рушаємо на гулі . . .
Згадав гевер про все це мимохіть . . .
Ах, спогади, про щасні дні минулі,
Пахучим медом дієсність солодїть !

Пісні за ґрат

1.

Сумують над бруком каштани,
Гублять лапаті листки.
Хмаринка за обрієм тане . . .
Шум міста. Далекі свистки.

Вітру вривання шалене,
У сивім тумані огні.
Журба завітала до мене,
Пісні прилетіли сумні.

Лубні, 1939.

2.

Згасав зоря, мов надія моя,
Хмари крило закривав її.
Коли вона блисне — о туга — змій,
Вогнем не пали ти надії мої.

Я довго дивився на небо сумне.
(Ой, плакала вбога сирітка земля).
Дроти телефонні журили мене,
Як гасла зоря, мов надія моя . . .

Миргород, 23. 12. 39.

3.

— Вмерла літом мама, позавчора тато,
Дайте хоч копійку — хліба в нас нема . . .
Мимо йдуть прохожі, мимо йде багато,
Мимо пролітає зля яга-займа.

Падають сніжинки їм на чорні брови,
Бідні сиротята, щастя ваше де?
Чи пішло на поле, на луги, в діброви,
Чи в чужого краю може десь іде?

Харків, 1939.

4.

За селом убоге кладовище
Терен дикий, ясені, вишні,
Там колючий вітер хлюпо свище,
Навівав спомини сумні.

Сплять сестра у темній домовині
(Журяться нахилені хрести)
Як мені думки — пісні єдині
У світи про тебе пронести?

Ти вже не почувш моє слово,
Весен не побачиш ти вілиці.
Сестро моя, сестро чорноброва,
Плачу я, як пахнуть чебреці.

Миргород, 1934.

5.

Над містом хмара нависа
Тополи шум весняний лине.
Мов свічі пшеться в небеса
Над шляхом давня яворина.

Там стежка в'ється, мов змій
Й біжить вестримано у траву.
Самітний їду із міста м
У серці болі, мов заграва.

Палає полум'я в душі,
Бо мати рідна помирає . . .
Чума і голод в нашій краю,
Де кров сльвають торгаші . . .

Слобідка, 1934.

6.

Руда, розтоплена живиця
На сході небо облила.
Перетинає простір птиця
І горне сонце до крила.

Так серце птахом лине вгору
Стрічати сонце, світлий день.
Щоб землю славить неозору,
Обсипати квітами пісень.

Борислав, 1940.

7.

Ніч промчить на конях,
Де вулик в?
Неба синій сонях
Равок — обклов.

Мов ясні пожежі,
Вже палає схід.
Борислава вежі,
Неба синій лід.

Карпати, 1939.

Зима

Зима, зима! У час переддосвітній
я прокидаюсь і свічу огонь
і я шепчу йому: прогонь, прогонь
холодні тіні, тіні чорноцвітні!

В вікно погляну — срібнотовий
од снігу свіжого. Дуби столітні
прикрашено . . . Березоньки теодітні
вінці дістали з світових безоднь.
Удосвіта в просторі голубому
далекі вікна зовсім золоті,
як перші помисли й чуття в житті,
як перші мрії в серці молодому.
Світліє світ! Так близько місяць спить,
аж чути: давонять вала, брат кричать.

МИКОЛА ЗЕРОВ

На смерть сина.

(† Котика Зерова)

То був щасливий, десятилітній сон.
Так повно кров у жилах пульсувала,
І екстатичних сонць ясні кружала
Злітали в неба голубий пляфон.
І кожний рік на інший тон,
На кожнім дні своя печать лежала,
І доля, бачилось, така тривала,
Не вватиме кімця і перепон.
Вмить розійшлося чарування часне:
Осіній день, тепло і сонце ясне
Побачили мене сухим стеблом.
Стою німий і живт вже безсильний:
Вся думка в білим і смутним горбом
Немилосердно ранньої могили.

20. XI. 34.

МИКОЛА ЗЕРОВ

З заслання

*А може ще добро побачу
А може лихо переплачу? . . .*

Тут теплий Олексій іде кріпаться зрана;
Скривь під ялинами хрумтить легкий льодок,
І струмні талих вод доторфяних річок
Іде не гомонять . . . І сіра далеч тьмяна.
О, ні! В пустелі цій не випадав манна,
Сидить лише гравот неублаганний смок
І душать тугою мій виснажений крок . . .
Смутна, о, земле, ти! Скупа, обітованна!
А може це не ти, а сам я туманю . . .
Чи скоро ж у мені, о, теплий Олексію,
Минуться туга, біль, розтане темний лід?
Чи скоро пролісок проклонеться для мене?
І, рястом кривючи утрати глибший слід,
Заграє, зацаїте надії тло зелене?

30—31. XI. 35.

Кубань

Скажіть, чи в нас тепер стара земля
та неплодюща, вла?.. хоч плач, хоч сій;
на ній сама золотобока тля —
і та стражда і помира на ній . . .
Ні! Ґрунту доброго джерела дужі
в пшеничному корінні повсякчас
незримо півняться. В шумкїм подружжі
тут колоски — прекрасні без окрас —
к дорові клоняться. В степу весїнні
і літні бурі мчаться, ніби кінні.
В чертові грив одхлїгнїться на крок
дощу, дощу жемчужний рущинок.
Жди! Радуйся! То в чїм була так винні
предгїр'я рїдні? Чи високий рок
диктує, щоб залїзнокуту міру
недоль минулах і грядущих щастя
людина знала — ворог звірю,
природи доброї розумна часть.
В туманї досвіта вершини свїжї
блищать, як свїчі храму віжні.

Н. Н.

Філософ

Сидить і думу думає . . . Вікно —
то ціла казка про давнїкі вірки,
про свїжий шум і вітер говіркий,
про темну ніч, як океану дно.
Сидить у світлозолотому круві,
а час, подібнай течї морській,
біжить . . . подібна голубїй медузі,
сіє лампа на новї нивській.
І думи — риби золоті — плвуть
і гвються, і блискають лускою.
А над поверхнею сирени звуть,
заманюють ласкавою рукою.
Він думкою зліта весь вік туди —
до всіх вершин, до сонць, музичних рель.
З дубових дощок зроблений рудих
літа многовітральний корабель,
високаї корабель ідей літа,
в гармати люд незвісний привїта.
До нього тїнь, окреслена лучама,
У свїноводну пада глибину,
у глибину в тїмнї П свїдама,
що чародїїнама цвітуть квіткама,
розкинувшись по золотому дву.
— Що тут коливється, що там капить,
що повертається лицем до сонця,
як соняшник, що пісвею дзвенить,
що пішохода, моряка й комонця
по всїй дорозї несходимїй манить,
що вряє щасливить чи нежданно ранить, —
те я душею радісно приємлю,
бо як боготворю священну землю!

ХРЕСТ

II.

Дитинство.

Весь білий, залитий сонцем кляштор на рівдні Франції видався Ноель радісним Раєм після мовчазного бабуніного дому, повного бездомних та самотніх старих панен та вдов, — колишніх бабуніних приятельок молодости, — яких прийняла «на до смерті» до свого маєтку Вурковська пані-дідишка.

Дівчинка здихалась своєї виховательки, яка від ранку й до вечора нагадувала, чого «не слід робити». І ще в ночі будила Ноель, привчаючи її «спати слушно»: не скорчившись, не накриваючись з головою, але гарно витягнувшись, щоб тіло «не мало перешкод у зрості».

Дитина вирвалась з понурих, як важкий сон, кімнат, в яких немов уже давно ніхто не жив і де бігати було заборонено. Тупотіння бо дитячих ніжок могло турбувати хвору бабуню.

Великий, повний квітів монастирський сад, в якому Ноель перебувала та гралася цілий день, замінив їх «дитячу кімнату» більш подібну до келії Савонароли, з великим, дубовим, не покритим убрусом столом, з образом Семиболісної Матери Божої над ним та з полицями книжок — образкових і не образкових, що з них Mademoiselle читала своїй вихованці.

Правда, були ще й полиці забавок. Але Ноель не уміла гратися з ними.

Що ж бо зробиш з опукою, коли не вільно її кидати, ані бігати за нею?

Як гратися з «механічними» звірятками, коли не можна «пускати» їх, бо це робить неприємний для Mademoiselle галас?

Бавитись ляльками було Ноель заборонено. Ця забава могла розбудити в ній «родинні інстинкти», а їх не повинна була мати дівчина, бо стане чорницею.

Ноель в бабуніному домі доглядали, навчали, виховували, дбали, щоб була здоровою.

Дівчинка мала все, крім вільного повітря та сердечного тепла.

Єдиний ясний промінь його знаходила, коли її щастило вирватись з «панського будинку» й втекти до баби Северини, що доглядала птицю у бабуніному маєтку.

Там було затишно й тепло. Пахло сушеним зіллям, розвішаним пучками і пучечками по стінах. Баба Северина була «зіліїниця»: вміла лікувати.

Перед темною іконою у срібній «шаті» висіли на шовкових ниточках гарно мальовані писанки і світилась лампадка — червона і тепла. Немов горіло то, ясною офірою «за всіх і за вся» живе серце Северини, яка собі від життя уже нічого не бажала.

Сама баба Северина ходила завжди одягнена у темно-гніде — однакової барви з її обличчям. Немов би всю її вирізблено з одного шмат-

ка темного дерева. Тільки рукави сорочки — не вишивані, лише мережані, — були такі білі-білі, ніби для того, щоб підкреслити темну барву решти.

На небарвленій, — завжди такій чистій підлозі бабиної кімнати розстелені домоткані «ряднинки». Над ліжком — припнута червона, картата плахта.

— До вінця в ній ішла, синцю! — зітхала Северина.

Вона всім казала «синцю», однаково: хлопцям і дівчатам, старим і молодим.

Знала стара і безліч казок. Не, про красунь з золотим волоссям, як Mademoiselle Hortense, а про те, звідки взялася на світі квітка дикої гвоздики, чому жайворонок до сонця летить, чому чайка, «татарська душа», все «кни-ги», «кни-ги!» кричить.

На весні у баби Северини аж ляцало — від щебетання. Бо на всіх полицях її кухні, у ситах, решетах, скриньках та скриньочках було повно потяток: курчат, каченят, гусенят, гіндичат, перличок.

Все це — жовтеньке й пухнате, як квіточки кульбаби, вітало весну і життя.

А вікном заглядала зелена лука, галтована блакиттю незабудьок та золотом каченців-купчаків. Коли баба Северина по перше випускала на двір своїх потяток, відбувалась ціла містерія.

Ранком того дня Северину возили «нетачанкою» до містечка, до церкви. І повертала баба урочиста й посвятна з двома просфорками.

Половинку одної давала Ноель, яку називала «Наталею». Довго христила дитину, гладила по голівці й шепотіла про «душечку», яка б мала «зглянутися на сирітську долю». Другу половинку просфори баба їла сама. Їла не так, як хліб їдять, але ніби обряд виконувала, пильнуючи, щоб не впало ані крихотки.

Тоді виймала змисника велику філіжанку з золоченим вухом і кольоровим образком в овалі: Христос благословляє круглий хліб і келих.

— Бачиш, синцю, — показувала Ноель цей образок, — Господа Ісуса намальовано! Щоб пам'ятала людина, що Він нам хліб святий дає.

І відбувалось чашиття з хлібом і медом. Цукру баба Северина не вживала ніколи:

— Він грішний: крізь собачі кості його перепускають! —

Діставала шматок хліба з медом і Ноель. І який же смашний був цей хліб!

Напившись чаю і прибравши свою філіжанку, баба випускала на підлогу кухні всіх своїх потяток зі всіх скриньок, кубелець, сит і решет.

А до кошика, в якому уже була накришена друга просфора, сыпала «св'ячене на Маковія зілля»: полинь, деревій та китички проса.

Темною, задалегідь приправленою хусткою, зав'язувала собі очі і ледви пересуваючи ноги, щоб не подушити пташенят, простягнувши руки, баба «виводила» з хати своїх потяток, промовляючи:

— Як не бачу я ні вікон, ні дверей,
Най не бачить ворог моїх курей!
Ані шулика, ані ласиця,
Ані шкідливий звірь, ні птиця.
Геть від нас хвороби, лихо!
Наше місце свято, в нашім краю тихо!

Коли вся малеча була на дворі, Северина здіймала з очей пов'язку, махала нею «на чотири вітри», закликаючи ще:

...годицу погану
Та лиху чарівницю Морану.

Тоді сипала навхрест «Маковійське зілля» і крихотки просфори, промовляючи:

Святий Аврам на зілля орав,
Мати Божка поливала
Людям на потребу благословляла.

Закінчувала свій обряд побажанням курятам, щоб вони «росли здорові» та щоб було їх «як маку».

Для баби Северини все було живе і посвятне: і вода і земля і вогонь.

Борони Боже, щоб хтось при бабі плюнув у вогонь! Тоді вона гасила «сплюгавлену ватру», вигребала до чиста увесь жар і закопувала його.

А новий вогонь розпалювала від своєї лямпадки, переносючи його «страшною свічкою» з зеленого воску, що принесла її зі святого Кнїва, з проці у Лаврі.

Ранком, набираючи всду з криниці, баба «віталася» з нею:

«Добрий день водо-Ульяно,
Земле Тетяно».

доторкалась, кінцями пальців і землі.

Коли-ж зривався вітер, «умовляла» його:

Вітре Дмитре! Вій до того краю
Де нікого нв маю!

Якось, на весні, разом з потятками, об'явилась у баби Северини чорнява дівчинка, Маруся, одного віку з Ноель.

Старенька вклала смугляву Марусину ручку до Ноєліної руки, погладила обох по голівці й промовила:

— Тож я пійду ячка вибирати. А ви, голуб'ятка, гарненько грайтеся. У обох вас, сиротятка, одна тепер Матінка: Цариця Небесна! Тож любіться, як сестрички.

І тільки у старі Северини, в товаристві сирітки Марусі, Ноель поперше впізнала радість з забавок. Бо-ж такі чудові забавки робила їм бабуса: лялечки з маківок, ложки з капустяного листя, відерця з огір-

ків «жовтяків» перерізаних у поперек та видовбаних із середини. Порозумівались малі подружки дивною мовою: мішанною української з французькою, бо Ноель приправляли до Париського «Sacré Coeur», тому вчили її вдома й говорили з нею лише по французькому. Але від прислуги, а головне від баби Северини дівчинка навчилась української мови. Розуміла її дуже добре, й говорила сама трохи.

Тому легко навчилась Марусиним пісням про «Дощик», «Огірочки» та «Журавочку».

Сама-ж вчила Марусю пісням французьким. Найліпше співалося обом дівчаткам:

— Frère Jacques, frère Jacques dormez-vous?

І годинами виспівували рефрен пісні, що наслідуює дзвін:

— Dine-din-don!

Аж Северина крутила головою:

— Ач, розкумкались! Як жабки на дощ! А ну, гилля на ставок, коли заманулось жабок удавати!

На Різдво — в цей день святкували Ноеліни іменини, — бабуня схотіла зробити внучці особливу радість і запиталася: чого б собі Ноель бажала?

— Подаруйте мені, бабуне, Марусю! Най живе у нас її буде мені за сестричку — але то «справжню!»

Довелось докладно висвітлювати справу. Послали її про Северину, яка прийшла — поважна з білою хустинкою в руках і в новому, шовковому очіпку, що брала його тільки до церкви.

Зі всіх, хто служив у маєтку, одна лише баба Северина не цілувала руку у пані дідички. Зате-ж ніхто, крім пані-дідички не називав бабу: — Северця!

Результатом Ноеліного прохання був дозвіл вільно і без перешкод ходити до «бабусі Северини» і Маруся переселилася до «панського будинку».

Мешкала в Ноеліних «детячих покоях», вчилася французькій мові і спала в Ноеліній спальні. І от — стали «минулим» і Маруся і бабуня Северина...

Зникли, — як сон...

Ноель починає свій день тепер не поцілунком бабуніної руки, що пахне *Violettes de Parme*, а службою Божою у кляшторній каплиці.

Вдома, правда, також була каплиця. Але туди вносили Ноель тільки в неділю і свята.

Замість нудних навчань *Mademoiselle* ласкаві, завжди усміхнені чорниці оповідають прецікаві річі, яких, здається, ніколи її не наслухався.

Показують великі, баревні образи, на яких намальовано «все чисто»: як Господь Бог світ створив і як Ісусик у печері народився, а потім від злого Ірода на ослятку до Єгипту тікав...

На інших, знов, образах було намальовано «*Histoire de France*»¹⁷⁾ та «*Histoire Sainte des Anciens*».¹⁸⁾

Або, креслила Сестра Анжеліка на «дошці» у клясі котика, який

¹⁷⁾ Історія Франції

¹⁸⁾ Мітологія, яка у ті часи вважалася необхідним „предметом“ культурної науки.

п'є молоко з мисочки і говорила, як називається по еспанському, як по німецькому, по італійському чи по латині «котик», як «мисочка», як «молочко» а як «п'є»...

Коли переодягнену до темно-синього однострою вихованок Ноель по перше припровадили до гуртка дівчаток, що мали статися її новими подругами, на дівчинку чекала дивна несподіванка.

Сестра Анжеліка поставила перед «новенькою» найменшу вихованку кляштора, семилітню Мексиканку Нівес Гонзалес. І не могли надивуватись подібності обох дівчаток. Той самий зріст, постава, риса обличчя, погляд, барва очей і волосся. Навіть «природний знак» — гніда плямка на підборіддю, у Ноель з права, у Нівес — з ліва.

— Може кривлячки? Віддалені, що ніколи не бачились? Звідки ти, Ноель?

— Від нас. З Волині!

Але де саме була ця загадкова Волинь, то вже було тяжче висвітлити.

— У нас — все ліси — описувала Ноель свій край. — І ще — болюта. А на них очеретів, очеретів! Тільки туди не можна ходити. Бо в очеретах — гади живуть, а в лісах злі звірі. Великі — от такі! — показала руками. Мають велетенські ікли, а самі — препогані. Немов чорні свині. І вони в очеретах ховаються...

— Тапіри! — плеснула в долопі Нівес. Я знаю їх! А очерет — солодкий? — прищулила око. І обернувшись до сестер, сповістила:

— Вона — з Мексики!

Так і встановилось у Піренейському кляшторі переконання, що Волинь лежить у Мексиці.

І Ноель було приділено до вихованок «іспанської групи», щоб не відбивалось від «своїх» та не занедбувала «рідної мови».

Вуйко Еугеніо міг тішитися у Римі, що з його Естрельїти виростає справжня еспанка.¹⁹⁾

Минали дні. Сплітались у місяці, складались у роки. І п'ять тихих літ пролетіло над кляштором, де вчилась тепер уже десятилітня Ноель.

Крім вуйка-теолога ніхто не відвідував Ноель-Естрельїту, ніхто не брав її додому, ані на ферії, ані на свята.

Куди ж бо міг взяти її теолог, що мешкав сам у кляшторі? Бо хотів стати не тільки священиком, але й ченцем.

І от, на десятому році Ноєліного існування, травневим ранком, до життя сироти увійшла казка.

Мала вона — як це й повинно бути у казці — постать Доброї Феї, яка назвала себе Ноєліною тіточкою Інєс.

Перебуваючи уже другий рік на «шлюбній подорожі» Європою, молоденька двадцятилітня Інєс, скотіла — повна особистим щастям, — зробити радість «Кларітіній сирітці» і взяти її у подорож із собою.

Ласкавість тіточки Інєсільї була така безмежна, що запропонувала племінниці самій вибрати собі маршрут.

Справжня казка!

¹⁹⁾ Зрештою, він її не віддав її до Sacré Coeur, в Парижу, бо там виховалися всі французькенку. А в Еспанії, в ті часи, таких кляшторних шкіл ще не було.

Добра Фея з'являється з травневих квітів, дотиком чарівного прутика змінює звичайний гарбуз на золотий повоз, а нікому непотрібну Попелюшку на щасливу принцесу, бажання якої стають дійсністю!

Ноель назвала три міста, які хотіла побачити: Рим, Бургос і... Аахен. — Бо в Аахені гробниця Карла Великого!

А він, в ту добу Ноєліного життя, втілював в собі все велике і героїчне.

Донья Інес посміялася останньому Ноєліному бажанню, але саме з Аахена почали подорож.

Тіточка бо мала в пляні накупити собі мережева у прославленому його виробом місті Малін у Бельгії. А звідти, до Аахена лише «два кроки»

Перші дні тіточка та її милий дружина «стрийко Лоренсо» пельгували кожного «Естрельїтїного» кроку. Але переконавшись, що дівчина розважна й тиха, вирішили дати їй ще невідому їй «радість волі». І дозволили юній монастирці самій вільно і без супроводу прохажуватись Елізенгартеном та оглядати славний Аахенський «Дом» — Собор вибудований Карлом Великим.

Знайшла мала Ноель в Аахені ще й інший зацний скарб: приятельство двох добрих, дитячо-простих і щирих душ — Дра Шустера та його старенької пані дружини.

Візити бо доктора Шустера входили до комфорту готелю «Кайзергоф», де затрималась тіточка.

Довідавшись, що мала Естрельїта «хвора на Карломанію», як жартував стрийко Лоренсо, старий доктор взявся засвятити чужиночку до слави героя, яким і сам по дитячому щиро захоплювався. І Ноель довідалася про Великого Імператора може більше, як знають про нього й німецькі діти, які не живуть в Аахені.

При цій нагоді зазнайомилась і з кругленькою та рухливою пані докторовою, яка була незмінно у доброму настрою і цілий день співала клопочучись своїм господарствичком у чистенькому, як лабораторія, світлому, немов усміхненому домику.

Серце доброї пані Шустер лишилось молодим. Вона була повна радості і пісень. Старечий вік не присипав його свігом незадоволення, не сковав морозом розчарувань, не затяг імлюю журби.

Коли ж повертав додому старенький пан доктор, на зміну пісням пані Шустер згучала флейта її дружини. А флейті відповідав супровід канарка, «Мімі», що твердо знав нескладні мелодії, які вигравав його пан.

Вертаючись від Шустерів, Ноель затримувалась у парку Елізенгартен.

Між сито-зеленими травниками, під велетенськими плятанами завжди було повно птахів і дітей.

Діти грались веселим гуртком, без старших. Ніхто не псував їм забаву нагадуючи, чого не слід робити.

Вони могли кричати, сміятися на повний голос, бігати, стрибати... Спочатку діти запрешували і Ноель до свого гурту. Але монастирка була стримана. Хлоп'ячих ігор не вміла. Бігати широкими кроками — і що не кажи, а такі «на вулиці» — соромилась.

То ж тільки дивилась на розваги здорових, вільних дітей. Їй цьо-

го вистарчало. Почувала від того повинь радості. Як ті «діти дроворуба» у «Синій Птиці», Метерлінка, що їм «весело» тому, що вони бачать вікном, як «багаті діти» їдять тісточка.

Ноель зауважила, що в певну годину, всі гри нараз спиняються. Діти збираються до гурту, радять якусь свою раду, а потім шикуються з боків паркової доріжки. Лише хтось один стає з китичкою квітів біля хреста-турнікета, при вході в парк.

Щойно це сталося, немов по знаку чарівника, поза парком, біля турнікету, об'являється висока, струнка постать молодого старшини зі світлими вусами. Часом при ньому буває ще двоє старшин. Часом — лише один.

Хлопчик, чи дівчинка — з гречним поклоном або «кніксеном» — подають прохожому китичку. Ясновусий старшина перериває розмову зі своїм попутником, застромлює китичку за гудзик свого однострою, салютує дітям по військовому та й іде далі. Але, іноді, спиняється на хвилику, гладить по голівці того, хто подав йому китичку. І вже тоді іде далі.

Був це цисар Вільгельм II, що тоді лікував в Аахені свою німічну руку. Ця постать викликала у Ноель незвичайне здивовання.

На власні бо очі бачила простого, ласкавого цисаря.

Тим часом, як на шкільних лекціях, предобрі професорки малювали ніяк не в ласкавих барвах «страшного німецького кайзера».

Але, який же був Ноелін клопіт, коли одного дня до неї підійшла справжня, організована «депутація» з паркових дітей й звернулася з промовою:

— Ти, — мовляв — хоч з нами не граєш, бо, мабуть, хвора. Однак належиш до нашого гурту, бо щоденно приходиш «до нас». Тому ми вирішили дати і тобі змогу привітати цисаря... Ось китичка. Сьогодні її подасиш кайзерові ти.

Ноеліні руки похолоділи. Мова віднялася. Всі сили, здавалось, втікли до ніг.

І Ноель майнула з парку...

Другого дня почувала себе настільки засоромленою, що обминула парк.

Відчувала, що вчора вчинила недобре. Образила дітей, які хотіли зробити їй, чужій і незнайомій, велику радість, яку переживали самі.

І було ще терпкіше від того, що не могла знайти форми, якою могла б полагодити вчорашню хибу.

Та ж не мала часу на обдумування... Щойно вгнулася від турнікету, як з-за рогу вихопилось кілька хлопчаків. А з парку бігла ціла отара дівчаток. Враз оточили Ноель. Вхопили за руки, за плечі.

І швидко та голосно, всі разом, почали дорікати.

Ноель знала німецьку мову. В кляшторі вчили її, як вчили еспанську, італійську та англійську.

Але діти докотали так швидко, вживаючи народніх зворотів та форм. То ж більш з тону, ніж зі слів зрозуміла, що то були докори. І хто знає, чи не послідує за ними штурханець?

Раптом обурений хор замовк.

Біля Ноель стояв кайзер.

В цей день ніхто не подав йому китички.

А чому — діти детально і без найменшої незручності йому розповіли вчорашню пригоду.

Чому-ж ти не схотіла підійти до мене? З цікавістю звернувся цисар до Ноель.

Вона зніяковіла. Не могла-ж сказати йому, що їй було соромно, або що боялась?

Це було б ще дурніше.

А кайзер повторив своє питання і додав:

— Чи-ж ти не любиш свого цисаря?

Звідки ти?

Ноель назвала «свій» кляштор і місто, що з нього приїхала до Аахена.

— Так ось воно що! — хитнув головою Вільгельм і всміхнувся.

— Лишіть її, — обернувся до дітей. Але пам'ятайте: прийде час, коли вас вітатимуть квітами там — у них!

У дальшій подорожі зблідли Аахенські пригоди.

Рим з першого погляду розчарував Ноель. Вона бо уявляла його собі як на образках «Історії Риму». З гордими цезарськими палатами, з незруйнованим форумом і Колізеєм. Містом, з якого на цілий світ розходились могутні хвилі римської культури — і слави! — що несли їх у всі кінці світу залізні легії Риму.

Перед очима вставали образи весталок у супроводі лікторів з «fasciae» походи senatorів у білих тогах, патриціїв і патриціанок у позолочених лектиках. Цезарів на тріумфальних колесницях, що їм кричала «славу!» юрба — нестримана у своїй гордій свідомості, що вони — «римляне!» пани всього світу...

Власне, Ноель знала, що все це — лише минуле. Але згук слова «Roma!» — не міг викликати інших образів. І було журно і сумно, що їх уже не має.

Таж вуйко Еугенію, який зустрів туристів у Римі привернув чари Вічному Місту.

— Побачиш його! — пообіцяв він. Разом підемо з тобою до «Вічного Риму»!

І дотримав слова.

З дозволу тіточки Інес приїхав по дівчинку дуже рано — на світанку ще сонного, скропленого россою дня.

Повоз котився порожніми вулицями міста сповитого легенькою імлою, що віщувала ясну днину. І в цій імлі стирались і відступали контури сучасної архітектури, немов тепер — вони були лише сном.

— Поглянь! — вказав «padre-tio»²⁰⁾ в долину, де між Via Salaria та Via Nomentana тм'яно-сріблясті відблиски неба легенько позеленіли.

— Там — Ostrianum! Там, на старому цвинтарі навчав і хрестив Апостол Петро...

Дівчині здавалося, що цей рух і ці слова викликали з імлі постать вічно-присутнього тут Великого Апостола, побачити якого може кожний, хто відчує його.

Почали зустрічатися гуртки селян з візочками й осликами. Ішли і поодиночі постаті з кошами ярини та овочів.

²⁰⁾ отець — вуйко.

Але Ноель хотілось бачити в них лише прихованих під сільською одежою християн, що повертали з катакомб...

Без сумніву, так, розпоршеними гуртками і сам-одином вертали з катакомб і Патронка тіточки Інес — Св. Агнета і Св. Цецілія з Емеренціаною..., яких звикла в кляшторі любити як святих, небесних подруг, таких же близьких і реальних, як — ну, хоч би Енрікета де Роберті або Ніевес Гонзалес.

Вогка п'ятьма катакомб обгорнула її і Ноель зрозуміла, чому Рим — «Вічне Місто».

Для того бо, хто, входячи сюди несе своє серце як світло катакомбової «люцерни», ніщо тут не змінилось від часів перших християн.

Коли ж перед деревляним вівтарем, що перед ним служив Апостол Петро, з'явилась в білому орнаті висока і струнка постать вуйка Еугеніо — Ноель здалось, що і його обгортає також цей ясний нимб минулого. І цим мистичним посвяченням відокремлює для неї вуйка Еугеніо від всіх інших людей.

Ніби аж з глибини віків линули тихі, латинські слова Служби Божої. Вони були відгуком слів Петрових, що жили тут — нематеріальні і вічно присутні — під склепінням катакомб.

Ноель відчула, що вона ніколи і ніде не буде самотньою, доки ці латинські слова в'язатимуть її з тим героїчним минулим, з тими велетнями чистого духа, що перемагали матерію-плоть.

Вертаючи додому, в повозі, сказала про це вуйкові.

Патер Еугеніо міцно стиснув дитячу ручку:

— Справию відчула, Естрельїта! — і тихо додав:

— Коли життя розділить нас, а схочеш притулитись серцем до свого вуйка, знай, ті алма, знайдеш мене щоразу, як прийдеш ранком на першу Службу Божу. Доки житиму, вона буде за тебе.

Більше до самого дому не промовили ні слова.

Ноель притулилась голівкою до вуйка, а він притис її до себе. Йому здавалось, що він тримає в руці ясний вогник цієї дитячої душі, як тримали люцерну християне, ідучи лабіринтом катакомб.

При від'їзді з Риму гурток подорожніх збільшився: Патер Еугеніо їхав з нами до Бургосу.

Тепер для всіх дівчинка була «Естрельїта». «Ноель» її не називав тут ніхто.

І малій мандрівниці здавалось, ніби вона тільки тепер прокидається від давнього сну, як ті казкові принцеси, що спали зачарованим сном, замість того, щоб жити.

Мармурове бургоське Розп'ятіє на площі Св. Марії простягало до Естрельїти свої обійми. Немов рідна їй істота, що чекала тут на втрачену відсутню.

Родинний дім стояв порожній протягом років. Тільки гурток слуг доглядав його. Але жити в ньому не було кому по смерті Естрельїтиних бабуні і дідуса; вуйко Еугеніо був у Мадриді, тіточка Інесілья — ще дитина — училась в Парижі, в кляшторі Sacré Coeur.

Нині нове життя, в особах доньї Інес та її дружини знов збудило зі сну старий дім.

Найстарший зі слуг, мажордом Ізідро, так само як і старенька його жінка Хосефа, пам'ятали, «як вчора» і «Клярїту», і «Інесілью» і «Нінью».

— От такими! — показав Ізідро рукою на метр від підлоги. А навколо усміхнених старечих очей збирались дрібненькі зморщики, по яких пливли сльози.

— Люде Божі! — витирала і собі очі Хосефа. — Здається — вчора! — Вчора було все це! І от, в цій дитині знов бачу Кляріту!

Старенька вхопила Естрельїту на руки, цілувала її обличчя, очі, волосся. Цілувала, як досі ніхто і ніколи не цілував сироту.

Предобрій бабі Северині ніколи не впало на думку поцілувати «панську дитину».

Чи боронила їй у цьому різниця положення і стану? Чи підсвідома упередженість селянина проти «пана», який кінець-кінцем є все ж таки ворог.

У відносинах бо «пана» і селянина-«хлопа» на Україні чорною смугою проходить прихована межа недовіря і ділить їх.

Еспанського-ж гранда і селянина в'яже тверде переконання, що кожний з них має свою — властиву його станові гідність. І обоє «християне», як говорить еспанський селянин, коли хоче висловити поняття «людина».

— Один християнин, з нашого ж таки села...

— Бачили його християне...

Дівчанку рівняли до старих портретів. Шукали подібності з «зеленою» пра-бабунею Інес, чи з вченою доньєю Марією-Ізідрою «доктором університету Алкала де Генарес», з прадідом Фернандо, з вуйком Альфонсо і цілим рядом предків.

І тіточка Інес постановила:

— Естрельїта лишиться у нас! Вона — наша.

Бачила, що брат-священик мовчить. Не примовляється за чорнечий габіт для племінниці.

Помалу зазнайомилась дівчина і з Бургосом. Клячала перед чудотворним Христом у соборі, тим Христом, що морські хвилі принесли його до Біскайської затоки. Ходила на служби Божі до церкви Сант' Агуеда, де коронувався Альфонсо VI. Там бо в каплиці Діви Марії щодня мав свої служби Божі вуйко Еугеніо.

Любувалась статуєю нескореного Сиди, в кінці «paseo», перед Аркою Св. Марії.

Слухала оповідань вуйка-падре або численних легенд, що жили — як кожани у старих руїнах — у пам'яті Хосефи.

І Бургос оживав новим — нескореном життям.

Коли ж в соборі лунав пронизливий голос дерев'яного автомата, що відзвонював години, нагадуючи, що час повертати додому, Хосефа раз у раз згадувала про «Безіменну Красуню» і молилась за неї.

— Давно це було, *hija de mi alma*,²¹⁾ зітхала стара. — Давно! Ще за дон Еурико III. До кляштору Сан Педро де Карденья — от, як ми до Сант' Агуеда, — щодня приходила молоденька дівчина. Клала квіти на гробницю Сидову і молилась коло неї.

А така красуня була, що — як у пісні співаємо:

— Король тільки глянув і враз закохався.

²¹⁾ „Доню моєї душі“ — біжний еспанський вираз ніжності.

Глянув король. Глянула й дівчина. Не сказала ні слова. Та ж доля сказала вже слово своє.

На другий день — король прийшов перший. Вирішив сказати, хто він є й запитати дівчину, чи хоче вона з ним розділити трон.

Але скільки не чекав коло Сидової гробниці, дівчина не приходила. Так і зникла, як сон. І більш вже у Сан Педро не об'явилася.

Марно шукав її король. Не міг довідатись навіть її наймення.

Щоб розігнати свою тугу-журу, став король полювати.

І от, гонючи звіря, відбився — лише з кількома псами — від своїх дворян та й заблукав у горах, вкритих дикими хащами.

В ущелині ж напали на нього вовки. Аж шість їх було — адоровецьких вовцюг, на причудо сильних та велеких.

Псів я одну мить розірвали. Подолали б певно й мисливця.

Аж тут, раптом, як не загукає, як не заверещить! Та таким же несамопитим криком, що й не розібрати: звір то, чи людина кричить?

І найбільший з вовків покотився мертвим вбитий з аркебузи.

Обернувся король — і остовпів. Такого і у сні бо горячковому не могло примаритися.

У хащах стояла страшніща за крик той істота. Обличчя — крейдяне. Очі витріщені, божевільні, з жаху також зблідлі — аж побіліли. Уста роззявлені стулитися не можуть. Тільки тремтять. А з них, той несамопитий крик летить.

Однак, як придивився, немов щось знайоме у цьому страшному привиді вглядів.

А привид головою притакує:

— Я це, мовляв.

Була це дівчина-красуня з Сидової гробниці. Зробила крок до короля — й похитнулася. Дон Енрико отямився й підхопив її.

А вона:

— Сиди — шепоче, — я кохала! Кохала в ньому все шляхотне, велике... Таж Сид — був мертвий. А ти прийшов живий, і в тобі, здалось мені, втілюся разом все, що Сиди робило героєм.

Тоді я втікла. Стала пустинницею. Бо ж прецінь: Сидові не зраджують!

Договорила й випустила дух. Серце не витримало переляку та схвильовання.

За рік — у роковини смерті дівчини — наймення якої король так і не довідався, з наказу дон Енрико було постановлено у бургоському Соборі деревляну статую.

Хитро-мудро зробив її майстер Мавр. І крик бо несамопитий зумів наподобити і риси придати, що самі по собі гарні — таж жахом в кінець спотворені:

Ця статуя мала нагадувати, що зрада перетворює в потворність і жах навіть небесну красу й веде її до загуби...

Проїшли роки... І люди забули про безіменну красуню. А статую — за її роз'явлені уста назвали: «Papa moscas» — «мухолапка».

І Естрельїті, для якої Сид давно вже став «душею Бургосу», закортіло побувати на могилі героя.

Землі клиштуру Сан Педро де Кардем'я — у 8 кілометрах від Бургосу колись межували з землями роду Лячерда.

Нині заупущений, самим Сидом зложений монастир не потребував, однак, пишних пам'ятників та красномовних провідників.

Тінь великого Вождя Реконквісти була присутня тут: скромна і сувора, яким був Кампеадор за своє життя.

І як лицарі вибирали собі, колись, свою даму, щоб вічно служити їй чином і життям, так Естрельїта знайшла тут свого «лицаря-героя».

У гробниці Сиди запряглась вона завжди і у всьому мати його за приклад.

Тут, ще більше відчула себе дівчина донькою цієї землі — землі, на якій не народилася! Але-ж чи не казав Кампеадор:

«Сид може жити і серед маврів, але мавром не стане!»

І повертаючи зі Сан Педро нове почуття виростало в душі Естрельїти.

«Еспанья» була тепер для неї уже не тільки осліплюючою видиною в апотеозі слави «Католицьких» Королів, з казкою здобуття «Нового Світу» — за морем...

Було це глибоке і інтимне почуття «свого», на зовні не завжди й блискучого, бо-ж це — тільки дійсність, але-ж такого близького!

Чей же, коли їхні землі межували, може колись зайшов до Естрельїтіного пра-пра-дідуся «Великий Сид»? Також він тоді ще не був оспіваним Героем-Кампеадором.

Зайшов і до нього пра-пра-дідусь Лячерда, як добрий знайомий й сусіда. І говорили про річі біжні, щоденні: про врожай, про холодні вітри минулої зими, що видалась на пречудо студена? Торкались і ран болючих: пакування над Еспанією невірних та як взятись за те, щоб викоренити тес лихо.

Може й Сидові доньки, яких королі сватали, приходили, щоб по-сміятись, побавитись з її, Естрельїтіними «пра-пра-тіточками»?

А горда донья Химена, зломлена смертю дружини-Сиди, перевезши цілою Еспанією, як Хуана La Loca! ²²⁾ — тіло героя й уложивши його на вічний відпочинок у Сан Педро — може й ця донья Химена приходила сумними вечорами, щоб розділити журу-самітність з сусідкою-вдовою де Лячерда?..

А на дворі скиглив пронизливий вітер, останній присмерк фіяловим саваном накривав землю...

Ні-ні! Забути цього Естрельїта уже не зможе ніде і ніколи. Хоч би й послали її, як казали їй в кляшторі чорниці, місіонаркою до далекої Індії... Хоч би її і ту казкову Індію — як казковій принцесі! — ралтом подарували!

Але не всі ще несподіванки були вичерпані для Естрельїти.

Стрийко Лоренсо дістав листа і мусів їхати до Мадриду.

— Тепер! В літку! — спинав руки дон Лоренсо.

Дарма, що й в Бургосі чи мало докучали спека та розпалений вітер.

— Я поїду з тобою, — змилосердився над швагром вуйко Еугенію. Розділений тягар — меншає — всміхнувся він. — А мені це дасть змогу побачитись з приятелем в Ескоріалі, падре Естебаном.

²²⁾ „Божевільна“, яка возила цілою Еспанією тіло мертвого Феліпе I, колячись у всіх храмах, щоб він ожив.

— Спасибі за товариство! — зрадів дон Лоренсо. — Подорож у двох — двічі коротша!

Естрельїта дивилась великими очима на таку дивину: щоб радіти з короткої подорожі!

Вона, Естрельїта хотілаб, щоб її подорож була як найдовша! Щоб тривала вічно!

Дон Лоренсо перехопив погляд дівчини. І по своєму висвітлив його.

— А чому-б нам не взяти з собою «чіку»? ²³⁾ Мадрид — це-ж шматок історії Еспанії. Най впізнає її!

Але в Мадриді вуйко Еугенію з Естрельїтою не затримались. Дон Еугенію поспішав до Ескоріалу.

Не хотів повертати згадками до свого, ще не такого давнього! минулого.

Від Мадриду не втечеш, Естрельїто! Раніш чи пізнійш будеш при королівському дворі! — заспокоював племінницю дон Еугенію.

І не було радості у цьому запевненні.

Похмурій і великий San Lorenzo del Escorial ²⁴⁾ встав перед Естрельїтиними очима зачарованою видиною.

Немов не людські руки створили цю кам'яну велич, а виросла вона сама — граніт з граніту.

Тільки-ж нині Ескоріал був власною тінню своєю: гробом минулої слави, як є він гробницею еспанських володарів. Більш не живе в ньому 200 ченців «як королі», ані король — «як чорнець».

Майже порожній Ескоріал. Губляться бо в ньому — як караван у пустині — кілька десятків ченців та кілька десятків вояків і прислуги.

— Монументальний саркофаг живого серця, що почувало себе жебраком на троні! — озвався до патера Естебана вуйко Еугенію і схилив голову, як в церкві. Бриля ніс в руці вже від брами, де колосальний Св. Лаврентій спершись на позолочений, бронзовий ропит, дивиться білим, мармуровим поглядом у далину: чи не іде провід з розпущеними по вітру прапорами, з духовенством і співаками, щоб покласти до вічного сну зіснулого члена королівської родини.

Тоді розгойдаються всі 51 дзвонів Ескоріальських. Збудиться зі сну величезна будівля.

Смерть внесе в неї життя!

Тихо і сонно в Ескоріалі. Лише без утину плачуть 63 Ескоріальські фонтани. Багато бо страшних таємниць підгляділи-почули вони. Надивились у безмежно-сумні очі, такі вбогі у своїй «всемогутності»!

Дівчина не могла знайти назви своєму почуттю. Але віднесла його з собою, на все життя з Ескоріалу.

І в хвилини тяжкі, рішальні, чи небезпечні чула це: Ескоріал її радить! Рішає за неї, коли душа її надломлюється, а сили слабнуть.

Раптом, радісно-ясним рожевим світлом засяяв вівтар Ескоріальського головного храму. І таким було воно несподіваним в цій з граніту і криці викутій твердині, що Естрельїта піднесла голову шукаючи: звідки іде воно?

²³⁾ малу.

²⁴⁾ назва від „escoria“ — уломки, відпадки, що лишаються у кам'яних ломах, які були тут раніш.

Патер Естебан рухом Св. Івана Хрестителя вказав рукою вгору — на баню храму.

Рожеве світло лилось з її кольорових вікон-вітражів, затоплювало безжурною ясністю вітвар, на який з бічних великих ніш дивились більші за людський зріст бронзові статуї.

Праворуч — Карлос V з дружиною та інфантами.

Ліворуч — Феліпе II з жінками, яких всіх пережив та сином Карлосом, оспіваним Шіллером.

— В дійсності — нещасливий мученик своїх хвороб, особливо «чорної»-падучої, — дон Карлос не мав в собі нічого романтичного — тихо промовив домінікан.

А вуйко Еугенію, немов в голос відповів на власні свої думки:

— Мені здається, що єгипетські піраміди і наш Ескоріал мають в собі щось близьке: смертю промовляють до живих! І яка-ж виразна мова їхнього мовчання!

Але відірвався від власних думок:

— З нами дитина! Ходім до «безового парку!»

— Не вклонившись вітварю de la Santa Forma — лагідно покартав приятеля домінікан.

І відчинив у сакристії табернакулом Св. Гостії, зганьбленої послідовниками Цвінглі в Голандії.

Естрельїтїно чоло доторкнулось в поклоні підлоги.

— Чи-ж вічно бичуватимуть, опльовуватимуть Христа? І людство ніколи не насититься Його крові і Мук?

Цілком оволоділа собою лише у «парку безів» — особистому городі Феліпе II.

Дуже гарний, простий, — навіть трохи занедбаний — робив вражіння звичайного городу заможної родини.

— На цей город виходить кімната Феліпе II — піднісся білий рукав патера Естебана, — тієї, що має вікно і на церковний вітвар... Заки дочекався милосердної смерті, повних 54 дні тяжко терпів у ній...

Для нього, Феліпе II, що понад все ставив віру та славу Еспанії, — був живим. В його товаристві домінікан перебував більш, як в товаристві реальних, живих людей.

Бузки давно перекувіли. А було їх стільки! Цілі алеї, шпалери, групи, гаї!

— Посилаємо квіти вагонами до Мадриду! — всміхнувся добрими, близоокими очима патер Естебан. І глянув на Еугенію. Той тільки притакнув головою.

Ще бо бачив в уяві ті величезні жардінєри, копії, вази, що прикрашали королівський палац, стояли на столах, на підлозі, вцертъ вкривали підвіконники наповнюючи все свіжим своїм ароматом — прозоро-молодим, радісно-весняним — як неповоротна радість молодости, як вічно-жива і вічно-повертаюча Весна...

Для Естрельїти почалось нове життя.

Голос ченця тремтів співчуттям і ніжністю.

Правда, вона ще поверне до кляштору. Але тільки, щоб закінчити науку. Чорницею-місіонаркою в Індії вона не буде.

Тіточка Інєс і стрийко Лоренсо рішучо протестували проти цього. А вуйко Еугенію мовчав.

Естрельїта більше не лишалась в кляшторі ані на ферїї, ані на Рїз-
дво, ані на Великдень.

Дїм тїточки Інєс став її рїдним домом. І сїм — щасливих! радїс-
них! — лїт пролетїло, як сїм день тижня.

Та-ж на восьму весну-вїсїмнадцяту Естрельїтиного життя, — не-
сподївано пригналась хуртовина. І розкидала уложенї плани.

Озвася батько.

І кликав дївчину «додому». Немов бї був у Естрельїти інший дїм,
як бургоський!

Нинї татко мїг покликати дївчину до себе. Гострий бїль від втра-
ти любї дружини настїльки затїх, що у Великих Борках з'явилась
«нова мама».

Власне, вона це «пожалїла» незнайому їй пасєрбїцю, з якої мала
стати — чорниця. І Ноєль мусить бути незмїрно вдячна за це...

Нова-ж мама визнала за неслухне, щоб дївчиною опїкувався вуй-
ко-святиник. Вона-ж таки має батька і — хоч і не рїдну, але все-ж та-
ки маму.

Боротьба і суперечка були зайві. Батько має право на свою дити-
ну і його тїльки слово є рїшальним, коли їде про її долю...

— Долю!.. «Кожний з нас несе свою долю завїшену на шїї!» — зїт-
хнув вуйко Еугенїю згадуючи маврську сєнєнцїю прочитану в Кордо-
ві. І ще раз нагадав дївчинї:

— Що-б не трапилось з тобою, Естрельїто, якої не потребувала б
помочї — завжди до мене приїди! А я — поклав їй руку на плече —
за три роки буду на Українї... в тїй країнї, що до неї їдеш...

Тїточка Інєс гїрко плакала. Плакала немов за Естрельїту, яка з су-
хими очима прийняла цей несподїваний удар.

З цї першої Інєсїної журби почалася її хвороба. Лєдовї вїтри Бур-
госу не розвїяли її. Навпаки: вони немов згасили радїсть в Інєсїному
серцї. І за два роки туберкульоз вїднїс з цього свїту лєдвє тридцяти-
лїтню доньку Інєс.

В. ЧАПЛЕНКО

Стара вчителька

(Оповїданнє)

...Як вона вранцї приїшла до школи, в коридорї її зустрїла, шви-
денько пїдїшовши, одна учениця. Ця учениця, що краще, нїж інші
до неї, старої вчительки, ставилась, вїрнїше — жалїла її.

— Пульхєро Павлївно...

Обїзвася та й замовкла: не посмїла, мабуть, вїдразу того, що хо-
тїла, сказати, дарма що для цього, либонь, її й чекала.

А потїм того таки сказала, тїльки притїшєним голосом, як змов-
ниця. Та ще попереду бережко оглянулась.

— Там за вас написано...

— Де? Що написано?

— У стінгазеті.

Стара жінка взяла хапливо протирати тремтячими руками своє пенсне: воно, за якусь мить густо з холоду запотівши, осліпило її й заважало розібратись як-слід, де вона і що само з нею сталось. Адже вона не бачила навіть обличчя тієї дівчини, що сказала їй «новину» і тепер, ніби чогось ждучи, стояла перед нею.

Протирати було незручно, бо в неї була вільна тільки одна права рука, а лівою вона пригортала до лона, як мати пригортає дитину, школярські зшитки, що їх брала додому перевіряти.

— «Я зараз, — хотілось їй сказати дівчині, щоб не ждала. — Ось тільки протру... зірву прокляту полуду, а то нічого не видно»...

Та як тільки їй стало видно, вона побачила не так, як сподівалась — не близько, а далеко — те, що його двадцять п'ять років бачила біля себе так, як риба бачить біля себе воду, — коридор і те, що в ньому було.

У склепистому й довгому, як глибокий степовий колодязь, коридорі було повно метушливої біганини, простої — на ногах і вперекидь — на руках, борюкання та всякого перескакування численних, як мухи, істот. Ті істоти перше зблизька й повсякчас оточували її так, як оточують гноми (у перекладних казках) свого старшого — бавлячись ним, смикаючи з усіх боків тощо. Хоч ті «забавки», може, були й не особливо старшому приємні, але він мусив удавати веселого та щасливого, бо така була воля найстаршого в чортячому світі. Офіційно ті істоти звалися щасливими радянськими школярами, а в поезії — «весняними квітами». Вони самі співали:

Ми молоді весняні квіти,
Ми діти молота й серпа.

Звуки — найвище суцільне «а-а!» на тлі низького клекоту — були так віддалені, ніби з-під води чути.

— А-а! — починалося десь в кінці коридора, біля ясного плеса-вікна, що справді лисніло, як вода в колодязі, і котилося по-під сте-лею, як морські хвилі, ближче, але, мов зачароване, до старої вчительки не доходило.

Навіть галас цілої купи сплетених у борюканні школярів, що налетів на неї, як вихор, і трохи з ніг її не збив, показався їй чужий і далекий. Так буває чужий і далекий самітній деревині в полі справжній вихор, що, закрутившись адуру, налетить на неї.

— «Що ти для мене і що я для тебе?» — захитає сумно сухими ві-тами нещасна навздогін за буйним вихруванням.

Опинившись поза тією дійсністю, що її швидше можна було б назвати пеклом, аніж школою, стара вчителька злякалась: пекло — життя було краще проти смерті й небуття.

Вона дрібно-дрібно всім тілом затрусилась, ноги їй підігнулись і вона, поточившись, була б упала, якби не встигла прихилитись до лутки поблизького вікна.

З рук її випали зшитки — на лутку, а частина додолу.

Учениця похопилась з підкресленою послужливістю (мовляв, я все розумію) тій зшитки збирати.

До них підійшли й інші учні і з цікавістю дивились на свою вда-рену громом учительку. Вони бо всі розуміли, що вчителька догада-лась, що і як про неї в газеті написано.

Справді, їй було ясно, що тоді, коли в газетах, стінних і нестінних писали тільки про викриваних ворогів, а тим ворогам загрожувано сме-ртю та знищенням, і її не могли там хвалити.

Був бо це час, коли партія й радвлда (єдність під двома назвами) **повели розгорнутий наступ на «капіталістичні елементи міста й села».**

Але прочитати зараз те, що про неї було в газеті, вона не могла: це було б так, якби вона серед школярської метушні гола до ганебного стовпа під удари різок стала. Школярі ж і так біля газети, як мухи біля меду, товпились, смакуючи чергове **викриття.**

Не могла вона тепер йти й до вчительської, бо між нею і рештою вчителів став раптом мур, вона вже не була рівноправний член колек-тиву.

Тим вона, як стала біля вікна, та так і стояла, аж поки не задзво-нили — ляскуче, аж вона стенулась — на навчання.

Хоч дзвінок той був з далекого світу, але він повернув її трохи до життя, і вона, як снохода, пішла до свого клясу. Немов на смерть неминучу...

Але кляс цим разом був інший, не такий, як завжди. Якщо раніш він зустрічав її таким галасом, що аж у вухах ляцало, то тепер було до моторошного тихо. Ті школярі, що їх вона боялась майже так, як і директора (бо кожен з них міг «сигналізувати» про її «ідеологічні ухи-ли», подати які завгодно відомості до газети), тепер як покам'яніли. А як один шибеник порушив був тишу, сказавши якийсь «дотеп» (вона злякано подумала: «про мене?»), на нього всі зацитькали, і він мусив оханутись.

Тільки очі всіх дивились на неї, немов вивчали її в її новому ста-новищі. Вона ніби відчувала їх, тих очей, дотики у себе на руках, на обличчі, на всьому тілі. Не знала, куди діти руки, відвертала очі, лад-на була кризь землю піти.

Так, десь мабуть, відчуває мовчазні погляди цікавої юрби засуд-женої на страту.

Краще б вони, ті учні, кричали якнайдужче! Тоді було б так, наче нічого не сталось: крик бо й безладдя були в цій школі нормальне, тим-часом як тиша ненормальне явище. «Краще б вони кричали...»

Як заговорила (це були перші звуки, що їх вона вимовила після «розмови» з дівчиною), її голос був хрипкий і незнайомий у незвичай-ній порожнечі клясу.

На перервах вона зовсім не виходила з клясу, щоб ні з ким не зу-стрічатись.

А після навчання, як із приміщення вибіг останній школяр і в до-вжелезному коридорі запанувала повна тиша, стара вчителька крадь-кома, як злодій, тривожно оглядаючись, пішла до стінгазети. Підумки спіймала себе на тому, що без потреби йде навшипиньки. А як у даль-ному клясі щось раптом ляснуло, вона затіпалась, як на ножі. Та по-тім зрозуміла, що то: то якась прибиральниця, підметаючи після нав-чання, стукнула партою.

Підійшла до газети. Це було щось таке як іконостас з іконами-пор-

третами проводирів на спеціально зробленій рамі. У вічі впала «шапка» — вислів Леніна: «У нас треба шанувати вчителів так, як його не шанували, не шанують і не шануватимуть у буржуазних країнах».

А під тією «шапкою» була стаття: «Викорчуймо до'станку із нашої сім'ї недобитків ворожого клясу». У тексті цієї статті вона й знайшла своє прізвище: воно стояло в дужках як приклад одного з конкретних ворогів народу, що ще лишилися серед **«чесних радянських педагогів їхньої школи»**.

Провела пучкою по очах, ніби здіймаючи з них павутину. Ні, прізвище Довгополої, як і перше, таки стояло в тих дужках, «надруковане» невірною школярською рукою.

Після цього вона мусила йти до директора: такий був, вона знала, порядок у подібних справах. Не вона йшла, а її ноги, сама ж вона була десь далеко від «усього цього».

Директор був у своєму кабінеті, сидів за столом і щось писав. Почувши, що до нього увійшли, він підвів назустріч відвідувачці своє повне, з дитячим виразом обличчя і сковзнув по ній якимсь ніби винуватим поглядом.

— А, це ви...

— Там... про мене, — забелькотів безпорадно язик бідолашної вчительки, — написано...

— Знаю.

Та як далі учительчин язик попросив його сказати, чому її вважають класовим ворогом, бо ж у газеті прямо не сказано, він не відповів, а замість того порадив звернутись до МК,¹⁾ мовляв, там розберуть.

І при цьому досить привітно посміхнувся. Від цього його кругле обличчя розтяглося, показавши білі конячі зуби, навколо яких те обличчя було ніби очкурком стягнене.

Цю його звичку сміятись, коли треба, коли й не треба, пояснювали як якусь органічну ваду його обличчя, якому чомусь завжди треба було висміятись. Інакше сказати, з нього був так званий дурносміх.

Ця властивість його обличчя чималою мірою визначала його життєве становище: підлеглі вважали його добрим, а вище начальство — «м'якотілим», таким, що йому не місце на керівній роботі під час **розгорнутого наступу на капіталістичні елементи**; подекували, що його навіть мали звільнити з посади.

На стару вчительку директорова посмішка подіяла як цілющі ліки. Їй стало легше.

— «А він чоловік нічого», — думала вона про нього йдучи до голови МК.

Голова МК, жінка-активістка, на прізвище Затула, була зовсім не така, як директор. Це була людина, що, як вона сама частенько казала, зреклась особистого щастя (не була одружена) для професійної роботи. А втім, наявність у неї біля самісінького носу чималої бородавки з кушником цупкого волосся давала декому на розум, що трохи чи не ця покраса й була справжньою причиною її дівування. Адже від цієї бородавки, від самого погляду на неї, як про це гомоніли знайомі чоловіки в вузькому товаристві, могло просто таки занудити.

¹⁾ місцевий комітет спілки.

А дехто пояснював її надмірну активність не зовсім чистим минулим у партійності.

Так чи так, а вона таки була над усяку міру активна — вічно бігала, роздавала «доручення», скликала збори... Заражала активністю інших.

І Пульхері Павлівні вона піддала охоти, коли та поспитала, чи можна подавати заяву.

— А якже! Звичайно, подавайте... Ми сьогодні й розберемо на зборах. У нашій країні не так, як у буржуазних, усяке може шукати правди. Та й у статуті нашої спілки стоїть...

Правда, Пульхера Павлівна знала, що Затула такі слова вже казала одному з викинутих із спілки. Але їй хотілося після директорової усмішки вірити в добрість і голови МК.

Такий успіх зміцнив сили старої жінки. На виду їй з'явився вираз запобігливої вдячності, вираз, вироблений за довге вчителювання, у тому числі й за роки при радянській владі.

Не на догану статечній жінці кажучи, цей вираз був схожий на вираз у цуцика, як він піддобрюється до господаря.

Заразом ласкаве поставлення до неї «начальства» посилювало її радянські почуття, що стали за багато років звичкою.

— «Великий Леніне і великий Сталіне! — шептала вона йдучи додому. — Ви бачите моє чисте перед радянською владою сумління...»

Вона це проказувала так, як побожні люди звичайно проказують молитви в пориві релігійної екстази. Та це не була молитва, бо вона ще замолоду, ще до революції, коли захоплювалась була передовими ідеями свого часу, перестала вірити в Бога і визнавати будьяку релігійність, — це був тільки щирий порив вдячного за ласку серця.

Увесь останок дня аж до вечора Пульхера Павлівна складала в голові оборонну промову, уявляючи заразом відповідну обстановку.

... Збори. За партами сидять замість школярів учителі й учительки їхньої школи і думки та почуття в них заличковані так, наче то не живі люди, а такі ж дерев'яні речі, як і парти.

Тільки на противній мордяці її ворогині «Зозулихи» аж сяє гадючою отрутою злорадість. Але не в ній сила, хай би вона від люті й стямилась.

Головні слухачі — так звані «трикутник», себто директор, голова МК та секретар «партсередку», вони бо, а не збори, що голосують тільки ради демократизму, вирішать її справу. Почасті, що-правда, треба їй мати на увазі ще «ідкера» — ідейного керівника «піонерорганізації», що завдяки особистим здібностям мав чималу вагу в школі і міг чималою мірою заважити і в її справі...

От вона виходить наперед (не скинувши, між іншим, на «Зозулиху» й одним оком) і починає щиро та сміливо, як воно й личить людині а чистим перед радянською владою сумлінням, говорити.

Перші ж її слова справляють вражіння не тільки на «трикутник», а й на отих дерев'яних людей, і не одно з них здивовано лупає очима...

— «Люди добрі! Товариші мої милі!» — б'є себе в груди, відриває

кавалок свого серця стара вчителька. — Повірте: я радянська вчителька. Я ще до революції любила народ і **ненавиділа трудящих...**»

— «Вона ще до революції любила народ», — відгукуються співчутливо переконані її щирістю збори. — «А що вона помилилась у слові, так то через те, що вона стара, у неї й зубів усіх нема... нелегко їй слова вимовляти...»

— «А як була жовтнева революція, я хотіла була взяти зброю до рук і піти в червоні повстанці за прикладом інших жінок-революціонерок, як от Маруся Морозова...»

— «Вона була б як Маруся Морозова!» — щиро дивуються збори.

— «А до спілки я вступила з перших же днів радянської влади...»

— «З перших же днів?» — ще дужче схвалюють збори. — «Ото стаж!»

— «Усі громадські навантаги виконувала сумлінно й ретельно...»

Збори гудуть здивовано — доброзичливим гулом.

— «Збирала внески з членів усіх «добровільних товариств» — особавіяхему, **МОДРУ**, червоного хреста, спілки воєвничих безвірників... А як которе з членів, несвідомих, звичайно, не сплачувало своїх внесків, я частенько й сама за нього платила, щоб не сказати, що я недбало ставлюсь до громадської роботи...»

Дехто з публіки спускаєть очі вниз, присоромлені: знає кінчка, чие сало з'їла...

Коли вона кінчає, оплески, дружні та щирі, як тріумфальні квіти, укривають її заслужену на ниві народньої освіти сиву голову.

Перемога повна. Директор розпускає очкур свого обличчя і тисне їй руку.

— Браво, Пульхеро Павлівно...

Голова МК й собі:

— Добре сказали...

А секретар «партосередку» вносить пропозицію покарати наклепника. А як з-між усіх тільки їдкер (та ще «Зозулиха», але в неї інша причина) сидить пригноблений, похмурий, то вона й здогадується, що секретарева пропозиція відноситься, либонь, до нього.

Але ввечері, прийшовши на збори, Пульхера Павлівна побачила, що похмурий був не тільки «їдкер», а й увесь «трикутник». На виду в директора-дурносміх, тепер, при свідках, не було й сліду від уранішньої посмішки, дарма що йому, очевидячки трудно було стягати своє обличчя, щоб не розпливалось в усмішку.

Голова МК чомусь увесь час пиряла із залі та в залю теж із насупленим виглядом: дбала, мабуть, про стовідсоткову явку. І на неї (Пульхеру Павлівну б то) хоч би тобі раз глянула...

А водночас увесь трикутник тривався якось відокремлено від решти учасників зборів — учителів, прибиральниць та школярського «активу», що, збившись мовчазною отарою, чекали того, що має відбутись.

По якомусь часі «трикутник» відійшов до вікна (бо вже починало вечеріти) і з найповажнішим виглядом узяв пошпски радитись. У нараді взяв участь і «їдкер», молодик із скандальною для активіста червоністю під носом, як то буває у нечепурних дітей. Мав «їдкер» іще й іншу яскраву прикмету — великі повідгнані вуха, схожі на повтику-

вані капустині листки, і ті вуха просвічувались проти сонця. Та голова його вада була не в цьому, а в тому, що він не міг вимовити слова «кукургуза». Це підривало його авторитет серед тих, що ними він ідейно керував, і серед них він, попри всю свою вагу в шкільному житті взагалі, називався «Куку'узкою».

Освітлений з вікна останнім сяйвом вечерового сонця (а вуха в «ідкера» були ще й просвічені), «трикутник» був схожий на бойовий штаб, що в заграві пожежі готується завдати ворогові останній нищівний удар.

Насправді ж вони мабуть радились (так думала тепер і Пульхера Павлівна) тільки про порядок ведення зборів, тимчасом як долю ворога, очевидячки, заздалегідь уже вирішили.

Усвідомлення цього останнього так на бідолоашну стару вчительку подіяло, що в неї раптом пропала всяка охота будьщо на цих зборах говорити, а тим більше оту, підготовану заздалегідь урочисту промову. Її поїняла повна байдужість за свою долю.

Зокола її байдужість була схожа на сон. Стара й зігнута, вона сиділа з похиленою сивою головою, з заплющеними очима. Її старомодне, завжди перехняблене, як у старої курки гребінь, пенсне, було тепер скривлене ще дужче і, бачилося, от-от зовсім зеунеться з носа.

А як у приміщенні несподівано увімкнули світло (це означало, що збори зараз почнуться), на її поморщеному виду стало видно ще й смертельну блідість.

Сиділа вона окремо від усіх колишніх товаришів — недалеко від входу, там, де сіла зразу ж, як увійшла.

Збори відкрила голова МК, товаришка Затула (бо це були професійні збори) та потім головування передала «ідкерові», як одному з трьох членів президії, а сама взяла роботи доповідь.

Із перших же її слів Пульхера Павлівна зрозуміла, яка була марна в неї надія на спілку: доповідямка говорила як обвинувач, а не оборонець. Пульхері Павлівні стало ясно, що «трикутник» — це один Бог... чи то пає одна влада, тільки в трьох лицах. Вони ж бо всі були члени однієї партії, одні мали завдання... Ба більше: сама спілка трохи чи не для того й існувала, щоб допомагати владі держати «маси» в покорі.

Красиво й дотепно говорила в своїй доповіді видатна активістка школи, товаришка Затула. Спочатку вона навела вислів товариша Сталіна про ту якість, що найпотрібніша більшовикам, — про політичну пильність. Далі з подробицями оповіла про мерзенні спроби клясових ворогів устромляти паліччя у колесо історії, що котилося не туди, куди їм хотілось, а туди, куди його скерували генії людства **Маркс—Енгельс—Ленін—Сталін**.

Проте сила її доповіді була не в тому, що вона говорила, а в тому — як говорила. Те, що вона говорила — правду кажучи — було відоме слухачам і з газет, але таку яскравість слова, як у неї, рідко де можна було почути. Це не була силувана, видушувана з себе «промова» якогось радянського службовця, що виступає тільки для забезпечення себе від підозри в пасивності чи ворожості до наявного політичного ладу. Це був огонь, а не промова!

Після загальної частини товаришка Затула перейшла до «самокри-

тичного» розгляду роботи школи. Виявилось, що з боку політичної діяльності в школі не все гаразд...

Хоч це місце промови було заздалегідь з ким слід погоджене і сам директор про це знав, але його обличчя, що яскріло в президії, як місяць у повні, при цих словах розпливлося в якусь неповну усмішку.

Це була така усмішка, як ото кажуть, що людина посоловіла. Десь мабуть, до нього таки доходили чутки про його м'яккотілість.

... А що в школі було не все гаразд, про це свідчила наявність щойно викритого серед працівників школи клясового ворога. Тут доповідачка назвала прізвище учительки Довгополої. Як тепер виявилось, ця остання була замужем за офіцером царської армії, тільки хитро до останнього часу приховувала.

— «Була замужем?!» — подумала, почувши це, Пульхера Павлівна, але з таким нерозумінням та байдужістю, наче її питали про смак ананаса чи якоїсь іншої екзотичної садовини, такої садовини, якої вона ніколи не коштувала навіть не бачила.

Вона навіть не поворухнулася, тільки очима, ніби спросоння, дупнула.

А тимчасом доповідачка взяла уґрунтовувати для освічених слухачів (учителі ж, як не є!) «психоідеологічні зв'язки вчительки Довгополої (не товаришки!) з ворожим класом. Веручи до уваги її вік, доповідачка покляла зародження цих зв'язків на 1914 рік, коли особливо багато було з'явилось усяких офіцериків, буржуйських синків. Тоді кожен гімназист міг зробитись офіцером...

Пульхера Павлівна кралькома відхнула.

Еге, він був гімназист, а вона гімназистка...

Ці блискучі (в лапках) офіцерики, жовтодзьобі золотопогонники (говорила далі доповідачка) були кумирами для буржуйських дочок...

Ще б пак! Адже він був такий гарний у своїй новій офіцерській шинелі, з погонами прапорщика! Побачивши його вперше в такому вигляді (на побаченні в парку), вона сказала йому жартом: «Ваше благородіє». А він пригорнув її до свіжого з запахом фабричної фарби сукна шинелі і поцілував. Була осінь. Із каштана, що під ним вони стояли, плавко спадало позолотіле листя. Один листок сів був на його модно прим'ятий з кокардою кашкет, далі зсунувся до нього на плече, на погон, а відтак сковзнув по її обличчі (вона була нижча проти нього). Відчувши лєскіт, вона засміялась, а він іще раз її поцілував... у ту ямочку (так їй сказав), що зробилась на щоці від сміху.

Усякому ясно (вела мову далі доповідачка), що побутові зв'язки повинні були відбитися закономірно й на її свідомості. Маркс сказав: — буття визначає свідомість... А втім, вона повинна застерегтися: ідеологічна залежність жінки від чоловіка характерна тільки для буржуазних жінок, а радянські жінки мають звичайно свої погляди, бо вони рівноправні... в радянській країні навіть куховарка, як сказав Ленін, може нерувати державою... Тимчасом як буржуазні жінки на все дивляться очима своїх чоловіків чи коханців...

— Згадувала Пульхера Павлівна.

... Так, вона вірила йому, як Богові, що він казав, те для неї й було істиною. Ба більше: їй здавалось щастям не мати своїх думок, а думати так, як він думав, почувати так, як він чув. І тепер би вона

з насолодою прийняла муки за всі його думки, якби... якби він, безпутник, не зрадив її, злітавшись з паскудною попівною, єпархіялкою...

Тут її (Пульхери Павлівни б то) спогади перервали: доповідачка скінчила, і «ідкер», як голова зборів, надавав їй слово. Цього вимагали закони й дух демократичного, **найдемократичнішого у світі** ладу.

Заглибившись у своє минуле, вона не зразу добрала, чого від неї хочуть, як не зразу розуміє людина живу дійсність, розбужена живо-силом від сну.

Отож «ідкерові» довелося повторити свою пропозицію.

Сказати? Але що ж вона скаже? З її удень заготовленої промови не залишилося в голові ані словечка. Та й навіщо їй тепер взагалі будь-що казати?

Проте, напружившись, вона таки вимовила сухим язиком те, що вона не могла бути офіцеровою жінкою, бо... взагалі ніколи ні за ким не була замужем.

— Я ще й досі, — додала (думаючи «навіщо це я кажу? ет, все од-но»), — ді... дівчина... як і сама («ушпугну й її»), оскільки мені відомо, шановна доповідачка...

Сказала й сіла. А натомість підскочила доповідачка.

— Прошу особи інших не торкатись...

— От тобі й маєш! — вихопилось мимохідь у когось із старших слухачів серед загальної напруженої тиші. — Як же це так? Треба ж було перевірити...

Серед школярського «активу» зачмихали.

Цим президія була зігнана на слизько. Таке хоч крізь землю йди.

Повне директорово обличчя почало помалу робитись від ніякової усмішки схожим уже на червоний місяць, такий, як він буває, коли сходить і коли про нього кажуть: такий, як діжа. Не прибирала як бути й активістка Затула, збита з пантелику випадково кинутим зауваженням обвинуваченої.

Урятував усіх «ідкер». Він був не такий наївний як інші, щоб зразу прийняти віри влясовому ворогові: йому доводилось викривати не одного вже, а серед них були й хитріші за цю. Що ж до кинутого з публіки зауваження, то це теж був, на його думку, не інакше, як ворожий вибрик, скерований на те, щоб зірвати засідання. Тим-то він строго закликав збори до порядку своєю шекерявою мовою (він вимовляв: «збо'и»), а далі запропонував задавати вчительці Довгополій питання.

Від публіки запитань поки-що не було. Тим-то це довелося розпочати самому директорові. Він спитав, чому в одній її анкеті було спочатку підкреслено слово «заміжня», а потім перекреслено це підкреслення.

Чи не було це, часом, личкування минулого?

Потім запитала товаришка Затула, власне, вона запропонува-ла вчительці Довгополій щиро признатися в тому, що вона була заму-жем за офіцером і тим показати, що вона **чесна радянська людина**. Правда, в цьому вона нічого свого не придумала: так звичайно пропо-нували признаватись усім, кого «проробляли».

— Еге, хай чесно признається! — гукнув один із другорядних активістів, що сидів у залі з лівого боку.

— Хай признається, нічого викручуватись! — гукнув другий активіст, що сидів з правого боку.

— Авжеж, — обізвався третій, що сидів ззаду.

Роля цих активістів зводилася до того, що вони мали створювати голос «маси», зокрема вигукувати потрібні репліки, починати оплески тощо. Цим пояснювалося й їхнє досить симетричне розміщення — зліва, справа і ззаду. Роля ця не така трудна, але не така вже й легка: треба було так робити, щоб не було ніякої фальші, щоб ніхто не міг догадатись про попереднє замовлення тієї чи тієї активності «маси».

Цим разом у них вийшло не дуже вдало: вони виступили усі разом, і через те їхні вигуки були схожі не на ділові репліки, а на... собачий гавкіт — спочатку одно гавкне, за ним друге, далі третє...

Після цього розворушилася й маса: один школяр-активіст, хлопець років 14, запитав учительку Довгопола, чи може вона подати довідку від лікаря про своє дівочтво.

Хтось із слухачів видав невиразний звук на знак подиву чи протесту з приводу цього останнього запитання, але, зустрівшись поглядом, із головою зборів, прикусив язика.

Учителька Довгопола ні на одно запитання задовільно не відповіла.

Тоді сказав «пару слів» сам «ідкер» як голова зборів, а в тих словах він відзначив **запеклість викриваного ворога** (мовляв, вона ні в чому не призналась) і просив присутніх узяти це на увагу при голосуванні.

Пропозицію на голосування внесла голова МК товаришка Затула: вона запропонувала викинути Довгопола з **лав радянської спілки як ворожий елемент**.

Пульхера Павлівна розплющила очі і подивилась на учасників зборів: вони всі, як один, навіть ті, що ще вчора були її приятелі, голосували за. Правда, декотрі намагались не дивитись у її бік.

Це був кінець. Пульхера Павлівна механічно подумала про те, що викинення з спілки позбавило її права не тільки на роботу в школі, а й на заробіток взагалі.

Все ще сонна й байдужа, вона встала й пішла до виходу.

— Ви ще можете оскаржити це в «окрфілії», — глухо бовкнув їй навздогін директор: його м'якотілість з великою очевидністю таки вела його до загибелі.

Дома вона деякий час сиділа непорушно біля столу. Відтак подумала про те, що треба б написати заяву до «окрфілії» спілки робітників освіти. Але зразу ж це їй показалось таким важким, що вона від цієї думки відмовилась. Заразом їй показалось багато легшим устати, підійти до шахи, де в неї була **певна про чорний день рятівна речовина**, і зажити тую речовину, щоб осягти міцний солодкий спокій.

Так вона після деякого роздуму й зробила.

Полісся

Ідилія. 1939-42 р.

ВСТУП.

I.

О, невабутьність ти далека,
Мого дитинства юні дні.
О, як як не вгадувать мені
Той гай, де гніадиться лелека
І солов'ї несуть пісні.
Де проліта хижак-шуліка,
Співає пташка невелика,
Радіє ластівка весні.

II.

Щебечеш, ластівко весела,
Весняне сонце люблячи.
Радій, кохана, щебечи!
Не видавеш ти наш село,
Як соловей гаї й ліса.
Й тобі Вкраїна, певно, мила.
Тв тут гніздечко собі звила.
По світу славу ровнеси!

ЧАСТИНА I.

I.

Луги і луки і діброви,
Ніби я бачу вас ві сні.
Пісні несуть вам голосні.
Прийміть сердечне мов слово
У першу зустріч по Десні.
Я вам від широкі любові
Дарю привіт, цвітять здорові,
Радійте сонячній весні!

II.

Полісся, де співає лунко
На пасовиську за бором,
Серед болот, озір, дібров
Весела синьобок юнка.
Сьогодні, як і вчора, вночі,
Діброва так дрімає чути,
Що десь далеко вторить хути,
За юнкою гукає мов.

III.

Так пісня понеслась далеко,
Що розбудила навіть сов.
Мелодія лилась без слів
За хвилями Десни так легко.
Бажання я свої борю,
Хотів лиш слухать одиноко,
Але той спів так нис глибоко,
Що я гукнув серед діброва.

IV.

Серед дубів у сотні років,
Де вір не йме густих вершин,
В клечанні квітів і ожин,
В мережі віт чарівних рухів,
Там серед них я не один
Ів юнкою удвох укупі
Люблю натхненні чари згуків,
Від радидія лісних родив.

V.

Луги й діброва ви пестливі.
Я з вами був лиш кілька днів.
У невимовності — без слів,
Зі мною ви були щасливі.
Нічим бажанням я горів
У агадці про лани і ниви,
Де дощеві шуміли аливви,
Коли я пас в степу корів.

VI.

Дрімлива і шумна діброва,
Вас не забудь мені, ліси!
Я слухав ваші голоси.
Дзвінка й співуча ваша мова.
Натхнення ти мені дася,
Музика голосна кленова.
О пісня, чарівна і нова,
Лянь до степів, ланів-краси!

VII.

І дзвінко лине пісня тая.
Косар веде своєю косу.
Спадає сонце на росу.
Надходить осінь. Птахи в стаях.
Кружляє лист, несе в лісу.
Ожину рвати вийшла Оля
І зажурилась собі, стоя,
Що скоро гай схова красу.

VIII.

Пірнали думи у діброву,
Де Дівір в Десною гомонить,
Приваблює і половить,
Несучи з верховня розмову.
Сполохалася ніч, не спить:
Кричать сичі далеко й сови.
Квиління те лісної мови
Усе приковує на мить.

IX.

Десь вовкулак завив на пушу.
В дитинстві чув не раз кавки,
Як в степ заходили вовки,

Залишивши лісну гуцу.
Водилися, де в гайки,
Давно було, вгадати лиш мушу,
І то не в пам'ять зараз нашу
Сплігати про старину байки.

X.

З козацького привіт вам поля,
Дібровний край, велений ліс!
Я зараз тут — серед увісь,
Де рве коноплі ювка Оля.
Прямуючи, іду навскіс,
Любуюся, дивлюся, знов я,
Як дівчина, мов пишна хвоя,
Повилася у шасма ідс.

XI.

Мов чаруюче, Полісся,
Ожинами квітучай край!
До тебе лише, Оля, знай!
Думка мої, куди я нісся.
Прийма і щиро пригортай!
Де над Десною гай повився,
З тобою вперше я вустрівся.
Рости, Дівчино, розцвітай!

XII.

Так я себе мов уявлюю,
Коли лиш вгадую тебе.
В німій ровмові до себе
Думки з тобою поділяю.
І в цих думках, щось в живе.
Мов я над сном твоїм вітаю,
Вночі до тебе пралітаю
Завжди, як думка припливе.

XIII.

Тривожуся, як гай в тривозі.
В якійсь задумі став їти.
Боюся страх як самоти.
Завжди думки мої в дорозі.
Скоріше, ластівко, лети,
Щоб привітатись на порозі.
При зустрічі у перемові,
Ми бесарозлукі — я і ти!

XIV.

Діброво, ти клечавня клену!
Я хочу знов туди брести,
Де липа, дуб і береста
І зустрічі чекати стану.
Від тебе хочу принести
Я пахощі ті конопліні.
Де голубе цвітіння льону,
Туди швастиму листя.

XV.

Полісся, де завжди вітає
У пущі і ровносить клич,
Порушуючи спокій, сич.
Мисливець там капкан кидав

На звіра і сільце на дич.
Густий і непроглядний гаю,
Привітливого мого краю,
Мене до себе ще поклич!

ЧАСТИНА II.

I.

Була зима й сніги глибокі,
Як на Поліссі знову буз.
Пісень я ваших не забув,
Мої дівчата синьоокі.
Серед тополь розвився дуб.
Найближчі дві послали докір.
Гілками повивався сокір,
Одягнений у сніжний дуб.

II.

Лютівсь мороз, аж серце країв.
В сумних дібровах вітер гуз,
Скрізь сніжні буруни надув,
Бо видував лихий в відчай.
Веселий край ніби заснув,
Хоч для вами в сон в звичай.
Закутій гай душі не чай,
Німий, тепла давно не чуй.

III.

Лиш хвої, що в ямі в пошані,
Ніби шукаючи доріг,
Мов сестри вийшли на поріг,
Одіті в шуби кожушані.
Гілки спустивши аж до ніг,
Несли думка німі, втішані.
Розхристані їх сніжні шалі,
Іскрила на морозі сніг.

IV.

Десна дрімала у заметі,
А груди їй мороз стискав,
Мов холод дівчину приспав.
Замерзла коси в очереті,
Лише повив борун-рукав.
Німа ріка в сніжнім береті,
В льодовім голубім керсеті
Чекала, хто б весну гунав?!

V.

Ізціпались янтарні хвалі.
Ріка ні мертва ні жива.
Заціпеніла голова,
Окутана у мерзлій бралі.
Мороз красуні обіймав
Холодні ноги, одубілі.
Сніжиночки мигтіли білі.
Десна заснула, мов тума.

VI.

Над кучерявою вербою
Лід скреснув і пройшла зима.
Красуня, що була сама,

Повита білою габою,
В оковах льодових, німа,
Прокинулась, почувла волю,
Завирувалась від болю
Річними силами всіма.

VII.

Прийшла весна і привіталась.
Чайки на луки і луги
Летіли, скиглили: кнги.
Гусей журливих в небі галас
Далеко нісся навкруги.
Ріка, мов свята дочекалась,
Давно зустріти сподівалась
Гостей далеких дорогих.

VIII.

Діброва ожила й звучала.
У нічку зоряну ясну
Природу радісну лісну
Собою Оля величала.
Лиш промінь сонячний засну,
Гадати вірку намічала.
Очей не звинши, вакричала,
Як вірка впала за Десну.

IX.

Десна пливе до хвиль Дніпрових,
Звільнявшись від оков і пут.
Дніпро в степний простягся путь,
І стугонять між скель здорових,
Де ясні ворі воду п'ють
І тіняться на дні пороги,
Що місяцем золоторогим
Лиш світяться, як ліоті б'ють.

X.

Білі сади по-під горою,
Мов молодиці в намітках,
Заколюхались в квітках.
Нічною піаньною порою,
Як небо тліло у вірках
І місяць завертав до гаю,

Крикуч-чайок збудив хтось стаю
В Дніпрових сагах і річках.

XI.

Звон поле, де родивсь і виріс,
Ліричний повторило спів.
В веніті жайворонок він
Музику в піднебесний кларіс.
Степ мрійний зеленів і цвів,
У пісні закохавшись щирій,
А жайворонок вивсь у вирій
Серед ясных весняних днів.

XII.

Гей у просторі голубинім,
Курликаючи журавлі,
Мов на вітрилах кораблі,
На обрії неслися снім,
Поки не зник їх крик в імлі.
Вітри, розвійте в Україні
Кавкові пісні журавлині.
Привіт їм у моїй землі!

ЕПІЛОГ.

I.

Мій брате, як вгадати мило
Ті луки, де літає дич.
Мов чую я від батька клич,
Згадка про степ, де серце нило,
Де вочував не одну ніч,
Де кров росилась в моїх жилах,
Де легко так, ніби на крилах,
До тебе промовляв я річ.

II.

Діброво, зоряна уяво!
Дуби сідої старвини,
В вгадках степної сторони.
Для вас була моя воява,
Мов мрії і кавкові снів.
Я в сномвах, гаї, обняв вас,
Як ті лани, де я телят пас,
Де обрії в далечинь мавин.

II. САМОТНІЙ

Вони приходили знову...

Звечорилось. Стріла тьмяного світла прорізалась крізь чорні купи хмар і впала на поле. Сутінь ссіннього вечора затріпотіла злякано, наче прибите крило птаха, відкинувшись за межу чужої ниви, та зразу ж напружилась і посунулась вперед. Світло зблідло й розтануло... Вітер шурхнув поміж сухим степовим бур'яном, ударивсь грудьми о сиру землю і поплазував зранений по ріллі тихо спускаючи стогін: Ох!.. ох!..

Макар понакладав коням у ясла пахучого сіна, погладив по кряжах улюбленого білогривця і обережно причинивши стайню вийшов на-

Ліхтар ледве блимав під полою потертого кожушка...

Ніч висіла чорна, здавало незабаром піде дощ. В садку шуміли берести...

Десь біля лісу заблимав зликано вогник. Макар обернувся до нього спиною і потушив ліхтар. Потім намацав під стайнею кілочок і повісив його. Сам поплазував на кінець саду, ближче до яру.

Припав до землі і мовчки вдивлявся в темінь. Слухав. Щось шльопнуло глухо: раз, потім знов, знов... Все далі, видно під самим лісом...

Тривога забила під серцем в Макара. Щось таємниче, нерозгадане, але страшне й неминуче несла на своїх чорних крилах ця зловіща осіння ніч...

Діти вже спали. Ганна поралась в передній хаті біля посуду. Каганець ледве блимав на грубі, догоряв...

Порадилися. Ганна мовчки зітхала.

«Піду до Левонтія. В катразі пересплю... Чую серцем — не сховаюсь — квіт, заберуть»...

— Хвалився Макар.

Зайшов у хатину до дітей. Ваня, старшенький, ще не спав, ворочався.

Боря й Петя — меншенькі двоє, спали з голови до ніг накрившись ряднами.

Збудив Марію...

«Я ж діти йду з дому. Як прийде хто, та питатиме тата — не кажіть де. Не знаємо, та й усе. Глядіть же! — наказував дітям.

Надів кожушину, рядно під полу сховав і вийшов надвір. Ганна заперла на засув двері і лягла спати.

Тільки задрімала, як у двері хтось постукав. «Вони» — тьохнуло серце і стиснулось, аж дух захопило в грудях...

Нічого не зробиш: треба одкривать. Не вперше!

Підвелась. Відкинула на бік рядно і сповзла з ліжка. Прислухалась. Щось глухо відгомінює: то берести в саду шумлять. Там біля дверей на порозі хтось тонцюється. Ось знову стук, ще раз, сильніше...

Ганна притулила до серця руку, ніби стримуючи його удари і повільно пішла в сні.

«Хто там? — питає, а голос тремтить, зривається. Ось зараз увірвуться, мов дикі звірі, перекидають все, розбудять дітей... Господи Милосердний! Пожалій нас грішних! — шепотіли в темряві її вуста.

Справді, Ганна не помилилася. Ледве відчинилися двері, як юрба людей повалила в хату. Всіх і не пізнала. Кугукало, того по високій кремезній постаті, Шурка Кривий, з ковезкою в руці, а то ж хто?.. Жінка, ніби!? Бя, Домна Курчина! Активістка!»

Ні жива, ні мертва стояла перед розкритими дверима схрестивши на грудях костляві руки.

«Гей, хазяйка, засвіти лишень світло! та йди сюди, чого стала там!?» — почувла грубий голос председателя, Кугукала. Засвітила.

«Дома Макар Федорович? Га?.. Немає?»

Брешеш! Брешеш, куркулько! Признавайся, а ні то ми подшукаємо его...

О, ти тоді узнаєш, як обманювать власть, кур-р-р... Га? Що ж, не знаєш де.

Добре, тоді товарищ Васільєв розпочинай! — наказав грізний Кугукало.

І товарищ Васільєв, високий, тонкий чоловік, в якого на довгій шиї, сиділа, кругла, мов недоспілий кавун, голова, від чого вся фігура схожа була на сухий опеньок, кинувся мерціей «ісполнить приказаніє старшого».

Шукав усюди, де хотів. Заглядав під лавки, на печі лазив, відкинув заслінку в челюсті — посунув туди свою хижу голову. Як вилазив назад — зачепив ліктем каструлю і вона впала додолу. Жалібний давін покотився по хаті.

Не підняв. Ганна злякаво слідила очима і мовчала. Діти прокинулися, сиділи на полу. Петя, найменшенький, плакав...

Кугукало виходив з терпіння. «Как? Німа? Не може бути... Лучше іщі, Васільєв, лучше»...

І старався Коба, як прозивали його селяни в насмішку над великим вождем, «отцом народов», старався так, що аж піт на лобі виступив.

Та нігде немає, хоч ти чорта дай!..

Кричали, погрожували катуванням, і знову шукали. В чулані, в погребі, на горищі. Нема.

Нарешті пішли. Ганна зачинила двері, уколихала сина і лягла спати. Але сон не надходив, все думки чорні та злі снувалися, а серце раз-по-раз стискалось від болю й образи, щеміло...

Молилась. Зводила вгору очі й благала пощади. Над ним, над дітьми. Просила Всевишнього зглянутись на бідолашних, не лицати їх батька... А він неначе не чув???

Тільки вітер шкрябає у рямі вікон, тихенько та жалібно гладив шибки невидимою рукою своєю, наче батько по голівках коханих дітей: спить, любі!..

ЙОСИП ПОЗИЧАНЮК

Короткі оповідання

ЖИТТЯ

Закоханих тягне на кладовище.

Не знайдеш затишку. Дядьки — як на Великдень.

Понаставляли полукишків у дворах, гомонять, не надивляться на ті снопи. Літ двадцять як не ставили. Еге. Під Києвом гармати б'ють. Везуть безногих. Жиди в смітті порпаються. Не сховасься від людей.

І небо трівожить. Розклублюються білі райдуги, виписані стрімголовцями, прошиті гарячим градом. Чорні крапки не впадуть з неба серед білого дня. А з ночі вернувся з червоними очима, впорались. П'ятнадцять спустилось. Узняв дві автоматки, обвісився залізом, поставив кулемет на бричку, поїхав на ліквідацію. І куля його не бере. Яка вона пишна, що з ним ходить.

Страшне серце. А як іде стежкою в романці, біля воріт оглянеться,

висмикне колосок із розщепу на ворині — не пізнавши, що всі самооборонці перед ним виструнчуються.

До кладовища вулиця вузька, покручена.

Берести сплелись над нею, що темно. Загус на глеюватій дорозі слід кінського кбпита, ухналі полічиш. Узяв її за руку.

Ні, таки не сховаєшся від людей. Чує позаду невиразний шелест, молитва ніби, плач. Із-за рогу вийшов дядько з давнім дерев'яним хрестом.

Похоронний хід. Що то за небіжчик!

Домовинка з улик. Один чоловік несе. Троє сусідів ступає. Скинув кашкет. Тільки й плачу, що мати. Усі суворі й мовчазні. Кожний родича закопав цього року.

Як став з нею — загубив стежки.

Десь далеко співають напутні, прощальні слова. Земля зсувається, глухо б'є по дошках.

Чи й вона хоче в яму лягти? Її десь тримають за руки. «Одступіть-ся! Я вас усіх ненавиджу!..» Життя її закопують.

Ледве підвели матір зі свіжої могили.

Іде, як сліпа. Заточується, не мислить.

З далени встає батько, колеться небо, горять села, люди по садках розбігаються і дитина спить з каменем в колісці.

Сусіди нишком позаду ідуть.

За білими липовими ворітьми вона відриває погляд з землі, дивиться поперед себе. Мерехтить дорога, горять вовчі ягоди. І ледве розпізнає. Обвішаний зброєю парубок цілує дівчину під берестом. Забув про увесь світ.

З Е Л Е Н И Й Ш У М

Отаман з дубового пня погляда на нових гостей, слід сивої кубанки двома чорними китицями вирвався чуб, груди важко розносять короткий кожушок з чорним комірцем, побілілі пальці затисли вдвоє зібганий ремінний нагай. Дикі хлопці їдять його зором. Привели двох уповноважених і чекають слова страшного месника, що з Сибіру втік. Його сніок підбіг до першого оцупкуватого: сіра шинеля й кров'яний орден.

— Дай мені його, батьку! Цей шість неділь сидів у нашому селі, наганом бив матерів, як свої коні розбивали з колгоспу.

Отаман ворухнув куточками вуст. Його кров. Росте колія, зразу за ніж хапається. Не вміє ввічливо говорити зі столичними партійцями.

— Звідки? — зіскочив отаман з пенька.

— Ленінградець.

— Чого прийшов у цю сторону?

— Земля зовійот.

— Поетично. — Обернувся до повстанців.

— Уповноважений землі хоче. Нагодуйте його, хлопці.

Ленінградца рвонули, а тихоокеанський матрос уже набирив землі в пелену чорної бурки. Не хотів їсти, церемонився, як дівка. Матрос

припросив ручкою нагана по зубах: почав ковтати. Земля верталась, не хотіла лізти в його чорну суху горлянку.

Другий намагався впасти на коліна, хлопці тримали його попід пахви. Отаман звів густі брови.

— А-а-а. Гайсінській портной! «Одноголосно ухвалили виселити». — Підвів нагаєм підборіддя. — Скільки людей загнав на чужину?

— Хліба шукав, отамане, як ховрак. Дві зустрічні червоні валки викачав. Третьої не доканав...

— Хліба йому не пожалуєм! — Отаман злетів на пень.

— На роздоріжжя їх, хай люди пізнають! Землі у нас вистачить і хліба доволі. Ми кожного путіловца нагодуємо, так що сік на животі виступить і біла муравиця піде з рота!..

Звалили два вилкуваті ясени, спроквола обтинали гілля, підганяли перекладину. Ліс гомонів від повстанського реготу. Гайсінський кравець доїдав відро пшениці й очі його потроху вилазили на лоба. Під глодом доходив путіловець, ригав землею, чорні патьоки слизились по бороді, стікали на груди.

Холодний верховик сіяв дубовим насінням, зривав дикі групи, обламаував трусок. В молодняку гунали лісовики, гострі сокири придзвонювали вічному зеленому шумові.

В ЖИТАХ

Ходила привишклям селом, люди насторожено вилазили з льохів і мовчки дивились на подзьобані кулями стіни, зуглені хати, розвернені стріхи. У кожного своя жура. Сестра питає про брата, жінка шукає чоловіка, засмучена дівчина мовчить про нареченого.

До містечка заходила. Вистоявала біля облуплених, цегляних касарень. Виглядала при широких дорогах.

Літають землясті машини з гарматами, зривають їдку куряву. А вона витирає сірі вуста, зупиняє звільнених з полону.

— Брата мого, Юрка Губенка, не стрічали?

— В одному батальйоні були. При першій атаці напі хлопці йшли на їх сторону... Казав: «Усім батальйоном перейдемо і разом рубатимем орду. Прилучаться кармелюквіці, встануть добушцуки...»

— Як стали переходити, почалась стрілянина. Батальйон інтернаціональний...

Вона глянула розпачем, за рукав схопила.

— Убитий?!..

— Не знаю...

— А може в полоні, скажіть? Він же не був комісаром...

— Ато багато серед нас комісарів, дівчино? Ідеш у пекло, бо вогонь за плечима...

Впала на межу... «Як же тобі, матінко, розказати про наше горе?.. Я ж не знаю, де ти лежиш. Чи в далеких холодних лісах, чи при тому березі, де сонце не світить...»

Ішла полями... Доспілі жита помережані важкими танками, розриті бомбами, столочені бійцями.

А сонце палить, над колоссям срібними нитками грає марево, сірі

кібчики сидять на порватих дротах і безжурно причепурюються дзюбачками.

Уже четвертий день, як бої перекотились на північ. В житах стремлять рушниці, загнані багнетами в землю, зяють розірвані жерла гармат.

Серед мідних картушів лежить вершник. Ніби спить... скрутився, голову поклав на суху грудку.

Гей, та тут їх ціле кладовище. В житах вирости, в житах і смерть спіткала.

Колоски затоками біжать до левади. На пагорбку, серед жита, стоїть самотня дичка.

Стежки до неї протолочені. Найдавший минув грушу, повернув у ярк. Видимо джерела шукав. І не допова.

Заорав грудьми під межу, простяг руку, затиснувши в кулаці колосок з синьою волошкою.

Стала й занімала. Припала до нього, повернула голову, провела долонею по темному лиці, змахнула землю. Не тямлячи себе, пригоріцями носила джерельну воду, студила його, виривала у смерті.

Оглядалась дико — кожному прокусила б горлянку! — чи не йдуть закопувати.

З страшною силою розвів повіки, душа ще не вийшла з його дебелиго тіла, хоч все живе чапіло побіля нього, чекало смертного паху.

Хапливими, гарячими руками збирала з чола скипіле волосся, нагортала йому земляну подушку під голову.

— Ти житимеш, братіку, житимеш, мученику мій. Хлопці ж тебе виглядають, а ми тримаєм на покутті, замість образів.

В. ЧЕБРЕЦЬ

Остання путь...

— Мотро, не муч мене, не муч, одійди з моїх очей...

— Навіть і не говори; не піду і квинт. Забирай все: коня, воза, я не піду; гола зостанусь із дітьми. Що буде всім те й мені...

Микола ще нижче схилив голову; розкуйдовжене волосся пасками падало на його чоло, густо порізане передчасними зморшками; ніс за ті дві ще більше загостривсь; очі запалились, що й гаками не витягнеш.

Він сидів, гризучи одупок олівця.

Мотря стояла біля печі, обіпершись і дивилась на його задуманими очима, кусаючи стеблину.

— Та най він їм западеться, а я не піду... Щоб я... як правду кажу... — клялась вона.

— Іди ти їк чортовий матері, зійди з моїх очей; не муч хоч ти мене, не гризи, як іржа залізо... Тебе вони не знають, а мене, — «він господар», — кажуть. Піди та послухай, що балакають, а ти до мене на збори — там розпережись. Вони й слухати не хтять...

«Хто не з нами, той проти нас!» — такої співають тепер.

Перед Миколою лежав маленький кусень паперу і він думав — писати чи ні.

— Зачекаю іще, що Бог пошле. Най що хтять те й роблять... Все'дно... — сплюнув з передсердя, закинув олівець і, взявши розпочату заяву подер на дрібнесенькі куснички.

— Не піду!..

Мотря, з очима повними жаху, дивилась на його, слідувала за його кожним кроком, рухом.

— А може, Миколо... — Вона на мить замислилась... — а мо' справді огород погід поріг одрізатимуть?! Що тоді? Куди?!

А то он чого доброго на Сибір, куди ворон не залетить...

— Дурниці, Мотро... то тільки так лякають, не такий вже чорт страшний як його малюють... — заспокоював він.

Якось то воно буде. Рішив я — не піду. Ще покажю рік-два — там видніш буде. Най землю одрізають, най все забирають...

Проживемо... Не одні ж ми...

— І той кусень огороду заберуть, хіба ж вони показалися, га?... — двозначно спитала Миколи, шукаючи в йому поради і порятунку від свого горя.

Так пройшов день-два. В хаті, що в гамарні. Колотнеча, бійка, сварки. Мотря мало не вигонить із хати чоловіка, бо той, як прийде із зборів (ой надоїли ж вони, як редька) сідає писати заяву в колектив.

Сідав писати з десятків разів — та ба, що голову одрізати.

Плаче Мотря, лементує.

— «Не піду, не хочу я того колективу, хочу бути сама!.. — каже Микола. Гонить Мотрю, щоб вона на збори ходила та там лементувала, а то вона на його грима та заступається.

...Одного вечора Микола розбитий, ледве волочачи ноги, ввалив до хати. Засвітив світло, важко сів до столу.

— Насипай істи... — кинув до Мотрі.

Обіпершись руками об стіл він довго дививсь затуманеними очима, як літав метелик, падаючи на лампу.

Коло його парувала, давно налита жінкою, страва.

— Та їш же, чого задививсь, як теля на нові ворота. Знову накрутили оті харцизяки, іздурієш од думок. Кинь думати... Годі!..

Микола нічого на те не сказав. Тихо розібравсь, ліг спати.

Того вечора він не хтів сваритись із Мотрою — тому лихові нічим не допоможеш...

...Ставши ранком з важкою, як свинцева куля, головою він знову сідав до столу.

Написав щось, загорнув.

— Куди?! — спитала злякано Мотря. — Знову?!

Микола, переступивши поріг, зупинивсь.

— В колектів... Чого питаєш? Ти вже хоч не муч... Не муч!..

Плакала Мотря, не пускала.

— Не пуцу-у-у... Вернись... Не неси... Людоньки-и-и...

— Ні, Мотро, далі не можна... Завтра — пізно, завтра розтягатимуть мою працю, піт, піт, мою кривавицю...

Он виділа, що зробили з Трохимом. Води з криниці не дадуть набрати: «не паскудь, ти не наш... Індус... А ти ще...»

Збирав реманент, збрую. Укладав все на віз. Ходив вареним по подвір'ю; ні пари з уст; не обідав з гризи. За ті дні він весь осунувсь, заріс. Жаль бо. Оддай все, а потім заглядай чорту в зуби, ходи он, як ті, та виписуй по чудові.

Прийшов ввечері Микола п'яний, як ніч...

Побив у хаті всі горшки, полумиски. Мотря із дітьми вчепилась за поли йому, благаяючи. Дісталось і Мотрі.

— Дай мотузку... повішусь. Не муч мене. Розвод!.. — кричав. Хапав мотузку, кидався до клуні. Сорочку на собі порвав — сусіди ледь вгамували.

Плакала Мотря, плакали діти...

Не спала вона тої ночі — чатувала — чорт не спить — піде он та повіситься з розпуки, що тоді? Дітей осиротить.

Пролетіло багато думок в Мотрі за ту ніч. Набігали вони як фалія морська об беріг одна на другу, розбивались, знову налітали. Калатало в голові, шуміло.

— А що як не піти до того колективу із дітьми, що вони одній бабі зроблять, — не вишлють же, а він — як хоче.

Може вщухне те нещастя. Я ще хочу сама собою порядкувать.

Піду одберу все назад... Що Бог пошле...

... Довго не прокидався Микола...

Запорявши піч, Мотря накинула хустину, через городи, не чуючи під собою ніг подалась до колективу на подвір'я.

На тоці був страшений гамір. Повно-повнісенько жінок і дітей.

Чоловіки цікаво визирали із-за клунь.

— «А що воно виїде, га?» — питали. От баби, ну й халепа...

Ото певне вчешуть?.. — та дивились на шлях.

Захекана прибігла Мотря. Хустина ізбилась на потилицю, пасмо кіс лягло на чоло.

— Людоньки-и-и... та чого вони нас мучать... Годі!.. Чого стояти?.. Вхопивши вісь од воза вона зі всієї сили бабахнула по колодці, розчинила навстіж двері:

— Розбирай насіння. Самі сіятимем... Розбирай-й-й... — котилось і луною одбивалось од блискучого плеса ставу.

Розкуйдовжені, захекані жінки, напіраючи одна на одну, лавиною, ввалились до шпихліру.

— Давай списки, хто скільки адав? По совісті ж треба.

Метушивсь комірник: «Заріз!.. Тюрма!.. Помилуйте в мене ж діти». — Та голос його танув в загальних криках.

Мотря вибігла на ганок, мишею зиркнула навкруги і навпростець подалась до контори. Влетіла:

— Давай списки, Матію?..

— Навіщо? — зляканий Матій спитав і його рука залякла на чорнильниці.

— Давай, не питай... Насіння ділитиму. Нема колгоспу.

Скоро давай — ніколи чекать.

— Чекай же но! Я ж... Як? Ти що зду?.. тремтів.

— Не балакай, Матію, давай!.. — стукнула кулаком об стіл, підтвердивши свою вимогу.

Матій нишпорив у шухляді, дивлячись на червону, зіпрілу Мотрю.

Кинув на стіл списки, замкнув контору (щоб бува не розбили оті баби) і, шмигнувши городами, зник...

...Ціла валка рушила з колективу. Тягли плуги, борони. Ревла хуба, настирливо верещали свині, здивовані подією дня.

Крик, гамір росягався на подвори, стелився над ставом, застигаючи в густих очеретах.

Притягла до дому і своє Мотря. Бурею влетіла до хати.

За столом сидів похмурий Микола.

— Ну?.. — спитав він.

— Що. Ну? Одібрала! А ти думав боятимусь; не з таких вовків боється. Еге!.. Он баби усе розібрали, а тепер і на мотузці не затягнуть. Ого, минулося! Не будуть мене вони бачить в колективі як сова сонця. А ти — як коч: — можеш йти, а я з дітьми не піду. Кінець! Наїр'ізуть!

Микола, мов зачарований, сидів і свердлив своїми чорними вугляними очима:

— Ну, то що, ти, значить розводу хоч, чи як?

Так виходить по-твоему. Ти думави мене в спідницю?

Ти? Стривай же!.. Я господар, я одвічаю!.. — він з усієї сили вдарив по столу своїм мозолистим кулаком і підвівсь чорний мов хмара. Забренькотала миска. Він кинувсь за Мотрею...

Розлютований, він ходив злий і понурий. Не говорив ні до кого.

Дав коневі їсти, любовно погладив його, поплескав.

— Ну, буланій, підеш? Ох, певне, голубе, тобі суджено в колективі іздохнуть, а мені в дрімучій тайзі.

Нам, як видно, не дадуть по два аршини рідної земельки...

Кінь, заржав, провів до порогу свого господаря.

Микола став. На дворі пахло весною. Прохолодою дихало поле, став. Десь співали пісню хлопці...

Скоро сіять, а чи доведеться, Бог зна... Може кістками своїми засієш чужу, непривітну землю...

Весело хрумкав оброк кінь, ремигала корова.

«Не хоче йти Мотря, не хоче, наче на заріз. Горло мені переріж а не піду... А я то хочу. Ох, Господи, хто його хоче, того колективу. Крихти хліба будеш жаден. Хіба не видно»...

Ввійшов в хату. Тихо плакала вона, його дружина, обіпершись на припік. — «Ох, Господи, нащо тая мука, нащо тев життя, було б краще не родиться... Чому не втопила мене матуся»...

— Нічого не зробиш, час такий. — Микола.

Тихо роззавсь, ліг спать.

Розбудив його незнайомий стук у двері, яскраве світло ліхтаря мечем прорізало нічну теміль в маленькій хатині.

Мотря наполоханим птахом зіскочила, кинулась до дверей:

— Хто? — спитала.

— Свої!..

Одкрила, замерши на місці. Ні кроку ступить — ноги одрізані. А серце тьох-тьох...

— Здесь живєть Николай Струк.

— Тут... А бо що?

— Ти хазяйка? — спитав.

— Авже ж... — одказала.

— Муж, где?.. —

— Он... спить... — показала.

Із сіней ввійшли в хату. Знову спитали прізвіще.

— Ви... арестовани! Собірайсь.

Мотря кинулась до них. Ковтаючи сльози — благала.

Одінхнули гвинтівкою.

— Людоньки-и-и... Завіщо, товариш... Та він же ніц не винен.

Не крав, не вбив.

Зірвались діти. Плач, завод...

Зібрала Мотря шмаття, хліб. За слізьми нічого не бачить.

— Ну, прощайте, діточки... Мо' вже і не побачу вже більш.

Поцілував усіх; сльози рясні, батьківські сльози, капали на лица дітей, на рідну землю... «Ти господарем будеш... — старшенькому сказав. Слухайсь матусі, помагай... Ще раз поцілував, тихо плачучи. Чинлялись дітки, дрібні діти, мов мак, плакали, їх одихали, забираючи їх рідного татка.

— Ну... Мотро, дочекались... Прощавай... Мо' на завжди...

Роби — як знаєш... Не запусти дітей...

Вийшов на двір. Пішов перед з тлумаком за плечима — двоє за ним...

Пахло весною. Скоро сіять... Кличе рідна земля, кличе!

Та одривають од неї її трудовника, одривають...

В хліві крумкає оброк його буланій — його куплений потом і кровю;

— Ну, бувай буланко... — крикнув востаннє Микола.

Заржав кінь, провадячи хазяїна в далеку і в останню путь...

Березень 1942.

ПАВЛО МИРГОРОДСЬКИЙ

На могилі Шевченковій

Вітчизно моя, похмарніла, спалена суховіями, чую стук серця твого...

Тут сповивалась пісня-дума твоя. Пішла вона в люди босоніж стернею та снігами і лишила слідами рожеві квіти. Не побити їх морозам, не стоптати чоботям! Це — розквітлі краплі крові твоєї по шляху твоєму.

Рукою щирою титан підніс твої думи до зір. Я прийшов уклонитись йому, лишити частку душі своєї на нерукотворний пам'ятник його, що живе в моєму народі...

Сюди принесли на своїх плечах прах його і положили на своїй землі, щоб почив він у віках. Щоб світило йому своє сонце, щоб шуміли йому рідні гаї.

До ніг його складає пошану Славута-Дніпро. Поважний глибоко-синій і невідступний ні перед якими грозами. Звився за кручею сліпучим блиском, черкнув краєм о білий пісок, де смужка іржава, то ніби

рана запеклась на страдному тілі. А далі полинув скипаючи в гніві голубими вогниками, велично могутній з наснагою гроз...

Скільки світа видно звідси, скільки простору безмежного. Кличе він до життя, гукає до волі. Серце виривається з грудей і невидимо кружляє над кручами і ярами, повитими зеленим руном.

Поринаю у тишу глибокого яру... Чути тільки, як ступонить-зітхає земля важким стогоном. Передзвін струмка загубився у вітах, часом бризне він усміхнено-сонячно крізь зелене плетево — та й побіг. Біжить він споконвіків, переливаючи по каменях свою пісню кришталеву прозору.

Про що вона складена?

Чи про минавшину чорну лиху? Чи про тугу людську та кров на землі?

Несе він ту пісню із сивої давнини через зранені роки і виливає у Дніпро як думу тяжку. Над ним сплелися віти гірляндами і впали в печалі, роняючи ранками росу. Одні вони повідають ту болісну пісню. Може тому дерева й віти зломилі у тузі в сльозах.

Іду із спраглою душею. Долом струмок розлива прохолоду, горою клебле сонце променем у лист. Припав до лона сирого і вперше хлибнув материнського молока спід самого серця...

Україно моя, рідна мати
Плюндрована моя сторона,
Де ті сили у тебе конати,
Уже крові земля не прийма.

Скелями знялись до неба кручі, а на їх гостринах дерева креслаті — стрункі вежі казкового замку. Ген в далині синіє гребінь лісу — мур рублений фортеці. І встає образ залізного Максима... подає руку вірному сотникові, а звідкись луною лине:

«Не заріже батько сина
Своєї дитини,
За честь, славу за братерство,
За волю України».

Співає могучим органом небо, адригається земля...

І коли впадеш ти, доле, на знесилені груди дощами живими і даш душі спочити.

Канів, Липень 1937 р.

Якщо хочете,

щоб Видавництво „ПРОБОЄМ“ вчас виконало Ваше замовлення, пишть чітко Ваше ім'я, прізвище і адресу

Перелюднення земної кулі

Людина прадавньої доби не задумувалася над тим, чи може настати колись такий час, коли людям не вистачить місця або поживи, бо одного й другого було досить.

Найліпші думки зроджуються в найтяжчих життєвих обставинах, в часах найбільшої біди.

Чоловік модерної доби користується усіми вигодами культури, але живе у вічному неспокою, калькулюючи на десять, двадцять і більше років наперед. Часто також поминається, не прийнявши на увагу залізних законів природи.

Коли народне господарство розвинулося в окрему науку-економію політичну, то фахівці зачали ще й думками поглиблювати цю галузь людського життя.

В 1798 році появилася в Англії книжка невідомого автора, котра зробила вражіння, як за біблійних часів тазмна рука в палаці Небукаднешара: «Мене-текел-фарес» (зрахував, зважив, розділив). У своїй книжці автор доказував, що в недалекій будучині людство розмножиться в такій мірі, що на землі не вистачить поживи, а тому люде будуть примушені загинути голодною смертю.

Автор книжки пізніше приголосився. Був то учений англійський монах Тома Роберт Мальтус. Він доказував, що люде розмножуються у відношенню геометричним, тоб-то у відношенню $1 : 2 : 4 : 8 : 16$ і т. д., в той час, коли життєвих потреб прибуває у відношенню арифметичним, або $1 : 2 : 3 : 4 : 5...$ З тої причини, по думці Мальтуса, коли людство не обмежиться штучно в розмножуванні, мусить загинути недостатком поживи.

Можемо собі уявити, що така наукова теорія викликала велику паніку не тільки межі фахівцями, але і останніми ученими.

Мозки економістів почали гарячково працювати, як порадити людству відвернути загрожуючу небезпеку. Було навіть вираховано, що такий стан має настати на протязі не цілих ста років.

Від доби Мальтуса уплинуло уже більше, як сто літ, а ми сьогодні можемо сказати, що тепер люде живуть у ліпших умовах, ліпше живляються, одягаються і т. д.

Чим це пояснити? Причин є багато. Головна полягає в тім, що розділенням праці на фахи людство витварює добробут. Поодинокі фахівці виробляють стілько економічних цінностей, що сами їх не зуживають, а лишки по мірі потреби автоматично задовольняють останнє населення земної кулі.

А так теорія Мальтуса що до арифметичного збільшування предметів поживи не оправдалася.

До того ще під впливом тяжчих господарських обставин та інших причин, з розвитком культури та нових поглядів на мораль, число народжень значно обмежується.

На наших очах уже в декотрих державах населення вироджується. Це означає, що людей умирає більше, ніж народиться. Це явище

відбувається не тільки тепер, але на протязі усього людського життя у народів з високою культурою старого, середнього й нового віку. Коли б теорія Мальтуса була правдива, то уже сам Мальтус не писав би своєї книжки, бо людство ще перед ним заселяло землю мільйони й мільйони років.

Головну ролю при розмножуванні людства відіграють господарські обставини та ефізім культурної людини, яка виховується до безтурботного спокійного життя та реально калькулює до будучности. Культурні народи з цієї причини вироджуються. На їх місце приходять часто культурно засталі, але життєздатні народи, які живуть під впливом природних гонів — плодитися та множитися. Це є природне призначення людини, на яке культурні люде забувають, або чого не хочуть признавати.

В цьому відношенні також можемо зазначити, що Мальтусова геометрична пропорція приросту населення може мати вартість на протязі дуже короткого часу, але на добу існування земної кулі та життя людства зовсім не надається.

Згадаймо ще про землетруси, повіні, епідемічні хвороби й остатні «випадкові» природні катастрофи, котрі також спричиняються до регулювання людського життя на землі й поважають теорію Мальтуса геометричного відношення приросту населення.

Та навіть війни не являються випадковими та безцільними й підлягають закономірностям природи й регулюють приріст населення та його життєздатність. Ніхто не буде сперечатися над аксіомою, що вони були, є і будуть, бо історія доводить нам це на фактах.

Коли ще пригадаємо собі, що цілі суходоли зникають під водою і навпаки, морське дно також підіймається над водою, і що на нових суходолах мусить зачатися нове життя, бо старе у морі загинуло, то теорія Мальтуса вириває в уяві, як щось дуже одиобічне, ця теорія не брала під увагу ще інших, від людей незалежних чинників та обставин. Усі ці явища відбуваються на землі по волі вищого розуму за причиною удержування та продовжування життя й можливого співжиття усіх існуючих тварин.

Людський дух не заспокоюється цими відповідями. Люде не хочуть стати фаталістами й питаються далі: «А щож станеться тоді, коли на землі не вистачатиме засівної площі для плекання збіжжя та інших поживних рослин? Не треба забувати, що люде навчилися виробляти багато штучних засобів виживи, як скажемо, цукор з дерева, крахмаль з угля в хемічних лабораторіях.

Якраз тепер проф. др. Райнау у Празі працює над переведенням в життя закону максіма в рослинній продукції. Цей закон означає, що те, що продукувалося, скажемо, на 36 гектарах землі, може продукуватися на двох-трьох гектарах. Згідно з цією теорією, коли б вона практично перевелася в життя, могло би $\frac{1}{10}$ Європи спокійно змінити на резервати, парки, грища і т. д., а $\frac{1}{10}$ цілком вистачила би для виживлення цілого світа.

Творцем теорії є уже померлий проф. др. Стокласа, а Райнау не поважає її за утопістичну, тому хоче її перевести в життя практично.

Автор теорії виходить з погляду, що максимум врожайності не залежить виключно від землі, але від ліпшого виужиткування повітря, сонця і що це є питання енергії. Тим відступає від давніх теорій доби Лібіга та доби природньонаукового досліджування землі на підставі закону мінімуму.

Усі тепер уже винайдені і будучі винаходи в галузі виживлення людства дадуть можливість прожити багатьом мільйонам людей.

«Та що з того?» запитав Вас знова нинішній чоловік: «А кудяж ці люде подінуться, коли для них не вистачить місця на землі?»

Така «страшна» доба ще дуже далека, але й тепер уже природники дають нам задовольняючу відповідь на ці запитання.

У старій Індії говорилося «*Tat van asi*», що значить — Природа, то ти сам. — Тим розуміється, що явища, які відбуваються в природі довкола нас, треба прикладати і на людську суспільність.

Професор празького німецького університету О. Байль зробив колись такий досвід: до зупи (бульону) в пробірці нащепив бактерії стафілококів. Бактерії росли й розмножувалися надзвичайно швидко, доки не досягли певної густоти.

Умовно позначимо цю густоту буквою X. Дальше розмножування припинилося. Повстало вражіння, що бактерії зужиткували усі виживні частини бульону. Проф. Байль перецідив через особливий фільтр перебуваючих в течі бактерій, а до цьогож бульону насадив нові бактерії, які знову розмножилися до попередньої густоти X. Знову дальше розмножування припинилося. Це ясно доводить, що причиною зупинки в розмножуванні не була тут недостача живних речовин.

Профільтровані бактерії умістив проф. Байль до 9 куб. цм. цілком нового бульону. Переконався знову, що бактерії розмножилися до знаної уже густоти X. З цього зроблено новий висновок, що причиною досягнення певної сталої густоти не був недостаток життєздатности бактерій.

Коли проф. Б. містив поступнево бактерії обсягу 9 куб. цм. до меньшого обсягу 5, а потім 3 куб. цм., то більшість бактерій загинула.

З усіх цих досвідів виходить, що стала густота X залежить від певного обсягу, виміряного бактеріям законами природи.

Подібні досвіди провадив професор Гопкінсового університету Сполучених держав Америки Р. Перл з мухами. До двох однакових фляшок з однаковою кількістю споживних речовин посадив мухи. До одної фляшки дав пару мух, до другої двадцять пар. Мухи в обох фляшках множилися до числа 1035. Хоч в першій фляшці залишилося ще багато поживи, а в другій також досить, але дальше розмножування припинилося, бо досягло межної густоти X.

На підставі індійського правила заключаємо з наведених дослідів, що і в людській суспільності може бути досягнуто максимальної густоти X, а далі людство розмножуватися не буде.

Вираховано, що простір землі відповідає густоті 2026 мільйонів людей, а коли би умови життя не змінилися, то це має статися у 2100 році.

Нас особисто про це вже турбувати не буде, але можемо бути пере-

конані, що і наші правнуки не досягнуть густоти X, бо люде не керують життям на землі, а тільки Вища Сила, яка урегулює та буде продовжувати життя на землі до того часу, доки сама його потребує.

Передлюднення землі у нашому розумінню ніколи не настане.

З поважних колись теорій Мальтусових залишилися тепер тільки помилкові розрахунки, які ціле століття наганяли страх на боягузів.

ВОЛОДИМИР КУЛШЦ

Загибель вальдшнепа

В Харкові, на Барачній вулиці, стоїть великий п'ятиповерховий, сірий будинок. На ліхтаряку біля брами напис: «Будинок письменників — Слово».

В ньому народжувалися найкращі взірці української літератури, але в ньому і закінчили своє літературне життя багато тих, хто віддав свій талант Україні. Ті, що пішли на заслання до холодного Сибіру, безмежних пустель Середньої Азії, ті, які конали в осібних пивницях страшного своєю кривавою історією Соловецького монастиря.

В цьому будинку покінчив своє життя один з найяскравіших представників тодішньої літературної доби — Микола Хвильовий. Про мое знайомство з ним і зустрічі незадовго до його смерті та останні дні життя і саме самогубство я хотів би розповісти, як свідок цих трагічних хвилин.

• •
•

В перших днях травня 1933 року, увечері, біля брами будинку стояла людина невеличка на зріст, з привітним обличчям, з чорними густими бровами над очима, що зрослися на переніссі.

— Добрий вечір, Миколо Григоровичу!

— А-а, малий! Чи Гурсвич дома?

— Так, щось пише.

— Ну, то я зайду за хвилину.

— Добре, скажу.

Ідучи додому, зустрічаю Остапа Вишню.

— Павле Михайловичу, — кажу, привітавшись, — дайте щось почитати.

— А чого це тобі, кирпатий, так закортіло оце зараз читати? Писав би краще п'єси. Га? Ну, ходім.

Швиденько піднімаємося на другий поверх. На дверях напис на клаптику паперу: «Остап Вишня» і трохи нижче: «Обережно! Цяцька може вдарити хвостом». Заходимо. Просто на нас велетенський пес. Пізнавши господаря, починає шалено бити на всі боки своїм хвостом, що нагадує добрий батіг. Дістаю двічі по ногах, згадую напис. Сміюсь.

— Цяцька, на місце! Заходь.

Невелика кімната. Стіл, на ньому «мистецьке безладдя», рукопи-

си, книжки, папери. Всі стіни в шафах з книжками. Вишня виймає одну з них і пише: «Малому Володимирові — Остап Вишня», Харків, дата. Дивлюсь на заголовок. Читаю: «Вишневі усмішки. Остап Вишня». Хочу подякувати.

— Коли напишеш сам, подаруєш. — Посміхається. — Рости, рости, синку. Виростеш, відчуєш, що не завжди усмішки є веселі, багато людей посміхаються в наші «прекрасні часи» крізь сльози. А ми також сміємось, ніби радіємо, але душею плачемо, ех, життя, життя...

Виходимо надвір, нас чекає Досвітній.

— Ходім, старий, збираємось. Потяг о восьмій. Обіцяв донькам привезти качок... Власне, Григорович не поїде. Мав щось останніми часами поганий настрій. Пішов до старого. Хай погмонять за чаркою...

— За п'ятою, — додає Вишня.

— А де ж набої?

— А ось у валізці, чуєш?

Щось булькотить і дзенькає, наче пляшки.

Вишня сміється.

— Найліпші першокласні набої для полювання. Такі міцні, що після третьої не тільки мисливець починає співати, але й зайці, на яких він полює, йому підспівують. Калібр — від сорока одного ступня до семидесяти.

— Павле Михайловичу, привезіть вальдшнепів, — прошу я.

— Попроси, малий, Хвильового, у нього напевно є, та не один. Та й ліпших не знайдеш. Поїхали, Леську.

Приходжу додому. В кабінеті батька чую розмову. Пізнаю голос Хвильового.

— Чому в мене, питаєш — такий настрій? Мішу забрано (мова про арешт Ялового), черга на нас... Починаються НКВДівські ночі. Але мене не заберуть. Тому, що... не захочу піти (якось дивно посміхається). Незабаром тринадцяте.

— Ти знаєш, Гуровичу, мушу обов'язково вмерти тринадцятого. Щось у мене таке передчуття, моє фатальне число...

— Годі, старий, тобі нити, щось у тебе сьогодні настрій поганий. Ходім краще вечеряти... Келешки кидають уже жеребки, напевно, кому з них першому до тебе йти.

— Щось у свата теліпається, — заспіває Хвильовий, — горілочка у барилочці... Чого це ти, Джой, такий сьогодні серйозний, га?

— Чого це ви не крутите хвостом? Крутіть хвостом і тобі ж хвилини, як крутять вуспівці перед своїми хазіянами з ЦК.

— А, малий! Заходь, заходь, як живеш?

— Все бігає, гасає.

— А ти що хотів, щоб він уже драми писав? Віддай його мені, Гуровичу, за сина. Мені все життя не вистачало такого галаса, як він. У тебе ж донька лишається, а я навчив би його...

— Пити го...

— Ну, то не навчив би, бо він, мабуть, уже давно з хлопцями нишком п'є. Що, ні? І не куриш? А дівчинка, мабуть, якась вже впала в око? Теж ні? Ну, знаєш, Гуровичу, він у тебе безнадійно зіпсований. Що за козак, який у 15 років не п'є, не курить і таке інше... Ото я й кажу: віддай мені його, старий, будемо ми з ним їздити на полювання.

кудись на озеро. Встанемо вдосвіта, вип'ємо молочка і притихнемо десь під берегом. Вода тільки но прокидається. Кліп очима — Хвильовий. А чи ти зрікся своїх помилок? Чи написав покайного листа до ЦК? Ні? Ну, то стій, безнадійний чоловічку, в холодній воді. І ми стоїмо. Стоїмо і чуємо, як, прокидаючись, шепоче очерет, вмивається жабеня на березі, як десь далеко-далеко за обрієм сонце починає одягати червоні штаниці. І раптом все засяяло, заграло, зацвірінькало. Живе все, радіє, без дискусії, декларації, без Вуспу.

А ми все стоїмо. Раптом — гульк вгору... летять. Маленькі крапочки з довгими носиками. Вальдшнепи... — Посміхається Пом і піднімає лапу на стійку. Чи бачиш, Поме? Вачу, — каже, — та ще й як. Не повилазило. А хвіст вправо, вліво і раптом закам'янів... почув.

Тоді ми націлюємось. Раз — і просто в скроню... Був такий і нема, падає вальдшнеп на зелену траву, як орел, розкинувши крила...

Замовк, замислився. Нависли брови.

Я пориваю тишу.

— Миколо Григоровичу, давай мені почитати другу частину «Вальдшнепів».

— Мо?... А, добре, добре! Колись зайді.

— Нащо вона йому? Не давай. Хіба для таких дітлахів щось таке зрозуміле, — не їм читати.

— Е, ні, старий, власне, мені здається, що все написане нами — це для них. Для нашого покоління. Ростіть, ростіть, синки. Може того, що ми не могли зробити, те, до чого прагнули, зробите ви...

— Ти знаєш, Григоровичу, оце декілька днів тому я підслухав випадково одну розмову якогось аматора до своєї знайомої. Знаєте, — каже, — привіз вальдшнепів... Невже другу частину? Та ні, лише невинних пташенят, тих, що в них стріляє Хвильовий...

Вечеря. Як завжди, добрий гумор, сміх, дотепи. Поганого настрою — як по бувало. Крізь сон чую, як Хвильовий прощається.

12-те травня. Чудовий весняний день.

— Куди ти? — питаю батька.

— До Хвильового на чай. Снідати дома не будемо. Мама вже пішла.

Виходжу разом з ним. Він повертає на сходах на третій поверх.

Раптом чийсь істеричний крик виривається іза дверей.

І знов тиша. Прислухаюсь. Хочу бігти вниз, коли відчиняються двері і хтось несамовитим голосом кричить: «Лікаря, швидше лікаря-Боже мій... О Боже!..»

Кидаюсь до дверей, просто на мене тато несе майже непритомну матір. Вона біла, як крейда, хапається за груди, щось шепоче.

— Мамо, мамусю, що тобі, щось трапилось?

Батько повертає голову. Я бачу лише його очі, але які ці очі, їх ніколи не можна забути! Поволі відтискаючи кожне слово, ніби це йому коштувало нелюдських мук, — каже:

— Хвильовий... застрелився...

Стою, не усвідомлюючи значення слів.

— Хвильовий, так, а що ж мати... що з нею? Далі, далі...

— Застрелився... Що? І як шаблюкою по мозку: не живе.

— Не може бути! — Кидаюсь до покоїв.

Що ви там вигадали? Ось Григорович сидить за своїм письмовим столом.

З маленької дірочки на скроні біжить струмок червоно-чорної крові. Вона поволі збігає по щоці і маленькими краплинками падає додолу. Кап... кап... Так відходить життя...

Через деякий час батько оповідав мені подробиці. Хвильовий запросив до себе на снідання своїх найближчих друзів. Гомоніли про се, про те, пили чай. Григорович був трохи чогось невеселий, сумний. Але на це ніхто з присутніх не звернув уваги. Потім перепросив, якось дивно на всіх поглянув і вийшов до свого кабінету, промовивши: «Зараз повернуся...»

Потім постріл.

За день його поховали на міському цвинтарі, скромно і тихо. І дуже часто можна було бачити біля невеличкої могили Вишню, Куліша, Досвітнього та інших його друзів, що приходили, як казали вони, погомоніти з Григоровичем насамоті, принести трохи квітів... по-сумувати.

Стоїть могила одинока, сіра, на ній кущик червоної калини...

Проф. Б. МАРГОС

Василь Доманицький

Походження й родинне оточення.

Народився В. Доманицький 7 березня 1877 року в с. Колодистому на Київщині, у тому самому Звенигородському повіті, що дав нам і Т. Шевченка.

Батько його, пан стець Микола Д-цький (народ. 1854 р.) належав до тих священників, що виконували свої обов'язки не як урядовці, а як працівники на ниві народній, служителі Бога правди й любови. Хоч людина заможна й вельми господарна, він не віддавався мамону, подібно багатьом іншим сільським понам, що часом про земне дбали більше, ніж про небесне. Це була людина освічена, з широкими культурними інтересами, що видно вже з того, що всім своїм чотирьом сином (Василь був найстарший) дав високу освіту.

Такі пан отці завжди були добрими порадиниками для своїх прихожан, особливо, як що це не були якісь зайди з Московщини, а люде

свої, місцеві, з тих родин, що на протязі кількох поколінь цілковито зрослися з своїм селом і шанували традиції, передані їм батьками від пращів.

Отець Микола свято хоронив ці родові традиції, що сягали аж до часів козаччини. Часом в родинному колі він з гордістю розповідав про свій рід, а оповідав він майстерно і мав колосальну пам'ять. Це був старий український шляхетський рід Любич-Доманицьких. В старовинних актах зазначено, що «муж хоробрий Александер, що бився на Чудовім озері в чині полковника», отримав великі посілості над Західнім Бугом недалеко від Картуз-Береги (де тепер залізнична станція Доманово).

Його нащадки, у другій половині XVIII століття, два брати з сестрою Гапкою, переїхали на Звенигородщину, де один з них став священником у селі Колодистім. З того часу ця парафія переходила від батька до сина на протязі 150 літ. Ця тяглість перервалася лише зі смертю о. Миколи (1917 р.).

Другий брат оселився в тому ж с. Колодистому, де й почав господарювати; від нього пішла досить чисельна лінія Доманицьких — селян. Гапка ж Д-ка вийшла заміж за місцевого селянина і від неї пішов другий, теж досить чисельний рід селян Галчуків.

Отже не диво, що рід Доманицьких був тісно зв'язаний з с. Колодистим та й селяне з давних давен бачили в представниках цього роду людей своїх і ставилися до них з особливим довір'ям.

Не всі члени роду Д-цьких були священниками, де-хто з них був на державній службі; наприклад брат Васильового діда служив в канцелярії київського губернатора. Рід Доманицьких був записаний у шляхетських книгах; герб цього роду — козак, що тримає в правій руці шаблюку.

Дід Василя дістав урядовий припис писатися не «Доманцький», а «Доманицький» і вже Василь писався «Доманицький».

Мати Василя Параска, походила з роду Завіновських з Канівського повіту на Київщині. Її батько, священник о. Афанасій, теж походив з козацького роду. О. Микола був гордий зі свого козацького походження і дітей виховував в пошані до свого роду та до його минувшини.

Українські звичаї та обряди строго дотримувалися в родині. З особливою урочистістю справляли «багату» й «голодну» кутю, новорічні «посипання», Великдень, «проводи», «маковія», обжинки то-що. Виконуючи свої священницькі обов'язки, о. Микола дотримувався також старої української традиції. Наприклад хрестячи дітей, не занурював їх у воду, а обливав їх теплою водою (за цей звичай москалі звуть нас «обливанцями»).

На щедрий вечір о. Микола згадував українців, що розсіяні по цілому світі, і звертав увагу дітей на те, що українці, де б вони не були, не забувають своїх звичаїв і своєї мови. Взагалі, при кожній нагоді він проводив різку межу між українцями та москалями.

Мати В. Д-го добре грала на рояль, а в її збірці хот було багато україн. пісень, думок, шумок, танців тощо.

Улюбленими письменниками в родині були Т. Шевченко та І. Нечуй-Левицький; особливо оповідання останнього «Старосвітські батюшки й матушки». Сам І. Нечуй-Левицький був родом з Канівщини, як і

мати В. Д-кого, і в деяких особах з цієї повісті вона, можливо, пізнавала своїх знайомих і оточення молодих літ.

Нічого й казати, що в родині панувала укр. мова, так що діти не вмiли говорити по московському аж до школи.

У Василя Доманицького було три брати: Михайло (народ. 1878 р., помер 1919 р.), Платон (нар. 1881 р., відомий кооператор) та Віктор (нар. 1893 р., професор б. Укр. Господ. Академії в Подєбрадах та Укр. Вільного Університету в Празі). Були ще дві сестри — близнята: Антоніна та Зінаїда (народ. 1886 р.). З ними жила також їхня двоюродна сестра (по матері), кругла сирота Антоніна Завадська.

В гімназії.

Початкове навчання В. Д-цький здобув дома, а як було йому десять літ, батько одвіз його до гімназії.

Наука в російських гімназіях того часу стояла не дуже високо: вчителі ставились до своїх обов'язків занадто урядово, бо мусіли точно дотримуватись вказівок начальства; а тодішнє начальство дбало лише про те, щоб з учнів вироблялись слухняні урядовці та щоб між ними не поширювались вольнолюбиві думки.

Одначе В. Д-кому довелося вчитись у IV Київській гімназії, між професорами якої були Орест Левицький та М. Пантелій, що до своєї праці ставились не бюрократично і маючи живу душу, не дуже дотримувались урядових приписів. Предмети свої вони викладали так, що захоплювали і своїх учнів наукою. Підтримуючи зв'язки з українською громадою, вони й перед учнями не ховали своїх українських симпатій. Під їх впливом почав формуватись світогляд юнака Доманицького.

Але був між учителями й М. Козловський, галичанин-москофіл; коли раз гімназисти фотографувались групою і стіну прибрала портретами московських письменників Пушкіна та Лермонтова, а Доманицький причепив там і портрет Т. Шевченка, то це привело Козловського в жах і обурення: як таки, мовляв, можна фотографуватись з портретом українського письменника.

Пощастило В. Д-кому й що до товаришів; між ними були діти членів тодішньої укр. громади: Г. Лазаревський, В. Лучицький, пізніше професор мінералогії, Д. Антонович (міністр морський, а потім міністр мистецтва Укр. Нар. Респ., професор і ректор Укр. Відьня. Університету в Празі).

На початку 1894 р. з ініціативи І. Руденка вони заклали гурток, до якого пристали учні й других київських середніх шкіл; між ними немало було людей, що пізніше відіграли значну роль в нашому національному та державному житті. Був там покійний П. Холодний, наш видатний маляр та міністр освіти за часів Директорії; С. Щасний (проф. Одеського Універ.); був тут і К. Мацієвич (міністр Закорд. справ а потім посол в Румунії за часів Директорії, професор Укр. Господ. Академії в Подєбрадах); був і І. Кістяківський (міністр внутр. справ за часів гетьмана). Все це були люди не аби-яких здібностей.

Провід у гуртку вів Д. Антонович. Члени гімназійного гуртка підтримували зносини з українським гуртком, складеним з учнів Ки-

івської духовної семінарії, що ним керував бувший київський семінарист Л. Скочковський.

Праця українських середньо-шкільних гуртків того часу полягала в спільному читанні книг, в обговорюванні їх змісту, при чім розгоралася жвава дискусія, що зачеплювала цілий ряд питань, літературних, культурно-просвітніх, національних та політичних. Найбільше ж обговорювалися питання національно-культурного характеру. Часом хтось з учасників зачитував написаний ним реферат. Такі сходи затягалися геть за північ, але хлопці не почували втоми: їхні очі горіли, слова повні патхнення, будили думку, запалювали душі любов'ю до батьківщини, виховували готовність до жертви для рідної справи.

В той час, як інші молоді люде бавились танцями чи грою в карти, члени українського гуртка готувалися до майбутньої праці на ниві української культури.

Робити це треба було потай, щоб про існування гуртка не довідалася поліція, бо вже сама участь в гуртку загрожувала не тільки звільненням із школи, а й засланням на кілька років на далеку північ Росії.

І. Руденко й так був уже на підозрінню у жандармів, і жандармський генерал, відомий Новицький, викликав його до себе і з криком нападався на нього, загрожуючи тюрмою та засланням.

Чи належав і В. Дом-кий до цього гуртка, мені точно встановити не вдалося, але в усякім разі вплив гуртка не міг не позначитися на ньому.

Через своїх товаришів гімназіст Д-кий познайомився і з старшими укр. громадянами, буваючи в родині професорів Антоновича та Лучицького. Через родину Лучицьких він познайомився з Требінськими і був за репетитора (інструктора) у малого Требінського. Пані Требінська в Києві мешкала оден час в будинку відомого укр. діяча Є. Чикаленка.

Хоч у Лучицьких і Требінських в ті часи розмовлялося московською мовою, але вечорами збиралося там українське товариство, велися розмови про українську історію, театр, літературу то-що.

Це інтелігентне оточення не могло лишитися без впливу на юнака Д-цького, що з цікавістю прислухався до розмов, які там провадилися.

В університеті.

Коли в 1895 р. В. Д-кий і ще де-хто з членів гімназіального гуртка закінчили гамназію та вступили до Київ. університету, вони заклали студентський гурток. В 1896 р. цей гурток з'єднався з іншим і все зостав. Так, до нього вступили А. Лівіцький, М. Ткаченко, що потім грали видатну роль, як міністри Укр. Нар. Республіки за часів Центр. Ради та Директорії, Р. Лащенко, що на еміграції був професором Укр. Вільн. Універ. в Празі та Укр. Господ. Академії в Подєбрадах. Було тут багато й інших осіб, що пізніше брали діяльну участь, як у підготовці української революції, так і в будованні Української держави.

Взагалі в середньошкільних та високошкільних гуртках того часу було багато здібних людей, і гуртки виховали з них українську інтелігенцію, віддану національній справі. Біда тільки, що через пересліду-

вання з боку царського уряду гуртки мусіли працювати нелегально, а тому не могли розвинути широкої діяльності. До того ж постійні арешти, не тільки перешкоджали праці членів гуртків, а ще й відлякували від них елемент менш сміливий, а тому в цих гуртках було, порівнюючи, мало членів.

В університеті В. Д. записався на історико-філологічний факультет, де з захопленням студіював історію, археологію, етнографію та історію літератури, бо якраз ці науки давали найповнішу відповідь на всі ті питання, що ними найбільше цікавилось укр. громадянство в кінці минулого століття.

Історію та археологію викладав тоді в Києві професор В. Антонович. Окрім офіційних лекцій на університеті він провадив ще приватні виклади з укр. історії для вибраних студентів. Так само В. Антонович на приватному помешканні читав лекції з етнографії, де вивчював різницю між українським та великоруським народами.

В. Д. був улюбленим учнем проф. В. Антоновича, що мав на нього великий вплив. Під керівництвом проф. Антоновича Д-цький написав першу свою наукову працю: «Северин Наливайко та інші гетьмани козацькі». Проф. Антонович однак забракував цю його працю, бо хотів, щоб з молодого студента виробився поважний вчений.

До кожної наукової справи Д. брався з особливою енергією. Він брав діяльну участь і в складанні біографічного словника українських діячів та тих чужинців, що так чи інакше спричинилися до укр. справи або якийсь час працювали на території України. Провід в цій праці належав проф. В. Антоновичу.

Д-цький виявляв глибокий інтерес до знання: незадовольняючись університетською бібліотекою, копався і в приватних книгозбірнях та архивах, відшукуючи старинні книги та роблячи з них виписки. Навіть приїздячи на літо додому він їздив по сусідах, відшукуючи в родинних та церковних архивах цікаві речі.

До книжки В. Д-цький відчував прямо якусь пристрасть; кожну вільну копійку він витрачав на купівлю книжок; читаючи книжки, він не обмежувався лише своїм фахом, а придбав значні відомості також і з наук політичних, соціальних та економічних. Таким чином з нього вироблялась людина ріжносторонне освічена, з широким світоглядом.

Але віддаючись ретельно науковій праці, Д. брав разом з тим живу участь і в громадському житті; він був душею студентського гуртка: сам писав реферати, які потім зачитував на сходах гуртка, допомагав іншим збирати матеріяли для їхніх рефератів або виправляв реферати, написані товаришами, завжди охочий допомогти кожному; але через свою надзвичайну скромність завжди залишався в тіні, уникаючи висуватись на видне місце.

Взагалі Д. виявляв надзвичайну громадську рухливість. Університет відвідував з пакунками книжок під пахвою і в перервах між викладами роздавав їх студентам, намагаючись приєднати їх до праці для української справи.

Вічно брав він на себе різні громадські обов'язки; набірався роботи понад усяку міру, виявляючи, як каже О. Лотоцький у своїх спогадах, «якусь нелюдську жадабу роботи». Щоб переробити ту всю громад-

ську роботу, не вистачало часу, бо її було багато, а робітників на нашій культурній ниві було так мало.

Кожному свідомому українцеві було ясно, що тільки надзвичайною працею можна піднести культурний рівень укр. народу, який під тяжким царським деспотизмом на сто літ відстав від західної Європи.

В. Д. працював непокладаючи рук, нехтуючи своїм особистим життям, нехтуючи навіть найнеобхіднішими його потребами. Він завів собі, наприклад, звичай не обідати, не тому, щоб не мав грошей, а щоб більше мати часу; і нічим не можна було його примусити, щоб шанував своє здоров'я. Навіть під час хвороби, маючи гарячку, він у Лучицьких та у Требінських улаштував всілякі дитячі забави. З товаришів малого Требінського він організував дитячий хор; вчив їх деклямувати, співати укр. пісні; сам добре співав і чудово танцював.

Професор Україн. Вільного Університету в Празі Б. Матюшенко (міністр здоров'я за часів Директорії Укр. Нар. Респ.) був тоді учнем 2-ої класи гімназії й товаришував з Требінським. Він пригадує В. Д-го з тих часів, як завжди жвавого, веселого, балакучого, у вишиваній сорочці з стьожеккою; всіх він приваблював до себе й користувався великою симпатією і у дітей і в дорослих.

Під його впливом молодь, що збиралася у Лучицьких та у Требінських, почала розмовляти по-українському.

Доцентка Укр. Вільн. Університету О. Косач-Шимановська (сестра Лесі Українки) розповідала мені, що В. Д. улаштував раз у Требінських українську дитячу виставу; на себе взяв роль «Вітра» і зробив на всіх присутніх велике враження. Його прозвали «Вітром», і з огляду на його звичку не ходити, а скрізь літати, це прізвисько так і залишилося за ним на завжди.

За те рідко хто може похвалитись, що прожив своє життя так повно, так змістовно, так цікаво, як Доманицький.

Не кидав праці Д. навіть приїздячи додому на село. Так, наприклад, він перевів в Звенигородському повіті археологічні розкопки, старанно записуючи все, що при тім знаходив; свій щоденник розкопок він передав відомому археологу проф. Спіцину, а той використав його у своїй праці, згадавши в ній про наукову заслугу Доманицького.

Так само з запалом віддавався він національно-культурній праці на селі, розвозячи укр. книжки по селах Київщини, Полтавщини і навіть Чернігівщини.

Село тоді ще не бачило укр. книжки, і це — заслуга українських студентів, що вони розвозили по селах наше друковане слово.

В. Д. та його брати Михайло й Платон, теж київські студенти, привозили додому й ноти укр. пісень, між ними й хороших пісень Лисенка; їхня мати грала їх на роялі.

Демократично виховані студенти не цуралися селян, сходилися часто з ними, читали їм книжки, знайомили їх з укр. історією, вчили молодь співати укр. пісень, взагалі ширили серед селян свідомість, підносили їхній культурний рівень.

Особливо кохався В. Д. в народніх театральних виставах, улаштовуючи їх у своєму селі і в сусідніх, а також і в с. Кавраї (Полтавщина) в маєтку Требінських. Він вишукував серед селянської молоді здібних

артистів. Часом це були неписьменні хлопці й дівчата, і Д. не знаючи ні втоми, ні спину, розучував з ними ролі.

Проф. Б. Матюшенко розповідав мені, що в Кавраї найліпшим артистом був неграмотний мапталір пані Требінської. Д-му доводилося витрачати дуже багато часу, щоб навчити його ролі. За те цей мапталір так добре виконував навіть тяжкі ролі, що в Кавраї його звали «Наш Саксаганський».

Приходили жнива, його артисти мусіли йти в поле; Д. йшов із ними і поки вони жали, розучував з ними ролі, а у вечері, стомлені приходили додому і влаштовували репетиції (проби), а в свята — вистави. При тім Д. сам мусів споруджувати сцену, добувати все необхідне для вистав, — отже знов клопотатись, знов літати, як вітер.

Нічого й казати, що ці вистави мали величезне культурно-просвітне значіння. Серед селян вони викликали живе зацікавлення, давали їм розумну розвагу, відвертаючи їх тим від п'янства. А п'янство тоді було поширено у нас так, що стало справжнім лихом. В б. Росії випивалося за рік 70—80 мільонів відер горілки, так що на родину припадало 3—4 відра річно. Але ще більше мали значіння вистави тим, що розворушували думку селян та розбуджували їхню національну свідомість.

«Київська Старина».

Ще будучи студентом університету Д. почав працювати в журналі «Київська Старина» і став фактичним секретарем редакції. «Київ. Старина» почала виходити 1882 р. Це був єдиний літературний орган, присвячений укр. справі. Правда, в ньому друкувалися майже виключно праці з історії, археології, філології, етнографії російською мовою, та часом з'являлось якесь оповідання або драма на українській мові; але це був центр, біля якого кучились українські патріоти того часу.

Д. вів в редакції поточе листування, а з власної ініціативи завів у журналі відділ дрібних заміток, де почав містити не тільки різні звіт-домлення археологічні та історичні, але також і різні звістки з тогочасного культурно-національного життя.

Ця новизна коштувала йому багато праці й неприємностей, бо редакція не розуміла потреби освіжити журнал, звязати його з національним життям. На чолі «К. С.» стояли люде вже не молоді, що належали до так званої «старої» укр. громади. Колись, ззамолоду, вони були повні надій і стремлень; але постійні переслідування з боку царської адміністрації, причіпки поліції навіть до дрібних виявів національного життя примусили їх відмовитись від ширших завдань, обмежитись чисто кабінетною роботою, замкнутися в собі, майже цілком відійти від сучасного життя і віддатись студіям минулого. Тодішня громадська атмосфера отруювала душу, вела до виродження громадської думки. Люде мусіли пристосовуватись до обставин, а з бігом часу ставали просто неадібними розуміти потреби громадського життя.

Отак і редакція «Київ. Ст.» закреслювала всякі звістки, всякі нотатки про тогочасні прояви національно-культурного життя лишаючи лише те, що торкалося історії, археології, або етнографії, і Д., що може ночами сидів над складанням цих нотаток, мусів з жалем і обурен-

ням дивитись, як редакція нищила його працю. А все ж він не втрачав надії відмолодити «К. С.» і знов переглядав газети, робив виписки і для слідуєчого числа приносив цілу купу нових нотаток. Ця його впертість нарешті перемогла: відділ хроніки почав розвиватись за яв по-важне місце в журналі і став чи не найцікавішим його відділом.

Редакція «К. Ст.» дуже цінила свого молодого співробітника, подивляла його завзятість, хоч і не поділяла його поглядів і не завжди розуміла його стремління.

Редактором був тоді В. Науменко, може, найбільш характеристична особа тих часів. Людина освічена і здібна, він грав видатну роль в старій громаді, членом якої був з молодих літ. Через нього та Я. Шулгина громада тримала звязок з М. Драгомановим, коли той виїхав за межі Росії. Він був головою «Київського Т-ва Грамотности», що влаштувало читання на українські теми (московською мовою). Але вічно пристосовуючись до обставин, він наче б то одмежувався від укр. життя. Коли пізніше в 1917 р. прийшов час українського відродження, він не тільки не прийшов на допомогу своїм знанням і досвідом, а навіть перешкоджав укр. справі, противлячись українізації гімназій та того самого т-ва грамотности, де стільки літ був головою. В гетьманському уряді він був міністром освіти, і це міністерство давало гроші лише на гімназії з московською мовою, а ті десятки нових укр. гімназій, що їх створило тоді укр. громадянство, не діставали від тодішнього уряду жадних коштів і існували лише дякуючи підтримці кооперативів, «Просвіт» та сільських громад.

В. Науменко тримався досить правих політичних поглядів і, можливо, що вплив його на Д-кого був одною з причин, що й погляди Д-го були досить помірковані.

В ті часи молодь захоплювалася соціалістичними ідеями; де-які йшли за російськими народниками та соц.-революціонерами, другі, як Луначарський — за марксистами, треті, як Леся Українка, І. Степенко, М. Коцюбинський намагалися створити свою українську с.-д. партію.

В. Д. не йшов ні з тими, ні з другими, не виявляв симпатій до соціалізму і в кожному разі не був революціонером.

Можливо, що в цім виявлявся вплив В. Науменка, з яким Д. зійшовся досить близько, а можливо, що це просто впливало з його надзвичайно м'якої, лагідної вдачі: по самій природі своїй він був «культурником», що захоплювався в першу чергу питаннями культурно-просвітними і віддавав свої сили культурно-національній праці.

Проте, було б величезною помилкою думати, що В. Д. не звертав уваги на соціальну сторону життя. Це не був а ні вузький націоналіст, а ні політичний спекулянт, що гучними патріотичними фразами прикривав свою національну безвартістність. Як людина з широким світоглядом, В. Д. цілком ясно уявляв собі значіння господарських та соціальних умов для розвитку національної культури. Тому з повною уважністю ставився він до питань соціальних і економічних, і як вже було зазначено, студіював відповідну літературу.

(Далі буде).

Український чи „малоросійський“?!

(З думок сучасного глядача)

„Сватавий на Голчарівці“, „Дай серцю волю, заведе в неволю“, „Глятай“, „Доки сонце зійде“, „Шельменко денщик“, „Чорноморці“, „Як ковбаса ти чарна“, то минеться й сварка“...

Шановний читач, звичайно, подумав, що ми задалися цілком навести повний список п'єс в „залізного“ репертуару сучасного українського театру. Безперечно, читач мав рацію. Але ні, ми подали список вистав „малоросійської трупи“ М. Старацького під час її гастрольної подорожі у 1883. р. (підкреслимо 1883. р.!) Отже, минуло понад півсторіччя. З того часу життя пішло вперед дивовижними, подиву гідними кроками... Власне те, що пережито людством за ці 50 років, своєю питомою вагою стоїть стократ перебільшує цілі попередні століття.

Проте, понападає на сьогодні до першого — ліпшого українського театру і нас „радує“: „ковбасою, чаркою, гопаким, сваркою“. Моєляв, дивіться те, чого не могли бачити за большевиків... І дедалі частіше і переконливіше чуємо зауваження доморослих, лише в авторитетним голосом „режисерів“, „постановників“: „Слава Богу, дочекалися часу воскресити „залізний“ український репертуар! Відроджуємо славні традиції Карпенка Карого, Садовського, Кропивницького. Наш репертуар — на диво актуальний сьогодні...“

І „воскрешають“, і „відроджують“ „на диво актуальний репертуар“, а глядач повіває, нудяться...

Де ж причина? — ламають собі голову „патріоти“ українського театру. Адже цей самий репертуар — міркують вони собі — в свій час задовольняв нас, а теперішнього глядача ніяк не задоволиш, і констатують: „відстав глядач“.

Ні, помиляється, панове „режисери“ — відстали ми, а ваш репертуар застарів і саме підходяче місце для нього — полиці архіву, але не підмостки сучасного театру.

Слід, нарешті, зрозуміти: не все, що українське, те добре. Адже декому ще й сьогодні вдається — аби „своє“, а яке воно і що воно власне з себе уявляє, яку має справжню вартість в сучасний момент, то це ще й повинні декого не обходити, моєляв, аби українське, аби ширші шаранаря, аби побільше „гопаків“, „горілки“. І це традиція? І це „актуально“?

Ні, панове, смішно навіть говорити про будьяку актуальність сучасного репертуару українських театрів. Крім шкоди українському театрові, українській культурі, народові подібний репертуар сьогодні нічого не може дати. Тим більше, що свою актуальність він втратив далеко раніше, ніж з'явився на світ декотрі в сучасних „режисерів“.

Проте не будемо багатословними, а наведемо лише слова дійсно великого українського актора Саксаганського*) та режисера і драматурга І. К. Карпенка Карого, виголошені ще 1897. р. на першому з'їзді акторів у Москві: „Останній час на сцені не в'явалося нічого такого, що хоч би в якій небудь мірі змалювало нашу дійсність, життя в усіма його прикрасами, гальмами і недостатками. Дійсного життя нема на сцені і сцена не може служити тим цілям, для яких вона існує; вона не торкається ні єдиного штрихом того, що дали в свій час „Ревізор“, „Горь от ума“, „Доходное место“ та інші п'єси. І справа тут не в тому, що нема талановитих драматургів“. І далі автори говорять про овітрілу цензуру, яка і була причиною того, що письменники амушені пристосовувати свої твори до вимог цензури і творчість їх мусить крутитися в вузьких рамках шаблонних компіляцій, любовних історій, як звайка в колесі. Звідси — одноманітність і нудота.

Ось слова дійсно справжніх українських патріотів, які не могли задовольнитися понад 50 років тому, в жадливіх умовах царату, дозволенням „свише — малоросійським репертуаром“, репертуаром, яким сьогодні дехто в „режисерів“ а наполегливою впертістю намагається „воскресити“ український, а насправді, „малоросійський“ репертуар... Так несвідомо, а інколи й свідомо „гарячі патріоти“ примушують український народ, який на сьогодні порвав і не має жадного бажання повернутись в „малоросі“, дивитись на своє минуле очима царської цензури...

Звичайно, в свій час багато в тих сучасно-бутових, нехай і шаблонних і одна-

*) П. К. Саксаганський. „З минулого українського театру..“ Мистецтво, 1988. р. ст. 155—156.

нітних п'єс відіграли свою позитивну роль. Всі ці „сватання“, „куми“, „гопани“ мали значення, але лише й лише в процесі самого створення і в перших несміливих кроках українського театру.

Тим часом на початку ХХ століття маємо уже нові вимоги і навіть нові результати. Нагадаймо хоч би працю Старицького, який своїми перекладами в інших літератур збагатив одноманітний репертуар, який в своїх історичних драмах: „Облога Буші“, „Остання Ніч“, „Маруся Блуславка“ — намагався шорвати з тим зашкарублим, часто грубим етнографіаімом українського театру. Згадаємо Миколу Лисенка, який всією силою свого таланту намагався змодернізувати (музично) не одну застарілу театральну п'єсу, і нарешті, порвавши з принципом „чистого етнографіаіму“, створює свої кращі речі: опери „Тарас Бульба“ і „Утоплена“, „Ноктюрн“, внаку вокальних хорів, інструментальних творів, з орієнтацією на кращі зразки західньо-європейської музики, зокрема німецької. Теж саме можна сказати і про К. Стеценка (драм тичні сцени „Іфігенія в Тавриді“). Візьмемо В. Самійленка (численні переклади), Старицьку-Черняхівську („Сафо“, „Гетьман Дорошенко“), Лесю Українку („Камінний господар“, „Лісова пісня“, „Орґія“ та ін.); нарешті С. Черкасенка, М. Куліша і т. д. І т. д. Кожен з перелічених авторів у свої твори намагався внести щось нове, актуальне, відчувало в них і великий потяг до кращих зразків західньо-європейської драматургії.

І дивним здається, чому сьогодні, в час, коли Україна позбулась большевицької влади і прилучена наважди до європейського простору, в репертуарі наших театрів ми не маємо не лише жадного цінного твору українського письменства, але і жадної п'єси західньо-європейських світових класиків. (Львівський театр — привний виняток).

Чому?! Адже як це збагатало б, урівноманітнало б репертуар, поширило б світогляд глядача, зумовило б арст акторів і т. д. і т. д. Коли це питання задамо декому з доморослих режисерів, то відповідь буде лише одна: „А хіба Садовський, а хіба Саксаганський ставили щось із західньо-європейських класиків?!“

Ні, не ставили. Але бажання поставити західньо-європейських класиків у нас було, може, більше як у нас ставити віджалу „гопаківщину“. Слова в тієї ж, уже наведеної нами промови, тільки підкреслять правдивість нашої думки: „Перекладати в іновесних мов для української сцени заборонено, писати в історичного минулого, так багатого темами і цікавого для слухачів, забороняється. Тому всі українські п'єси за тему мають одноманітне кохання, абсолютно не цікаві для народу і прекрасуються піснями та танцями“ ...

Так було в часи царату. Ще гірше було за советів. Але сьогодні, коли нарешті в всі передумови до здійснення того, про що і Саксаганський, і Карпенко Карий, і Кропивницький могли лише мріяти, здається неймовірним повна відсутність в репертуарі наших театрів творів світової, і в першу чергу багатогранної великонімецької драматургії.

(Подольнин)

Ю. КОШЕЛЬНИК

У глухому куті

(Ще про сучасний український театр)

На сідньоукраїнських землях, точніше, на території Райхскомісаріату Україна в давні часі немає, мабуть, жадного округового міста, яке не мало б стаціонарного театру з українською трупію. Більш-менш сталі театральні колективи працюють навіть у більших містечках. Ніде, скільки нам відомо, театри не припинили своєї праці на довгий час, як, напр., школа — чи то через брак палива, чи то з інших причин. У своїй діяльності український театр нані по суті нічим не обмежений: йому полишено вільну руку і щодо репертуару, і в доборі кадрів, і щодо прийомів та методів роботи. Манула бо часа залежності від большевицьких репертуарних комітетів і настирливої оіки з боку НКВД та місцевих парткомів. Отже можна без перебільшення твердити, що в усіх форм культурно-освітньої діяльності на терені нашого Райхскомісаріату театр перебуває в найсприятливішій становищі.

І однак... Однак доводиться — як це не прикро — констатувати, що, за невеличкими винятками, наші театри не дають українській людності корисної духової поживи. Здебільшого вони підносять нашому глядачеві ідеологічний і художній непотріб, культивують ганебний безсмак і культурно-політичну недорослість.

Справді бо. Перегляньте, хоча б за газетними рецензіями, репертуар наших театрів. Чим вони частують українського глядача? Давно застарілими і віджилими „Двома яйцями“, „Кумом-мірошником“, „По ревізії“, „Панною штумаркою“, „Кумою Мартою“ та іншим подібним „голако-горільчанам“ мотлохом. Кожен тверезий українець мусить знати, що жодне з цих, як на сьогодні, абсолютно безмістовних „лицедійств“ при найкращій грі акторів ні на один ступінь не зворушить глядача.

Ми знаємо: знайдуться і такі, що в критичі застарілої побутовщини в наших театрах ладні добачити цілий похід проти українства взагалі.

Але ж, пробі, панове, не будьте стільки наївними. Суть українства зовсім не в гопакові і червоних шираварах, не в вишиваній сорочці і полтавських галушках! Щобільше — саме вороги українства хотіли б українські прагнення і вимоги ввести в такі безпечні кавали запічково-хуторяньського патріота („Кожна піч українська — фортеця мідна: там на чатах лежать патріоти“ — В. Самійленко). Відвернути українців від суспільно-державних проблем, „переключити“ національну енергію в бік гопака і горілки, „Сатани в бочці“ та вишиваних сорочок, — це ж стара, випробувана програма царської, а пізніше червоної Москви щодо українського національного руху, який вона в цей спосіб мріяла вбрати в рамки нешкідливого йї провансальства.

Можливо, це вже занадто буденне. Але коли систематично, підряд дивившись і слухавши вистави нашого театру, то не почуваш, що це театр український, що існує така нація — українці. Театр бо весь час промовляє інше: в якась етнографічна сировина, аморфна і нестала маса, герої якої або плачуть, або кружляють гопака (горілка фігурує, як правило, і в першому і в другому випадках).

Може дехто скаже:

Так ви так і п'єси Карпенка-Карого вважатимете неактуальними, мовляв, вони не співзвучні добі, не мають безпосереднього дотику до нашої дійсності, а тому не збуджують потрібних емоцій, не мобілізують суспільної думки і настроїв? Але ж це класика, що відобразила, мистецьки увічнила цілу добу в житті й розвитку українського народу, а це для пізнання нашого минулого важить може більше, ніж цілі тома статтей і творів історичного порядку.

Такі міркування й закиди мали б рацію, якби сучасний український театр дійсно ставив класичні твори: п'єси Карпенка-Карого, Михайла Старицького, Панаса Мирного. Та ще ж в нас драматичні твори Івана Франка, Лесі Українки, В. Пачовського тощо. Б добрі переклади західноєвропейських письменників-драматургів.

А то ж ні. Візьміть для прикладу хоч би наш Кам'янецький театр. На одну дію п'єси Карпенка-Карого він дає 7-8 разів кожного сезону такі „драморобські“ перлини, як „Хмара“ Суходольського, „Воскресіння“ Колісниченка, „Кума Марта“ Шатковського. Як же нам, у 1943. році, не обурюватися цим, коли майже 40 років навад а приводу загрозової зливи продукції згаданих угорі і подібних до них драморобів відомий український критик і публіцист Сергій Бфремов писав:

„І ось — паче п. Манько, переписує п. Суходольський, опрацьовує п. Сабінів, переробляє п. Тогобічній, для сцена пристосовує п. Шатковський, — можливо, я помиляюсь у розподілі між ними ролей, але ж по суті це не важливо, — а потім все це написано, переписане і т. д. в великим шумом і тріскотнею з'являється на сцені; панове, що пишуть, переписують і до сцена пристосовують, мають „успіх“ серед неважливого глядача і навіть у деяких, а доволу сказати, „рецензентів“, одержують гонорар і знов пишуть, переписують і пристосовують... А завдяки цьому, наша драма взагалі (розуміється, в винятки) являє собою найнекультурнішу ділянку в нашій літературі, яка густо заросла відляма дуже підозрілої жості. У значній частині це — щось до такої міри ненормальне й потворне, що миритися з таким засмічуванням літературної кляси аж ніяк не можливо“.

(С. Бфремов. „Літературний Бонавентура“. Цитуємо в перекладі з „Киевской Старини“ за лютий 1905. року).

І ось тепер, у 1943. році, наш театр не зважайшов нічого кращого, як підносити глядачам сміття з 40-річним стажем, бездарну й безграмотну продукцію „літературних Бонавентур“, людей, які, за висловом того ж С. Бфремова, „з одного маху проміняли щуп і лопату на перо“, як той відомий Бонавентура-копач в комедії Карпенка-Карого „Сто тисяч“. Цей доморослий авантюрист, утративши надію відшукати будякий клад (відси „щуп і лопата“ — як його знаряддя праці), з апломбом проголошує: „Отсей останній рав як не найду гроші — годі, кінець, амінь! Засяду десь і буду писать, — все одно гроші. Я за год напишу стільки, що й на вова не забереш“.

Театр український у глухому куті. Театральне мистецтво — дуже важливий середняк впливу і виховання маси людності. Вивести український театр в глухого кута — невідкладне завдання, до якого мусить прикласти всіх можливих зусиль кожний свідомий українець.

Театрові не треба заспокоюватися тим, що глядач споживає без виразного протесту все, щоб йому не піднесли. А шукати справді цінних п'єс і цим шуманням стимулювати відповідну творчість, творити для неї потрібні передумови.

(Подоланки).

М. КУРЕНІВЕЦЬ

Літературні й україністичні матеріяли по газетах

ХІІІ.

Миргородське „Відродження“ 17. січня 1942. р. містять цікавий спогад Івана Крюка „Народний співець Кобзар Кравченко“ († 9. 4. 1918) та нарис Мик. Барвінка „Стандарт ч. 20“, 24. січня цікаву статтю Ів. Плетенецького „Знати славних земляків“, в якій згадано ряд виважених миргородців (В. В. Капніст, романіст початків XIX. ст. Наріжний, Гоголі — батько Василь та син Микола; Вол. Самійленко та Анатоль Свидницький, що також досить довго перебували в цьому місті, нарешті — дуже видатний грузинський поет кінця XVIII. ст. Іурамішвілі, що жив тут дуже довго і тут же й помер), 7. лютого статтю А. Цибулі про Анатоля Свидницького, 14. лютого статтю І. Кузьменка про виваженого поета й сатирика Володимира Самійленка, нотатку повну яскравих фактів „Жиди на Миргородщині“ (Л. К.), 25. лютого статтю І. Кузьменка про В. В. Капніста, видатного українського політичного діяча кінця XVIII. ст., 28. лютого статтю І. Новка про директора миргородської місцевої школи Сластьона († 24. 9. 1933). У березневих числах „Відродження“ уміщена стаття П. Маляра „Шевченко як художник“, П. Миргородського „Шевченко — борець за Україну“, досить дотепні фейлетони Маркіяна Обичайка, стаття Я. Білого „Лисенко і українська пісня“ та дуже цікава нотатка миргородського старожила Н. Б. „Перебування Лисенка в Миргороді“. У квітневих числах цього часопису з минулого року знаходимо оповідання В. Р. „Гідність інж. Карпова“, фейлетон М. Шевчика „Плягун-Скакуновський“, статтю М. Г. про О. Кобелянську, І. П. Пащенко про Кошубинського, М. Гопала про Галичину; у травневих — статтю М. Гопала про Б. Грінченка „Совітський промінь“, його ж про Хвильового, П. Маляра „До назв Україна, Русь“, М. Шевчика „Іван Франко“.

„Наші Вісті“ (Любомль на Волині) в 23. листопада 1941. року містять довшу й докладну статтю Г. Олішкевича „В 20-ту річницю трагедії під містечком Базаром“, 25. січня 1942. року Г. Олішкевича „Дві річниці“ (159-ліття в дия смерті К. Розумовського та 23-ліття в дия проголошення 22. січня 1918. р.), 1. лютого статтю інж. Л. Павасенка „В річницю Крут“ та вірші Богдана Рідного „Крути“; 9. й 12. грудня 1942. цей часопис умістив довшу статтю І. Ярешка „Гр. С. Сковорода“.

„Нова Шепетівщина“ (Волинь) 21. травня 1942. містять цікавий довший репортаж М. Михайленка та А. Думанського „Подорож до Києва“, передрукований в „Дніпропетр. Газети“ якої нам саме не пощастило дістати, 28. травня — оповідання А. Кучерука „На миліцях“.

Ворошиловградське „Нове Життя“ в 8. листопада 1942. (ч. 36) містить дуже цікавий репортаж Андрія Тура про стани Донбасу на той час, 23. листопада цікаві спогади В. Галицького „За ґратами НКВД“ та жвавий репортаж Ол. Полтавця „Старобільщина тримає курс на Захід“, 25. листопада — статтю М. Стефановича „Сторінка з нашого минулого“, 13. грудня в літературній сторінці часопису знаходимо дуже цікавий вибір колядок, щедрівок, історичний нарис Ол. Дерези „Ковачий пікет“, статтю В. Д. про Андрія Бобенка, забутого тепер вже поета-песеміста з початків XX. століття, що перед першою світовою війною досить часто друкував свої твори на сторінках київсько-львівського „Літературно-Наукового Вістника“.

„Голос Полтавщини“ в 4. грудня 1941. містять змістовний нарис Фісуна „Большевицьке процвітаня“, 7. грудня статтю М. Заборовського „Тривуб Володимира Великого“, 15. січня 1942. статтю Д. Бурка „Трагедія під Крутами“ й вірші того ж автора, присвячені Крутам та крутянам, 1. лютого — статтю Бурка про виваженого

етнографа П. Чубинського, 25. червня дуже цікаві нариси М. Коркішка „Кладовище в Полтаві“, 26. червня статтю Ол. Гамалії про Грабовського й Шевченка, 28. червня статтю Я. Шевченка про церковну архітектуру м. Полтави, 3. липня нотатки Фісуна про Полтавські підземелля, 4. листопада 1942. статтю Лубенця про званого українського маляра С. Васильківського та П. Репетіва про Л. В. Падалку (1850—1927), званого полтавського архівіста, 25. листопада О. Гамалії про О. Кобилянську та 27. листопада статтю Олєга „Попередник корифів“ — про найвидатнішого українського артиста першої половини XIX. століття Соленика. Крім того, особливо на початках, на сторінках цієї газети часто появлялися вірші Б. Волошановського, містилися й статті про визначних полтавців, що загинули на чужині далекій. Деякі цікаві історичні статті в „Г. П.“ ми вже раніше зазначали в наших оглядах, і тому їх вдруге вже не зазначаємо.

„Український Голос“ (Луцьк) в 26. березня ц. р. містить статтю П. Б. про рано вмерлого видатного поета Б. І. Антоновича, в 3. квітня спогади Ніни Білоскурської про дружину Пант. Куліша, Ганну Барвінок; у Великоднім числі цього часопису знаходимо вірші Неофіта Кибалюка та Олексія Омельчука й нарис Бориса Борасюка „Сантиментальна історія“.

„Подоланин“ 3. грудня 1942. року містить статтю „Базарська трагедія“ та вірші Х. Б. „Пісня полягких“, 6. грудня згадку В. Георгієвського про Є. Сіцінського, 10. грудня статтю Ол. Флоринського „Співець інтимних настроїв — Яків Степовий“, 24. січня фейлетон Д. К. „Портрети в дружньому плані“ та статтю Б. Яр. „До 140 річчя в дня смерті Кирила Ровумовського, 28. січня — Яр. Байрака „Крути“, 18. лютого в серії дуже цікавих, як і завжди, кравецьких нарисів В. Георгієвського — нотатку про незвичайно характерне для Поділля історичне місто Бакоту, 25. березня статтю Б. Яр. „До 35-річчя в дня смерті Володимира Антоновича“.

„Краківські Вісті“ в листопаді минулого року умістили реферат І. П. про сучасне народне шкільництво та організації учительства Карпатської Країни, статтю Л. Гранички „Ще одна зараза“ — про роман Натана Рибак „Київ“ і взагалі про „творчість“ цього романописця, дуже яскраві спогади Віктора Андриєвського про смерть та похорони Миколи Лисенка в листопаді 1912. р. у Києві, спогади М. Давька „В серці Кавказу“ — про нелегальне тивання Кавказом у 1908. році, як завжди приємно написаний нарис Ніни Бурик „Народження поета“ — з советського життя-буття, ніби гумористичний начерк Богдана Названківського „Історія Капустяника і Шповьки“, голос Л. Гранички на тему, чи справді така в нас в криза в літературі, спогади Володимира Дорошенка про те, як він нелегально їздив зі Львова до Києва наприкінці 1912. року, докладні репортажі про Кременчук І. К. Проф. Дмитро Дорошенко у статті п. н. „Справа Галичини і Буковина перед Центральною Радою“ подає протокол засідання Малої Ради в Києві дня 22. липня 1917. року. К. Кузик друкує свою довшу статтю про ставлення Богдана Лепкого до музики, Дам. Горнятківч містить „Ще жмут споминів про Б. Лепкого“, А. Чернецький статті про забитого большевиками старого письменника та журналіста Франца Коковського, Л. Граничка нагадує про життя та діяльність недавно вмерлого в молодім віці історика літератури Миколи Гнатюка.

У грудневих числах цього самого часопису знаходимо докладний реферат І. К. про зміст брошурочки проф. Дм. Чажевського про українську літературу доби ренесанса та барока, статтю Миколи Багряного „Ювілей видатного вченого“ — про наукову діяльність званого київського мовознавця проф. Миколу Грунського, подану за східньо-українською пресою, статтю Д. Коренця про життя та діяльність визначного перемиського дяча та політика д-ра Теофіла Кормота († 1927), дуже цікаві своєю докладністю та яскраві спогади проф. Івана Зіланського про зустрічі з Лисенком на Україні підчас наукової подорожі ще року 1911-го, з певним ентузіазмом написану статтю О. М.: „Десятиріччя „Волинь“ Самчука“, тепло написані враження Ярослава Пасарівського в подорожі на Волинь п. н. „З журбою радість обнялась“, докладний перелік багатів збірок церковної старовини в Самбірським музеї (к—к), статтю Ю. Мовчана про Хвальового п. н. „Ворог Москви“, написану в роковини народження М. Хвальового; докладну згадку д-ра Є. Грицака про педагогічну діяльність Г. Цеглиньського († 1912), одного з визначних організаторів українського шкільництва в Галичині перед першою світовою війною, спогади Олєни Кисілевської про її зустрічі з Ольгою Кобилянською, статтю Маріяна Козака про значіння особи та діяльності митрополита Андрія Шестигцького п. н. „У день св. Андрея“, статтю В. Дорошенка про українські наукові видання (збірник Укр. Університету в Празі й ін.), річеву й повну фактів статтю Петра З. про недавно вмерлого у високім віці о. Кириїана Хотинецького, одного з тихових представників ідейного народовецького духовенства у

Галичині на переломі XIX. й XX. століть, ювілейну статтю Дениса Лукіяновича про літературну діяльність станиславівського літерата Дмитра Николишина та статтю Д. Миронівича про життя й діяльність проф. Андрія Яковлева (з нагоди 70-річчя цього історика українського права).

У січневих числах цього часопису в поточного року уміщені спогади Ст. Батюка „Свят-вечір у Києві в 1916. р.“, (із записок „Через тюрму в Росію“), розправа проф. Василя Сімовича „Кулішівка“ (До 50-ліття перемоги фонетими на Західних Землях, спомини і враження Івана К. „Жабомер“ й дуже цікаві спомини Тодося Осмачки про Грицька Косицьку, спомини Павла Лиська про композитора Віктора Матюка п. н. „Остання зустріч“ й Михайла Островихи про Різдво 1918. р. в Києві, філософічний фейлетон Л. Гранічки „Туга за сантєвою“, передрук в „Гол. Полтавщина“ цікавої статті Ол. Гамалії про Василя Горленка (з нагоди 35-ліття з дня смерта цього забутого критика), довша рецензія Л. Гранічки на „Іст. укр. літератури“ Мик. Гнатюшка, дуже вартісні нотатки Івж: Ст. Матвієнка-Сікара „Де помер Гетьман Мазепа“ (див. також Кр. В. 1942, ч. 276 й статті З. Мірної „Де могила Мазепи в „Козятинській Гаветі“ й тижневику харківської „Нової України“ 29. 11, 1942), нотатку С. Гордінського „Забутий поет“ — про Ариадія Кавку, співробітника київського Літ. Наук. Вістника у 1919. р.; репортаж О. Турушанка „Різдво на чужині“, спроба Вол. Ласовського „Народне мистецтво й національний стиль“, огляд Ріхарда фон Цейнека „Науковий шлях Івана Горбачевського“, де дано багато відомостей про наукові праці цього видатного українського світової слави хеміка (1853—1942), стаття Вол. Островського „Холмщина й український схід“, Ів. Паськевича „Обряди лемків за Карпатами“, шкільні спогади В. Сімовича „Бурсацький Йордан“, військові спогади ген. Всеволода Петрова „Водохреща в поході“, оповідання Наталени Королевої „Мон-Сальват“, гострі шкідки Дека „З рідними в Альпах“, репортаж Федіра Дудка „На могилі Ол. Стороженка“ — в Бересті, М. Островихи „За національній характер мистецтва“, оповідання Ніни Бурик з совпобуту „Чудо“, старанний огляд Е. Грицака „Нові німецькі публікації про Україну“, докладна стаття О. Моха „Легенди старокілівські (Спроба характеристики літературної творчості Наталени Королевої)“, Ю. Косача „Європейський дух і українська творчість“, репортаж Д. Ніценка „В школах Харкова“ (на харк. „Новою Україною“), спогади В. М. „Під сонцем Груай“ й докладна стаття Д. Горняткевича про о. Ксенофонта Сосенка (1861—1941, автора знаної розвідки „Культурно-історична постать старо-українських свят Різдва й Щедрого Вечора“).

На сторінках київського „Нового Українського Слова“ в літніх та осінніх числах в минулого року інколи можна було спіткати цікаві репортажі Юрія Омінчаця про київські парки, старі монастирі, краввиди (випр. його „Покровський монастир“, 22. 7). 2. жовтня м. р. часопис умістив некролог старого українського письменника Юрія Будяка (Покоса, † 23. 9. 42. на Куренівці), 8. жовтня Г. Лінчевський почав містити свою цікаву довшу серію репортажів „По Шевченківських містах“ (Вільшана, Кирилівка), 10. й 13. жовтня появлялися перші нариси в серії „Сільські оповідання“ Ол. Сосулі (Молоді паростки, на баштані), 13. жовтня розпочалася друком не менш цікава серія сільських нарисів А. Гаврилюка п. н. „Пастораль“ (із записок кореспондента), в яких автор дав ряд яскравих шкідів в побуту українського села під московско-жидівською окупацією („Пастушок“, „Сила релігії“), 1. й 3. листопада були в газеті уміщені нариси Ніни Ремезової „На Тетереві“ — про рибалок та сплавників лісу на цій лісовій річці), 8. листопада часопис умістив невідшканий нарис про видатного сучасного київського різьбара проф. Івана Кавалерідає. 9, 10, 18 й 19 грудня тут були уміщені нариси Ол. Сосулі про українське село останніх місяців п. н. „Повернута любов“, одночасово в цим часопис містив сучасні сільські враження Ав. Гаврилюка „Ланами ставищавськими“ (16 й 18 грудня). 18. грудня був уміщений некролог видатного дослідника української церковної старовини Іполіта Моргилевського (Р. Садовської). 20. грудня Г. Лінчевський умістив репортаж про сучасні Черкаси п. н. „Місто над Дніпром“, а пізніше, 23, 23 й 29 грудня в часопису йшли його ж дорожні нариси „По Черкащині“ (Ліс шумить, В Мошнах, Чигиринським шляхом). Нариси Н. Ремезової „Оповідання Діда Начипора“ з совпобуту появилися 16. грудня, а її ж оповідання „Глечик“ в двох останніх грудневих числах.

У січневих числах цього часопису в поточного року знаходимо продовження сільських репортажів Сосулі „Повернута любов“, нарис Г. Лінчевського „Сміла“, оповідання Н. Ремезової „Зацьковані“ та „Кутя“, спогади Ол. Сосулі про українських виселенців у Середній Азії („Перший став Кокчетав“), сільські шкідки Ав. Гаврилюка — „Крок до самостійного життя“, „Куркуль“, новелю Ф. Ткаченка „На уроці“, спогади П. Колесника „Ровніття правди“, статтю проф. Снявського „Світлий пам'яті

Катерини Мельник-Антонович, оповідання Ав. Гаврилюка „Флейта“ та початок його цікавої серії советського паясництва п. н. „Опудала“.

В лютевих числах уміщені нариси Сергія Ледявського „Діла і дні кривавого більшовизму“ та „Над безоднею“, спогади Ол. Сосулі „Тихий хутір“, спогади Софії Тобілевич про Карпенка-Карого (Івана Тобілевича), стаття проф. О. Оглобліна „Німецькі промислові колонії на Чернігівщині“, репортажі Василя Дністряка „Муся з Олександрівської Слобідки“ та „Курча обростає пір'ям“, статтю М. Гайдач про Дм. Ревуцького.

У березневих числах знаходимо далші нариси Г. Личевського в серії „По Шевченківських місцях“ (У вивкив поета, Черкаси), спогади Ол. Сосулі про господарювання приватних господарів на більшовиизму „Як ми господарювали“ (I. Кучерявий хутір. II. Чужа батьківщина. III. Смутний яр) та йогож нарис „Гуртом і вродзріб“, нарис-спогад Е. Костенка з побуту советської школи „Макар невдалий“.

У шевченківським числі „Н. У. С.“ знаходимо м. і. статтю Сергія Кокота „Т. Шевченко під більшовиизцьким обуком“, в якій подано чимало даних щодо фальсифікатів шевченківських текстів у більшовиизцьких популярних виданнях, статтю проф. Бориса Якубського „Шевченко і наші часи“ та новелю Григорія Ткаченка „У рідному селі“ — про відвідини поетом рідного села по повероті з заслання. Київська понеділкова тижнева газета московською мовою „Последние Новости“ 8. березня ц. р. умістила статтю Ю. Шевелева „Шевченко - класик“, отже на дуже модну тепер в легкої руки Є. Ю. Пеленського тему в поточнім шевченковзнавстві.

Х р о н і к а

— Українське Видавництво „Проблем“ (Прага) видало книгу нарисів Багена Онацького „Італія й Фашизм. Записки з римського щоденника“, том I. (Загальна Бібліотека ч. 8(88). Стор. 228.

— Українське Видавництво „Проблем“ (Прага) видало другим виданням працю пок. інж. Миколи Сціборського „Націократія“ (Народня Бібліотека „Наступ“ число 36). Відбитка в Календаря-Альманаха „Наступ“ за рік 1943. Стор. 151.

— Українське Видавництво „Проблем“ (Прага) видало першу збірку поезій Івана Савчура „Голубинь“ (Книгозбірня „Проблем“ ч. 18, стор. 95).

— Українське Видавництво (Краків—Львів) видало історичне оповідання Андрія Чайківського для молоді „На уходах“. Четверте видання. Зредаговане Дмитром Штикалом. Стор. 256.

— Укр. В-во (Кр. Л.) видало роман Василя Гіршого „Розгублені сили“. Стор. 193.

— Повістевий щомісячник „Вечірна година“ Українського Видавництва (Краків—Львів) видав у січні - лютім оповідання німецького фантастичного романтика Ернста-Теодора-Амедея Гофмана „Щастя грача“, а в березні ц. р. — збір з „Усмішок“ Остава Вишні.

— У Холмі вийшла брошура „Українська церква й наша культура“. Публічний виклад Архієпископа Іларіона 29. лютого 1942. р. в Холмі. Скорочений запис слухача о. І. Б. (стор. 19).

— У Холмі вийшла книжечка Архієпископа Іларіона: „Як жита на світі. Мій дарунок для молоді. Книжечка перша“. (Стор. 48).

— У Холмі вийшла Вечіря й утренья, у перекладі Іларіона, архієпископа Холм. і Підляського (ст. 80), Молебень на Навий Рік (текст богослуження, стор. 16) та „Українська церковна вимова. Практичні вказівки. — Архієпископа Іларіона (ст. 16).

— Дня 8. квітня у доміні Укр. Учит. Об'єднання Праці у Львові відбулася доповідь проф. Ярослава Кузьмова „Основи навчання української мови в народних школах“.

— На чергових сходнях лікарів при УЦК у Львові 9. квітня відбувся реферат д-ра Бачинського „20-ліття смерті Рентгена“, а др Кристальській прочитав реферат п. н. „Нові здобутки в ділянці рентгенодіагностики“.

— Дня 19. квітня у Львові в Літ.-Мист. Клубі відбулася доповідь мистця Володимира Ласовського на тему „Реабілітація брехні“ в мистецтві.

— Дня 20. квітня в Літ.-Мист. Клубі у Львові відбулася доповідь інж.-арх. М. Німцева п. н. „Архітектурне мистецтво“.

— Дня 21. квітня у Л.-М. Клубі у Львові відбулася доповідь д-ра Ростислава Бидика п. н. „Расовість України“.

— Дня 28. квітня мав відбутися у Літ.-Мист. Клубі у Львові реферат проф. д-ра Микити Думки п. н. „За нову схему старої історії України“.

— Дня 15. квітня в Л.-М. Клубі у Львові відбувся реферат п. П. Багрянівської п. н. „З большевицької тюрми“.

— Дня 11. квітня в помешкані П. держ. гімназії на Пекарській вул. у Львові проф. Олександр Панейко зачитав третю частину доповіді „Найчастіші мовні помилки“.

— Німецький історичний журнал „Historische Zeitschrift“ (Мюнхен) умістив у 3 вип. 2 тому 167, коротшу рецензію проф. Е. Вінтера на працю проф. Дм. Дорошенка „Die Ukraine u. das Reich“.

— Статтю п. н. „Поклади вемного гаю в Галичині та на півдні України“ умістив журнал Brennstoff-Chemie, т. 23, 1942, ч. 2.

— Шевченківське засідання історико-філологічної секції Київського Дому вчехів відбулося в присутності великої кількості української інтелігенції, яка з великою увагою вислухала доповідачів, які подали цілком нові матеріали про Великого Кобзаря. З доповідями виступили: проф. В. В. Міяковський — Т. Шевченко в 1848. році, доц. В. Д. Ревуцький — Т. Шевченко — театральний критик, доц. М. П. Базилевський — Т. Шевченко в болгарській літературі й М. А. Кибальчич — Вшанування пам'яті Т. Шевченка в 1861. році.

— Дня 16. травня у Львові почався I-й Краєвий Конкурс Самодіяльних Солистів.

— Дня 25. квітня у Львові відкрилася вистава малярських образів та графічних праць відомої ілюстраторки Олени Кульчяцької.

— 28. квітня у Львові відкрилася вистава української преси Галичини 1848—1943. рр.

— Дня 15. травня в Літ.-Мист. Клубі у Львові відбулася вистава психологічної п'єси харківської письменниці М. Цуканової „Проліски“ у постанові Ганни Сочачевої.

— Дня 3. квітня в Літ.-Мист. Клубі у Львові радник др Іван Копач виголосив реферат на тему: „Філософія і ми“.

— У Львові у великій залі Літ.-Мист. Клубу 14. травня відбувся дискусійний вечір з доповіддю д-ра В. Вятницького п. н. „Українська музика і П. Чайковський“.

— На чергових зборах Спідки Праці Світляців у малій залі Літ.-Мист. Клубу у Львові 14. травня Миревич відчитав доповідь п. н. „Батьківщина в світлих (Кравчид)“.

— Др Г. Лужницький 16. травня в Літ.-Мист. Клубі у Львові виступав з доповіддю на тему: „Українська література і М. Гоголь“.

— Окружна Жіноча Секція Львова улаштувала 12. травня доповідь Констанції Малицької п. н. „Мати й дитина в мандрівці сторіч“.

— Вечір в нагоду 10-ліття з дня смерті Миколи Хвильового відбувся у Львові в приміщенні Літ.-Мист. Клубу дня 13. травня. У програмі була рецитація творів і доповідь Ю. Лавриненка про творчість М. Хвильового.

— На товариських зборах членів Спідки Українських письменників 6-го травня у Львові виступав мгр Б. Романенчук з доповіддю про будову літературного твору.

— 14. квітня у літ.-мист. клубі у Львові відбувся реферат д-ра В. Огоновського п. н. „Клімат України“.

— 4. травня в літ.-мист. клубі у Львові ред. Дмитро Штикало читав доповідь на тему „Противбольшевицькі ухили в українській підсоветській літературі“.

— 17. квітня в л.-м. клубі у Львові відбулася доповідь Гр. Лужницького „Актор і суспільство“.

— В л.-м. клубі у Львові 3. травня відбулася доповідь Е. Приступи „Шевченко в Советах“.

— Дня 2. травня в л.-м. клубі у Львові відбулась доповідь д-ра Княжинського „Проблема вартости у мистецтві“.

— Вінницький міський театр наприкінці березня вперше виставив балет „Дон Кіхот“ за званням романом Сервантеса у постанові балетмайстера С. Мухартова та в декораціях молодого художника Р. Сільвестрова. З докладної рецензії Ап. Трембовецького у „Вінницьких Вістях“ в 1. квітня довідуємось, що ця балетна прем'єра була вдало проведена.

— Запорізької української драматичний театр поставив 11. квітня „Сон літньої ночі“ Шекспіра в постановці місцецького керівника театру М. К. Макаренка. Часопис „Нове Запоріжжя“, вказує, що перша українська постановка цієї шекспірівської речі була виконана в театрі ім. Франка ще в році 1928.

— Музично-драматичний ансамбль при київській музично-драматичній школі в Будівку вчехів улаштував вечір старовинної української комедії й готував до постанови старовинну французьку комедію „Адвокат Парлен“.

— Прем'єра музичної комедії „Кохання верховин“ Анатолія Демо відбулася в оформленні автора у великоднім тижні в Рівному.

— Дня 18. квітня поточного року розпочав свою діяльність Київський Український Драматичний Театр виставою

комедії М. Старицького „Сорочинський Ярмарок“ (за Гоголем) у постанові І. Невюка. В головних ролях виступали І. І. Садовський, Д. М. Якубовська, І. М. Миколаєнко, О. П. Чорна, І. Г. Мавько. Балетом керував Л. Пустовойтов, мистецьке оформлення належало Ю. Юрченкові.

— У середині квітня розпочав свою діяльність Український Театр Комедії в Києві під керуванням д-ра Беккерса. Одними з перших вистав були „Наталка Полтавка“ Котляревського та „За двома зайцями“ М. Старицького.

— Як 5-тий програм Театру малих форм у Львові відбулася 5 квітня остання вистава огляду „Купуємо-продаємо“ під мист. керівництвом Зенона Тарнавського, по виступах у Камінці та в Сокалі, 10. й 11. квітня театр ставив перші вистави огляду весняних усмішок „Весна, ах, весна!“, (тексти Вол. Куліша, В. Софронова-Левницького, Вол. Мартюка, Тараса Мигала, Богдана Нижанківського, Гліба Східного та Зенона й Остапа Тарнавських. Музика Євгена Козака, Осипа Курочки та Олександра Ропницького), що йшли без перерви цілий квітень.

— 14, 15. й 16. травня відбулися в Театрі Малих Форм у Львові перші вистави нової програми „Веселого Львова“ п. н. „Спорт у масі“. Тексти цих веселих змагань Ю. Косача, Т. Мигала, Б. Нижанківського, В. Софронова, Г. Стоколоса, О. Тарнавського і З. Тарнавського. Музика Є. Козака, О. Курочки і Льотана, постановка В. Блавацького.

— 4. квітня в літ.-маст. клубі у Львові відбулася 8 вистава комедії Д. Нікодемі „Скампольо“ у пост. режисера Й. Стадника.

— Український гуцульський балет „Чорногора“ при Окр. Театрі в Коломиї під управою Ярослава Чуперчука відвідав у квітні з погостинними виставами Стрий, Дрогобич, Самбір і Перемишль.

— В днях 3. й 4. травня Львівський Оперний Театр завітав до Ярослава з двома виставами: „Тріумфу прокурора Дальського“ та „Мина Мазайло“.

— Станіславський Театр ім. І. Франка виставляв у Львові 10-го травня знану в історії німецького театру кінця XIX. ст. драму М. Гальбе „Молодість“ (1892. р.), що її вперше на українській сцені ставив в ямі 1917—1918. р. Лесь Курбас у „Молодому Театрі“ в Києві.

— Репертуар львівського українського театру в квітні-травні цього року складався з таких творів: „Дон Кіхот“, балет. муз. Л. Мінкуса, постановка Вігілева і його ж лібретто; „Тріумф про-

курора Дальського“ К. Гушала, постановка В. Блавацького; „Травіята“, опера Верді, пост. В. Блавацького й П. Сорочки; „Мина Мазайло“ М. Куліша, пост. Й. Гірняка; драм. поема Ю. Косача „Облога“ у пост. Й. Гірняка; „Пер Гінт“, балет Е. Гріга у пост. Е. Вігілева; „Сільська кавалерія“, опера П. Маскані у пост. В. Блавацького; „Балетний дивертисмент“ у пост. Е. Вігілева та В. Штенгеля; „Копелія“, балет Деліба у пост. В. Штенгеля; „Ріка“, драма М. Гальбе у пост. Й. Гірняка; „Степовий гість“, іст. драма Б. Грінченка; „Аїда“ опера Верді, пост. В. Блавацького; „Камінний Господар“ драм. поема Лесі Українки, пост. Й. Гірняка; „Пташник в Тиролі“, оперета К. Целлера, пост. В. Блавацького; „Самодур“ комедія Гольдони, пост. Й. Гірняка; „Кармен“ Бізе, пост. В. Блавацького.

— Проф. Михайло Єгорів, проф. Сіль.-Госп. Інст. у Харкові вмер у червні 1942. у Харкові.

— Проф. хірургії Григорій Іванницький, вмер 19. березня 1942. у Києві.

— Проф. Микола Даміловський, професор Київ. Архітект. Інст., Київ. Інж.-будівельного Інституту та Київ. Художнього Інституту, вмер 21. березня 1942. у Києві.

— Проф. Михайло Перв, один з найстарших професорів-хеміків, вмер 1. квітня 1942. у Києві.

— Проф. Олексій Іваник, проф. гістології Київ. Мед. Інституту, автор і редактор багатьох праць в анатомії, гістології й ембріології в українській мові, вмер 5. квітня 1942. в Києві.

— Проф. Сергій Стахорський, декан хемічного факультету в Харкові, вмер у Харкові в 1942. р.

— В середині січня ц. р. вмер у Києві знавий електротехник, професор Політехнічного Інституту в Києві, О. Болдін.

— Др Теодот Галія, б. адвокат в Чернівцях і б. посол до буковинського сейму, пізніше доцент Українського Університету в Празі й адвокат у Хусті, замолоду вивачний поет та публіцист, вмер дня 6. квітня у Брні на Мораві на 70 році життя.

— У Києві 30. січня ц. р. на 69 році життя вмер доцент математики Гідрометіорологічного Інституту Андрій Гук, відомий у Києві викладач математики.

— В Олаві вмер 13. квітня на 68 році життя проф. інж. Іван Шовгенів, б. проф. Політехнічного Інституту в Києві та ректор Української Господарської Академії в Подєбрадах, автор численних наукових праць в гідротехніці та меліорації.

Вже появилась і продається
книжка

HANDBUCH DER UKRAINE

опрацьована з доруки Українського Наукового Інституту проф. Др. І. Мірчуком при співпраці д-ра В. Кубійовича, д-ра З. Кузеля, д-ра Яр. Рудницького, д-ра М. Антоновича, В. Садовського та інж. Р. Димінського.

Ціна опрацьованого прим. — 10.— RM,
брошур. 8.— RM, + пересилка
1.— RM.

Замовляти:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

ХОЧЕТЕ ЗНАТИ, до чого стремить
демократія та большевизм?

ХОЧЕТЕ ЗНАТИ, що є руїником
цивілізації?

ХОЧЕТЕ ЗНАТИ, хто є причиною
цієї війни?

Вичерпуючу відповідь знайдете у працях св. пам.

Інж. М. Сціборського

„ДЕМОКРАТІЯ“

та

„СТАЛІНІЗМ“

Обидві книжочки мають по 48 стор.
друку і коштують кожна по 0.75 RM.

Замовляти:

»Probojem«, Prag XIV-65, Fach 3.

НОВИНА! УВАГА!

Вже вийшла у В-ві „ПРОБОЕМ“
у Празі книжка

Доц. д-ра Я. РУДНИЦЬКОГО

„Як говорити по літературному?“

Приклади, правопис, граматики,
вірші мови і т. п.

Негайно посилайте замовлення
на адресу:

»Probojem«, Prag XIV.-65, Fach 3.

Ціна з пересилкою 2.— RM.

Авторський гонорар із цієї книжки
призначений на допомогу Українському Студентству.

МИНУЛЕ ПРОМОВЛЯЄ...

Несмертельна героїчна традиція
Української Нації яскраво
став перед нами, коли читавмо

ЗОЛОТЕ СЛОВО,

вбір думок, історичних оглядів,
похвальних слів та універсалів
наших великих предків Княжої
та Ковацької доби.

Книга містить уривки з Київського та
Галицько-Волинського літописів,
„Слова о полку Ігоревім“, ковацьких
літописів та інші пам'ятки нашого
минулого.

ЦІНА 2.— RM, (з перес. 2.30 RM).

Замовляти:

»Probojem«, Prag XIV-65, Fach 3.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. „НАСТУП“ — український націоналістичний тижневик, що приносить вісті зі всіх українських земель та інформув про життя українців цілого світу і про світову політику. Чвертьрічно 3 РМ. В цій сумі в іся „Націоналіста“ і „Техніка“.
- II. „НАЦІОНАЛІСТ“ — часопис українського юнацтва, виходить двотижнево.
- III. „ТЕХНІК“ — двотижневик, часопис технічного знання.
- IV. „ПРОБОЄМ“ — Український журнал культури, політики, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Місячник. Чвертьрічно 3 РМ.
- V. „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“ — в ній виходять найкращі твори українських і чужих письменників і поетів.
- VI. „НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“ — приносить популярні книжки й брошури на різні теми.
- VII. „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ — приносить наукові книжки й підручники різних фахів, що допоможуть Вам проглибити Ваше знання.
- VIII. „ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА“ — випускає книжки й брошури в технічного знання.
- IX. „ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА“ — містить публіцистичні твори.
- X. „РЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА“ — приносить книжки з церковного і релігійного життя.
- XI. „БІБЛІОТЕКА ВІДВАГА“ — випускає книжки для юнацтва.
- XII. „ДІТОЧИЙ СВІТ“ — приносить книжечки для дітей
- XIII. ВИПУСКИ: портрети велетнів України, тривуби, листівки, гасла, відаваки, тощо.

Гроші василайте виключно нашими чеками: Число konta Поштової Щадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Іен. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporiteľ'na v Bratislave č. 5835 Časopis „Naštup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Prag XIV-65, Postfach 3.